

Historické zahrady Kroměříž 2025

Archeologický průzkum
památek zahradního umění

Sborník příspěvků z konference

Historické zahrady Kroměříž 2025

Archeologický průzkum
památek zahradního umění

Historické zahrady Kroměříž 2025

Archeologický průzkum
památek zahradního umění

Deset let od vydání metodiky Národního památkového ústavu
Archeologický průzkum památek zahradního umění

Sborník příspěvků z odborné konference
pořádané ve dnech 19.–20. června 2025 v Kroměříži

Kroměříž 2025

Obsah

Deset let od vydání metodiky Archeologický průzkum památek zahradního umění	9
Historické zahrady jižních Čech ve světle archeologického výzkumu	25
Zámecká zahrada v Ostrově ve světle hmotných pramenů Shrnutí nálezů archeologických výzkumů	49
Archeologické pozůstatky zámeckých oranžerií v Červeném Poříčí, Horšovském Týně a Manětíně	75
Kláštevní Hradisko v Olomouci – archeologický výzkum v bývalé opatské zahradě a využití jeho výsledků v procesu obnovy.....	113
Komponovaná krajina v okolí Nových Zámků u Litovle v období od počátku 17. do počátku 19. století	135
Podzemní kanály barokní zahrady ve Velkých Losinách – pohled badatele.....	151
Archeologický průzkum památek zahradního umění, jeho význam pro praxi a prezentace široké veřejnosti	167

ARCHEOLOGICKÝ PRŮZKUM PAMÁTEK ZAHRADNÍHO UMĚNÍ

Deset let od vydání metodiky Archeologický průzkum památek zahradního umění

Jiří Janál

V letech 2012–2014 probíhala památková obnova Květné zahrady v Kroměříži v rámci projektu „Národní centrum zahradní kultury v Kroměříži“. Zkušenosti z předprojektové, projektové a realizační fáze tohoto projektu se staly podkladem pro vydání řady publikací Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži. Z pohledu archeologie památek zahradního umění je z této řady nejdůležitější metodika *Archeologický průzkum památek zahradního umění* [Gojda, Hladký, Janál, Jančo, Lisá, Milo, Petřík, Prokeš, 2015]. Tato metodika je volně ke stažení na stránce: <https://www.npu.cz/cs/e-shop/7746-archeologicky-pruzkum-pamatek-zahradniho-umeni>

Cílem metodiky bylo poskytnout široké odborné, ale i laické veřejnosti základní přehled o možnostech a limitech využití archeologických výzkumů památek zahradního umění. Požadavek na využívání archeologických metod výzkumu v prostředí historických zahrad a parků vyplývá z Mezinárodní charty o historických zahradách, která byla přijata ve Florencii v roce 1982 [Poláková (ed.), 2007, s. 128–137]. Tato mezinárodní úmluva uznává archeologické výzkumy jako jeden ze zdrojů informací o historickém vývoji památek zahradního umění

a považuje jej za rovnocenný pramen k pramenům písemným, ikonografickým a kartografickým.

Metodika byla určena pro široký okruh zájemců o historické zahrady a parky, ať již jsou to vlastníci památek zahradního umění, projektanti, pracovníci památkové péče, archeologové, různí specialisté, studenti a další zájemci. Pracovníci památkové péče a projektanti zde mohou získat přehled o možnostech a limitech archeologického výzkumu, čímž je podpořeno kvalitnější využití multidisciplinárního přístupu v procesu poznání, obnovy nebo monitoringu stavu památek zahradního umění.

Před vydáním metodiky *Archeologický průzkum památek zahradního umění* byly u nás publikovány základní teze archeologie památek zahradního umění [Novotná, 2003; Jančo, 2008; Jančo, 2009], odhlédneme-li od publikace několika výzkumů na konkrétních lokalitách. Inspirací pro vydání metodiky byly zahraniční práce *Garden Archaeology. A Handbook* [Currie, 2005] a *Sourcebook for Garden Archaeology. Methods, Techniques, Interpretation and Field Examples* [Malek (ed.), 2013].

Metodika *Archeologický průzkum památek zahradního umění* [Gojda, Hladký, Janál, Jančo, Lisá, Milo, Petřík, Prokeš, 2015] byla rozdělena do osmi kapitol: 1. Úvod, 2. Stav poznání historických zahrad archeologickými metodami, 3. Legislativa, 4. Příprava výzkumu, 5. Nedestruktivní metody výzkumu, 6. Archeologický výzkum destruktivními metodami, 7. Rozbory půd a 8. Prezentace výsledků výzkumu, popularizace a vzdělávání.

Kapitolu *Stav poznání historických zahrad archeologickými metodami* zpracoval Milan Jančo. V úvodní části *Archeologický výzkum památek zahradního umění* se věnoval v obecné rovině archeologickému výzkumu a Mezinárodní chartě o historických zahradách. Následuje pasáž, která se věnuje archeologickému

výzkumu památek zahradního umění v zahraničí. Zmiňuje archeologické výzkumy historických zahrad v Evropě (Itálie, Anglie, Německo, Holandsko, Rakousko, Švýcarsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko), Spojených státech amerických nebo v zemích bývalého Sovětského svazu (Rusko, Turkmenistán, Uzbekistán, Kazachstán, Tádžikistán, Kyrgyzstán).

V kapitole *Archeologický výzkum památek zahradního umění v České republice* jsou zmiňovány příklady do té doby provedených archeologických výzkumů historických zahrad (např. Kuks – Nový les, Praha – Královská zahrada, Praha – Troja, Praha – Malá Kolovratská zahrada, Praha – Malá Fürstenberská zahrada, Valeč, Kroměříž – Květná zahrada, Jičín a další). Na základě analýzy dosavadních poznatků jsou pak stanoveny zásady úspěšné realizace archeologických výzkumů památek zahradního umění. Část věnovanou stavu archeologického výzkumu historických zahrad a parků by bylo vhodné v pravidelných intervalech aktualizovat publikací v odborném tisku.

Třetí kapitolu *Legislativa* zpracoval Jiří Janál. V době přípravy metodiky se předpokládalo, že tato pasáž brzy přestane být aktuální, neboť se tehdy připravoval nový památkový zákon. Nový památkový zákon však přijat nebyl. Stále tedy platí zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, i když byl v uplynulých letech několikrát novelizován. Problematiku archeologie řeší část třetí tohoto zákona Archeologické výzkumy a nálezy. I nadále je součástí našeho právního řádu Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná), označovaná jako Maltská úmluva (Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 99/2000 Sb.m.s.). Na archeologické nálezy zjištěné během stavebních činností pamatuje zákon č. 283/2021 Sb., stavební zákon v platném znění, který nahradil tehdy platný zákon

č. 193/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu. Za posledních deset let byly vydány dva praktické komentáře zákona o stání památkové péči [Zídek, Tupý, Klusoň, 2019; 2024].

Následující čtvrtou kapitolu *Příprava výzkumu* zpracoval Jiří Janál. V této kapitole je naznačen okruh informačních zdrojů, kde lze získat informace, které mohou mít dopad na zvolenou strategii výzkumu. Nejsou zde již řešeny povinnosti v rámci přípravy, průběhu a ukončení archeologického výzkumu, které vyplývají ze zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči v platném znění. Ty jsou zmíněny v předchozí kapitole. Dále zde není uveden seznam potřebného materiálu (nářadí, geodetické přístroje, dokumentační pomůcky, pomocný a obalový materiál, ochranné pomůcky a další), které jsou nutné pro provedení archeologického výzkumu.

Pátá kapitola *Nedestruktivní metody výzkumu*, byla rozdělena na dílčí kapitoly *Dálkový průzkum*, *Povrchový průzkum* a *Geofyzikální prospekce*.

Kapitolu *Dálkový průzkum* zpracoval Martin Gajda. Uvádí zde archeologické organizace, které se pravidelně věnují letecké archeologii a mají tedy s touto problematikou největší zkušenost. Dále je diskutována otázka využití leteckých a družicových (satelitních) snímků jiných organizací. V době vzniku metodiky byly využívány letecké kolmé a šikmé snímky. Archeologické situace a antropogenní georeliéf byly indikovány porostovými, stínovými a sněžnými příznaky. V době publikování metodiky byl další slibnou metodou rozvoj leteckého laserového skenování. V současné době se „letecká archeologie“ stává dostupnější zaváděním bezpilotních dálkově řízených systémů (dronů), které mohou nést jak „tradiční“ záznamová zařízení (fotoaparáty, kamery), tak i různé geofyzikální přístroje či lidar.

K významnějšímu využití dronů v prostředí památek zahradního umění prozatím nedošlo.

Následující kapitolu *Povrchový průzkum* zpracoval Jiří Janál. Možnosti povrchového sběru jsou v prostředí památek zahradního umění dosti omezené z důvodu absence větších oraných ploch a relativně malého narušování podpovrchových souborů, nehledě k tomu, že v areálech historických zahrad a parků nevznikal odpad, který by se dochoval v archeologizované podobě do dnešních dnů. Častěji bude v historických zahradách a parcích aplikována registrace prvků antropogenního reliéfu. V uplynulých letech se problematice umělých terénních útvarů a zbytků staveb v prostředí historických obor věnoval David Tuma (2018, 2020). Renata Tišerová, René Bělohorský a Markéta Kavková se věnovali dokumentaci ohrazení obor založených šlechtickým rodem Clam-Gallasů v Jizerský horách. Byly zde dokumentovány plotové sloupky ohrazení obor, brány a branky, jelení skoky, propustky nebo mostky. Pozornost byla věnována též kapsám tesaným do skalních bloků nebo tesaným letopočtům [Tišerová (ed.), 2019].

Autorem kapitoly *Geofyzikální prospekce* je Peter Milo, jenž se zaměřil na tři metody, které mohou být použity v prostředí památek zahradního umění. Jsou jimi magnetometrie, geoelektrické metody a gravimetrie. U těchto metod je uvedena úspěšnost pro vyhledávání jednotlivých objektů. Metody geofyzikální prospekce jsou dnes pravděpodobně nejpožívanější nedestruktivní metodou. Nejvýznamnější akcí byl geofyzikální průzkum perštejské zahrady, který přispěl k objasnění kompozice dolního parteru této zahrady.

Kapitolu *Archeologický výzkum destruktivními metodami* zpracoval Jiří Janál. Kapitola stručně popisuje průběh

archeologického výzkumu a odběry vzorků pro environmentální analýzy. Dále je diskutována problematika rozsahu archeologických sond. V rámci zjišťovacího archeologického výzkumu barokní Bredovské zahrady u zámku Lemberk [Tišerová, 1995] se uplatnily též environmentální analýzy. Byla zde provedena makrozbytková a pylová analýza. Makrozbytková analýza determinovala 66 rostlinných druhů. Největší množství nálezů zastupovaly plevy a ruderalní druhy, významným počtem jsou však zastoupeny též léčivé a okrasné rostliny [Podroužek, 2015; Tišerová, 2016]. Z dalších významnějších objevů je to archeologický výzkum bazénů v Dobříši a ve Smilkově [Neustupný, 2024]. Pozornost byla věnována též oranžeriím, kde se archeologický výzkum stal podkladem pro jejich památkovou obnovu (Dobříš, Manětín, Jaroměřice nad Rokytou, Praha – Břevnov – Semerád, Staňková, Víšková, 2012) nebo prezentaci (Brno – Staré Brno).

Předposlední kapitola *Rozbory půd* je rozdělena do tří podkapitol. Jan Hladký zpracoval kapitolu *Využití půdoznalectví v zahradní archeologii*, Lenka Lisá je autorkou kapitoly *Mikromorfologie půd v kontextu zahradní archeologie* a konečně kapitola *Geochemie* je dílem autorského kolektivu Lubomír Prokeš a Jan Petřík. Současné archeologické výzkumy v prostředí památek zahradního umění jsou vázány především do míst existujících nebo zaniklých staveb, kde tyto metody (zatím) nenašly využití.

Závěrečnou kapitolu *Prezentace výsledků výzkumu, popularizace a vzdělávání* zpracoval Jiří Janál. V uplynulých letech byla široké veřejnosti prezentována terénní část archeologického výzkumu perštejnských zahrad v rámci Dnů evropského dědictví a odborná veřejnost byla s tímto výzkumem seznámena na stránkách časopisu *Zahrada – park – krajina* [Holub, 2021].

Přednášky na téma archeologie zahrad proběhly v rámci cyklu *Zahradní kultura v souvislostech* Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži (2022, 2025), dále pak ve Zlíně (2020) nebo na Univerzitě třetího věku v Brně. V letošním roce proběhla též přednáška pro posluchače archeologie a dějin umění na Univerzitě Palackého v Olomouci. Aplikace metodik byla prezentována na 3. odborně metodickém dni Památkového úřadu Slovenskej republiky a Národního památkového ústavu, který proběhl ve dnech 26. a 27. října 2017 v Červenom Kláštore na Slovensku [Janál, Křesadlová, 2018].

Problematika archeologie je reflektována v několika dalších metodikách Metodického centra zahradní kultury, Národního památkového ústavu, které se věnovaly problematice cest s nestmeleným povrchem, formálním vodním prvkům, rostlinám v nádobách a stavbám pro jejich přezimování, trávnickům a květnatým loukám v památkách zahradního umění.

Metodika *„Cesty s nestmelených povrchem v památkách zahradního umění“* [Janál, Jakubcová, Křesadlová, Slepíčka, Vacek, Zlatuška, 2015] se věnuje problematice mlatových cest a cest z mineralbetonu v současné praxi. Nechybí tu však ani úvodní kapitola o historickém vývoji těchto cest a jejich průzkumu. V památkách zahradního umění se může nacházet několik generací cestní sítě, které reagovaly na postupný vývoj dané památky. Kromě cest pro pěší a vozy se mohou v památkách zahradního umění vyskytnout pozůstatky kolejových drah – železnic, železničních vleček, tramvajových drah nebo různých staveništních kolejových drah. O cestní síti dané památky v různých časových horizontech jsme nejnázorněji seznamování na starých plánech a mapách. Při studiu historických kartografických pramenů je nutné věnovat pozornost též retuším

a opravám. Povrchový průzkum je zaměřen na registraci terénních reliktů v trase cest (náspy, zářezy, odřezy), které jsou doprovázeny opěrnými zdídkami a na ně navazující torza schodišť, odvodnění nebo zbytky mostů. Dále je možno využít metod geofyzikálního průzkumu a metod dálkového průzkumu země (porostové příznaky, sněhové příznaky nebo stínové příznaky). Dokumentaci antropogenního terénního reliéfu usnadňuje aplikování leteckého laserového skenování. Dokumentováno by mělo být i konstrukční složení historických cest [Janál, 2015]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/e-shop/7749-cesty-s-nestmelenym-povrchem-v-pamatkach-zahradniho-umeni.html>

Metodika *Formální vodní prvky v památkách zahradního umění* [Janál, Křesadlová, Obšivač, Olšan, Rozkošný, Žabička, 2016] se věnuje formálním vodním prvkům v dějinách zahradního umění, zdrojům podzemní a povrchové vody, vodním soustavám, péči o vodní prvky, zásadám památkové obnovy. Při průzkumu formálních vodních prvků lze využít metody archeologického výzkumu nejen u objektů zaniklých, ale i těch existujících. Poznatky archeologického výzkumu tvoří spolu s výsledky dalších průzkumů podklad pro památkovou obnovu formálních vodních prvků [Janál, Křesadlová, 2016; Janál, 2016]. Dostupné z: <https://www.nczk.cz/formalni-vodni-prvky-v-pazu.html>

Metodika *Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění* [Křesadlová, Kopecký, Olšan, Chvosta, Fetterová, Janál, 2015] se věnuje ve své první části historickému přehledu pěstování rostlin v nádobách, péči o subtropické rostliny pěstované v nádobách a doporučení pro jejich prezentaci v současných podmínkách. Druhá část je věnována problematice staveb pro přezimování rostlin z pohledu historického vývoje, systému úpravy klimatu v oranžeriích

a možnostem využití a prezentace oranžerií. Archeologie našla své místo v kapitole *Zásady památkové obnovy oranžerií*. Metody archeologického výzkumu jsou uplatňovány nejen při výzkumech zaniklých objektů, ale i existujících objektů [Janál, Křesadlová, 2015]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/e-shop/7750-rostliny-v-nadobach-a-stavby-pro-jejich-prezimovani-v-pamatkach-zahradniho-umeni>

Metodika *Travníky a květnaté louky v památkách zahradního umění* [Straková, Straka, Janál, Křesadlová, 2015] se věnuje problematice travo-bylinných společenstev v jednotlivých etapách vývoje zahradního umění a hodnocení stávajících travo-bylinných společenstev v památkách zahradního umění z pohledu autenticity, funkčnosti, kvality. Dále je věnována pozornost zásadám péče a obnovy travníků, luk a využitím nových technologií. Problematika archeologie je diskutována v kapitole *Limity péče a obnovy travnatých ploch z pohledu ochrany archeologických situací*. Plochy travníků a květnatých luk mohou vzrůstem vegetace a intenzitou zbarvení indikovat archeologické objekty. Nutná je znalost průběhu historických rozvodů vody. Pojezdem mechanizací přes tyto podzemní objekty může dojít k prolomení revizních otvorů či kleneb kanálů. V případě zjištění propadu je nutné situaci zdokumentovat a na základě zjištění provést sanaci havárie. Před zakládáním nových travnatých ploch je nutné mít jasnou představu o využití dané plochy v minulosti, která v ideálním případě vychází ze zpracovaného stavebně-historického průzkumu a provést povrchové ohledání plochy za účelem registrace dlážděných a upravených povrchů, nerovností nebo zaniklého zdíva vystupujícího na úroveň terénu. Druhá fáze povrchového ohledání následuje po odstranění drnu. Zjištění řešerše a povrchového

průzkumu je pak nutné porovnat s návrhem technologického postupu zakládání nového trávníku. V případě kolize záměru s archeologickými nálezy je nutné projekt buď upravit, tak aby nedošlo k poškození archeologických situací, nebo provést záchranný archeologický výzkum [Janál, 2015]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/e-shop/7747-travniky-a-kvetnate-louky-v-pamatkach-zahradniho-umeni>

Problematika archeologického výzkumu v historických zahradách a parcích byla reflektována v certifikované metodice *Stavebněhistorický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění*, kterou zpracoval v rámci projektu Zhodnocení a udržitelné využití potenciálu památek zahradního umění Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví [Pešta, Janál, Malina, Šantrůčková, Tišerová, Weber, 2015]. Dostupné z: http://www.venkovskazelen.cz/_soubory/Zahrady_parky/metodika_Pesta_a_kol_2015.pdf

V rámci přípravy konference *Historické zahrady Kroměříž 2025* byl rozeslán krátký dotazník, který měl zjistit, zda byla metodika *Archeologický průzkum památek zahradního umění* ověřena praxí. Sešlo se deset odpovědí, což sice není dostatečně reprezentativní vzorek, přesto je vhodné výsledky tohoto dotazníku uveřejnit. Dotazník vyplnilo devět zaměstnanců Národního památkového ústavu (7 specialistů na památky zahradního umění a kulturní krajiny, 1 archeolog a 1 památkář) a jeden zájemce o zahrady a jejich historii. O existenci metodiky vědělo všech 10 respondentů, z toho šest jich využilo ve své praxi. Za nejužitečnější části metodiky byly hodnoceny kapitoly: *Prezentace výsledků*, *popularizace a vzdělávání* (5x), *Stav poznání historických zahrad archeologickými metodami* (3x), *Nedestruktivní metody*

výzkumu (2x) a *Legislativa* (1x). Na otázku „Co vám v metodice chybí?“ se sešly tři odpovědi, konkrétně se jednalo o odpovědi: „Reference – realizované průzkumy památek zahradního umění v ČR, pro potřeby vlastníků a správců památkově chráněných objektů, že se nejedná o nadstandardní požadavek státní památkové péče“, „Představa o finanční náročnosti“ a „Víc půdorysů či schémat funkce vytápění oranžerií“. Finanční náročnost nebývá předmětem metodik Národního památkového ústavu. Organizace oprávněně provádět archeologické výzkumy vytvářejí rozpočty pro každou akci zvlášť. Tyto ceny nejsou dlouhodobě stabilní a pravidelně se aktualizují s přihlédnutím k inflaci a dalším aktuálním faktorům ekonomického vývoje. Požadavek na více půdorysů a schémat funkce vytápění oranžerií reflektuje stávající požadavky na archeologické průzkumy, kdy jsou to právě oranžerie, které jsou předmětem památkové obnovy, a je zde tedy nutnost provedení archeologického výzkumu. Celková důkladná dokumentace (zaměření, stavebně historický průzkum, stavebně technický průzkum) jednotlivých existujících druhů staveb v časových řadách by napomohla interpretovat nálezové situace zjištěné při archeologickém výzkumu. Metodika obsahuje příklady vybraných archeologických výzkumů památek zahradního umění. Pro potřeby prezentace vlastníkům a správcům památkových objektů bychom spíše potřebovali několik monografií, které by dokumentovaly několik památkových obnov památek zahradního umění, ze kterých by bylo jasné, že odborné průzkumy (nejen ten archeologický) mají své nezastupitelné místo v poznání minulosti a jsou podkladem pro kvalitně provedenou památkovou obnovu.

Z diskuse vyplynulo, že v současné době není nutné metodiku archeologického průzkumu památek zahradního

umění zásadně přepracovávat. Je však nutné ji neustále aplikovat při archeologickém průzkumu historických zahrad a parků a testovat její případné limity či vznikající nedostatky vlivem rozvoje jednotlivých metod. Dále je potřeba věnovat pozornost „hraničním oblastem“ na pomezí archeologie, operativního průzkumu a dokumentace památek (OPD) či výzkumu historického podzemí. Operativní průzkum a dokumentace se týká průzkumu nadzemních konstrukcí staveb, při kterých mohou být zjištěny odložené, dnes již nepoužívané předměty na půdách, ve sklepech a v dalších místnostech zahradních staveb. Může se jednat o staré nářadí, zahradní keramiku či lemovky záhonů. Průzkum historického podzemí na území památek zahradního umění nemusí být vždy prováděn archeologickými metodami, ale může být prováděn za pomoci speleologických technik. Pro zkvalitnění interpretace výsledků archeologického výzkumu bychom potřebovali mít k dispozici plánovou dokumentaci vybraných zástupců jednotlivých typů staveb v časových řadách se zpracovanými stavebně historickými průzkumy. Obdobně to platí i pro movité nálezy, kde bychom potřebovali mít zpracovány typologicko-chronologické řady zahradního nářadí, keramiky a dalšího mobiliáře.

Literatura

CURRIE, Christopher. *Garden Archaeology. A Handbook*. Practical Handbook in Archaeology No 17, York: Council of British Archaeology, 2005. ISBN 1-902771-48-6.

GOJDA, Martin, HLADKÝ, Jan, JANČO, Milan, MILO, Peter, LISÁ, Lenka, PETŘÍK, Jan a PROKEŠ, Lubomír. *Archeologický průzkum památek zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 59. ISBN 978-80-7480-030-6.

HOLUB, Petr. Příspěvek archeologie k poznání podoby pernstejnských zahrad. *Zahrada – park – krajina*. Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2021, roč. 31, č. 2, s. 8–11. ISSN 121-1678.

JANÁL, Jiří a KŘESADLOVÁ, Lenka. Památky zahradního umění – aplikace oborových metodik v památkové praxi. *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2018, sv. 27, s. 109–119. ISBN 978-80-89175-88-8. ISSN 1336-4820.

JANÁL, Jiří a KŘESADLOVÁ, Lenka. Zásady památkové obnovy oranžerií. In: KŘESADLOVÁ, Lenka, KOPECKÝ, Evžen, OLŠAN, Jiří, CHVOSTA, Eduard, FETTEROVÁ, Dagmar a JANÁL, Jiří. *Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 63. ISBN 978-80-7480-032-0.

JANÁL, Jiří a KŘESADLOVÁ, Lenka. Zásady památkové obnovy. In: JANÁL, Jiří, KŘESADLOVÁ, Lenka, OBŠIVAČ, Jan, OLŠAN, Jiří, ROZKOŠNÝ, Milan a ŽABIČKA, Zdeněk. *Formální vodní prvky v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2016. Odborné a metodické publikace, sv. 87, s. 89–92. ISBN 978-80-7480-073-3.

JANÁL, Jiří. Limity péče a obnovy travnatých ploch z pohledu ochrany archeologických situací. In: STRAKOVÁ, Marie, STRAKA, Josef, JANÁL, Jiří a KŘESADLOVÁ, Lenka. *Travníky a květnaté louky v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 60, s. 30. ISBN 978-80-7480-031-3.

JANÁL, Jiří. Průzkum a dokumentace vodních prvků v památkách zahradního umění. In: JANÁL, Jiří, KŘESADLOVÁ, Lenka, OBŠIVAČ, Jan, OLŠAN, Jiří, ROZKOŠNÝ, Milan a ŽABIČKA, Zdeněk. *Formální vodní prvky v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2016. Odborné a metodické publikace, sv. 87, s. 93–101. ISBN 978-80-7480-073-3.

JANÁL, Jiří. Průzkumy a dokumentace cest v památkách zahradního umění. In: ZLATUŠKA, Karel, SLEPIČKA, Jiří, KŘESADLOVÁ, Lenka, JANÁL

Jiří, JAKUBCOVÁ, Eva a VACEK, Oldřich. *Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 62, s. 16–18. ISBN 978-80-7480-033-7.

JANČO, Milan. Historické zahrady a parky a jejich obnova z pohledu archeologie. In: Anonymus (ed.), *Co ohrožuje historické zahrady?* Historické zahrady Kroměříž 2008. Mezinárodní konference 5. a 6. června 2008. Arcibiskupský zámek. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž, 2008, s. 35–39.

JANČO, Milan. Historické zahrady a parky a jejich obnova z pohledu zahradního archeologického výzkumu. *Zprávy památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2009, roč. 69, č. 5, s. 358–370. ISSN 1210-5538.

KŘESADLOVÁ, Lenka, KOPECKÝ, Evžen, OLŠAN, Jiří, CHVOSTA, Eduard, FETTEROVÁ, Dagmar a JANÁL, Jiří. *Rostliny v nádobách a stavby pro jejich přezimování v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 63. ISBN 978-80-7480-032-0.

MALEK, Amina-Aïcha, (ed.). *Sourcebook for Garden Archaeology. Methods, Techniques, Interpretations and Field Examples. Parcs et Jardins*, vol. 1. Bern – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 2013. ISBN 978-0343-0539-6.

NEUSTUPNÝ, Zdeněk, LAVAL, Filip a KYPTA, Jan. Barokní bazény v zámeckých zahradách v Dobříši a ve Smilkově. *Průzkumy památek*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2024, roč. 31, XXXI, č. 2, s. 107–114. ISSN 1212-1487.

NOVOTNÁ, Gražyna. Zahradní archeologie, nástroj poznání historických zahrad. *Zahrada – park – krajina*. Praha: Společnost pro zahradní a krajinařskou tvorbu, 2003, roč. 13, č. 4, s. 18–19, XV, XVI. ISSN 1211-1678.

PEŠTA, Jan, JANÁL, Jiří, MALINA, Ondřej, ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, TIŠEROVÁ, Renata a WEBER, Martin. *Stavebněhistorický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění*. Příhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2015. ISBN 978-80-87684-11-6.

PODROUŽEK, Jan. *Archeobotanika barokní zahrady zámku Lemberk*. České Budějovice: Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, bakalářská práce, 2015.

POLÁKOVÁ, Jana, (ed.). *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*. I. svazek. Praha: Národní památkový ústav, 2007. ISBN 978-80-87104-14-9.

SEMERÁD, Matouš, STAŇKOVÁ, Veronika, VÍŠKOVÁ, Marcela. Výzkumné práce v průběhu rekonstrukce zahrady břevnovského kláštera. *Staletá Praha*:

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze, 2012, roč. 28, č. 1, s. 119–132. ISSN 0231-6056.

STRAKOVÁ, Marie, STRAKA, Josef, JANÁL, Jiří a KŘESADLOVÁ, Lenka. *Travníky a květnaté louky v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 60, s. 30. ISBN 978-80-7480-031-3.

TIŠEROVÁ, Renata, (ed.). *Hraběcí obory. Odkaz Clam-Gallasů v krajině Jizerských hor*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2019. ISBN 978-80-87810-36-1.

TIŠEROVÁ, Renata. Archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku. Strategie, průběh výzkumu barokní zahrady a dosavadní poznatky. *Fontes Nissae – Prameny Nisy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2015, roč. 16, č. 2, s. 94–111. ISSN 1213-5097.

TIŠEROVÁ, Renata. Archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku. Studium environmentu, *Fontes Nissae – Prameny Nisy*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2016, roč. 17, č. 2, s. 88–103, 140, 143–144. ISSN 1213-5097.

TUMA, David. *Lovecká zařízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Zdíby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, 2020. ISBN 978-80-85881-48-6.

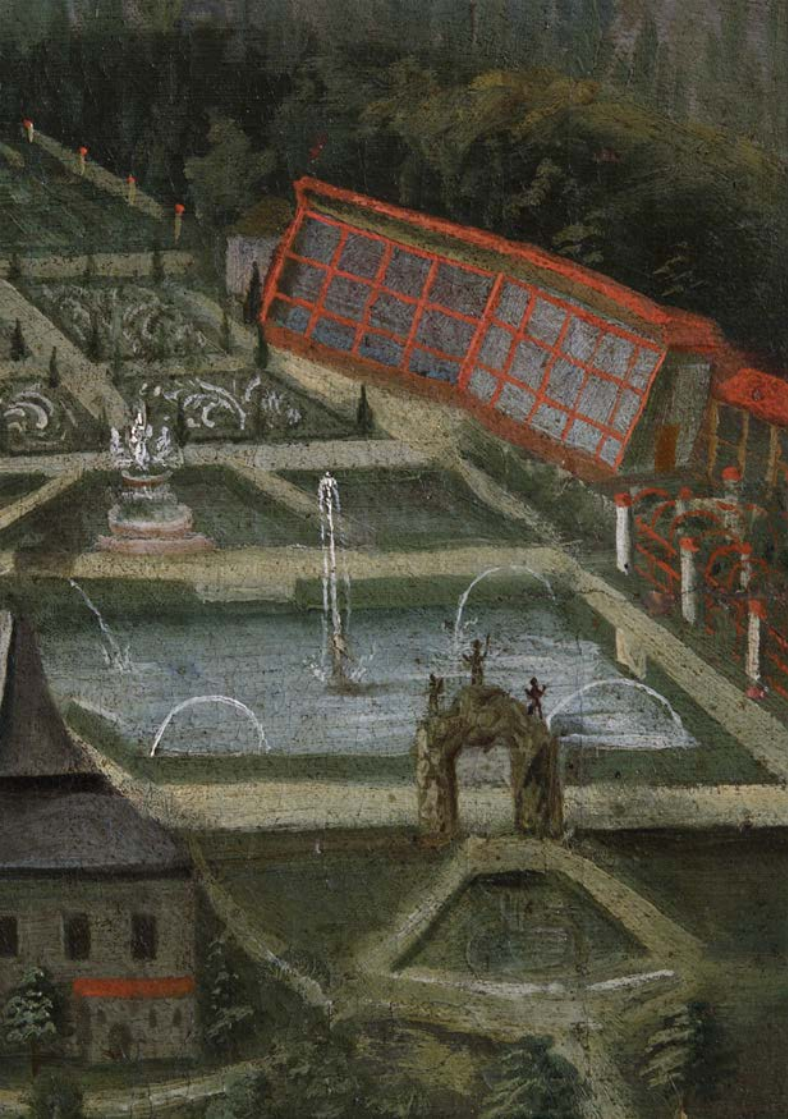
TUMA, David. *Zlatý věk obor. Z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Plzeň: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2018. ISBN 978-80-85035-53-7.

ZÍDEK, Martin, TUPÝ, Michal a KLUSOŇ, Jiří. *Zákon o státní památkové péči. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-381-7.

ZÍDEK, Martin, TUPÝ, Michal a KLUSOŇ, Jiří. *Zákon o státní památkové péči. Praktický komentář*. Včetně novely provedené zákonem č. 169/2024 Sb. účinné od 1. 1. 2025, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, 2. vydání. ISBN 978-80-286-0000-6.

ZLATUŠKA, Karel, SLEPIČKA, Jiří, KŘESADLOVÁ, Lenka, JANÁL Jiří, JAKUBCOVÁ, Eva a VACEK, Oldřich. *Cesty s nestmeleným povrchem v památkách zahradního umění*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. Odborné a metodické publikace, sv. 62, s. 16–18. ISBN 978-80-7480-033-7.

Mgr. Jiří Janál, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži

Historické zahrady jižních Čech ve světle archeologického výzkumu

Jiří Havlice

Provádění obnov rozsáhlých areálů historických zahrad je v současné době již nemyslitelné bez podrobného archeologického výzkumu, který již ve fázi předprojektové přípravy může přinášet cenné informace nedostupné z jiných zdrojů. Naopak archeologický průzkum není možné realizovat bez důkladné heuristiky a archivních rešerší, na nichž často závisí správná interpretace odkrytých archeologických situací. Také na území Jihočeského kraje proběhla od 90. let 20. století v souvislosti s komplexní obnovou památkových objektů řada systematických archeologických průzkumů zaměřených na historické zahrady. Jejich výsledky, doplněné nezřídka o závěry geofyzikální prospekce, obvykle přinesly nové poznatky o poloze, rozměrech a stavební podobě zaniklých objektů zkoumané zahrady a umožnily jejich historicky věrnou rekonstrukci. Významnější archeologické průzkumy přímo zaměřené na památky zahradního umění byly realizovány zejména na zámcích v Českém Krumlově a ve Vimperku a dále pak v bývalém cisterciáckém klášteře ve Zlaté Koruně. Průzkumné akce menšího rozsahu se opakovaně uskutečnily v zámeckém parku v Červeném Dvoře, v Dolní panské zahradě v Českém Krumlově či v klášteře Vyšší Brod.

Cisterciácký klášter Zlatá Koruna

Nové klášterní zahrady byly založeny při obnově konventu po třicetileté válce, kdy jsou v písemných pramenech uváděny okrasná konventní, kuchyňská užitková a opatská zahrada. K velkolepému rozšíření zahradního areálu pak došlo za opata Bohumíra Bylanského (1755–1785), který krátce před zrušením konventu během josefínských reforem vtiskl pod vlivem osvícenství klášterním zahradám hluboký symbolický a duchovní rozměr. V této době se kromě tří výše uvedených zahrad v areálu kláštera dále nacházela druhá kuchyňská zahrada, tři chmelnice a menší ovocné sady. Nejvýznamnější byla okrasná opatská zahrada situovaná v oblouku řeky Vltavy severně od kláštera. Pravidelně komponovaná zahrada byla rozvržena do tří teras, z nichž horní byla členěna do geometrických polí, prostřední měla podobu čtvercového parteru s kruhovou nádrží, větší část dolní terasy zaujímal obdélná vodní nádrž s navazující salou terrenou. Okrasný charakter měla též konventní zahrada nacházející se mezi kvadraturou a opatstvím. Tvořily ji pravidelné plochy okrasných záhonů, mezi nimiž se nacházely kruhové vodní nádrže s vodotrysky. Stará kuchyňská zahrada se nacházela před jižním křídlem kvadratury.

Průzkum areálu klášterních zahrad zahájený v roce 2000 byl součástí komplexní rekonstrukce kláštera po jeho převodu do správy Národního památkového ústavu. Protože nikde v zájmovém území se nedochovaly žádné relikty zahradní architektury, sehrála hlavní úlohu geofyzikální prospekce, na níž navázala archeologická zjišťovací sondáž. Vhodné plochy pro

Obr. 1 Zlatá Koruna, vrcholně barokní podoba zaniklé opatské zahrady situované v oblouku říčního meandru severně od kláštera. V současné době se na její ploše nachází louka beze stop zahradní architektury. Veduta zlatokorunského kláštera, olej na plátně, 2. pol. 18. století, SOA Třeboň, odd. Český Krumlov.

měření byly vybrány na základě provedené archivní rešerše, během které byly shromážděny veškeré dostupné mapové a ikonografické prameny vztahující se ke klášterním zahradám. Geofyzikální měření na zkoumaných plochách indikovalo téměř pět desítek anomálií, z nichž ty nejvýraznější byly ověřeny archeologickou sondáží.

Pozitivní výsledky přinesl zejména průzkum plochy bývalé konventní zahrady situované jižně od budovy opatství. Tato část zahrady byla v baroku založena na vrstvách mohutných

Obr. 2 Výřez z plánu Zlaté Koruny z konce 18. století zachycuje podobu opatské zahrady v době těsně po zrušení kláštera během josefínských reforem. Pravidelně komponovaná zahrada byla rozdělena do tří částí a její součástí byl též rozměrný skleník a sala terrena. Zdroj: Matzův geometrický plán Zlaté Koruny, 1787, SOA Třeboň, odd. Český Krumlov.

navážek, kterými byla hrana říční terasy posunuta směrem k východu a vzniklo tak nové prostranství. Archeologickou sondáží zde byla ověřována výrazná kruhová anomálie, která svou polohou odpovídala vodní nádrži s centrálním vodotryskem vyobrazené na vedutě Tadeáše Schmegggera z roku 1775. Na místě se podařilo odkrýt mísovitě zahlubené dno nádrže tvořené pečlivě vyskládanými říčními valouny, které byly zapuštěny do izolační vrstvy jílu. Zděné konstrukce vodní nádrže patrně pouze v negativních otiscích byly zřejmě odstraněny po zrušení kláštera v závěru 18. století. Naopak na ploše velké

opatské zahrady severně od kláštera se nepodařilo zachytit žádnou archeologickou situaci, kterou by bylo možné ztotožnit s pozůstatky zahradní architektury. Také geofyzikální průzkum zde identifikoval hlavně lineární anomálie, které očividně nesouvisely s barokní zahradou. Důvodem může být záměrné rozebírání zděných objektů a následné zplanýrování celého prostoru, což ztížilo identifikaci pozůstatků architektury geofyzikálními měřeními. Před čtvrtstoletím zároveň jeho úroveň zdaleka nedosahovala kvality dosažitelné současnými technickými prostředky, takže se dá předpokládat, že opakovaný geofyzikální průzkum by již přinesl pozitivní výsledky.

Obr. 3 Bývalá konventní zahrada kláštera ve Zlaté Koruně, na níž byly archeologicky zachyceny pozůstatky barokní kruhové nádrže. Z ní se dochovalo pouze dno vydlážděné říčními valouny, které byly zapuštěny do jílové izolační vrstvy. Foto Jiří Hawlicke, 2001.

Zámek Český Krumlov

Hlavní rodové sídlo Rožmberků patřilo po většinu své historie k nejvýstavnějším šlechtickým rezidencím na jihu Čech, což vyžadovalo, aby jeho součástí byla dostatečně reprezentativní

okrasná zahrada. Bližší informace o její podobě a poloze ale máme až z doby posledních Rožmberků, kdy se na západní straně zámku nacházela hrazená okrasná zahrada, jejíž součástí byly dva letohrádky, štěpnice a rybník. Po třicetileté válce nechali noví majitelé Českého Krumlova Eggenberkové obnovit poničenou zahradu v raně barokním stylu. Rozšířená zahrada měla přísně strukturovanou podobu a jejím středem se stal nově vybudovaný letohrádek Bellaria. Potřeby zámecké kuchyně zajišťovala nově založená Kuchyňská zahrada, vyměřená na místě rušeného předsunutého opevnění. Období největšího rozkvětu zažila krumlovská zahrada za prvních Schwarzenberků, kteří jí v první polovině 18. století vtiskli vrcholně barokní podobu s monumentální Kaskádovou fontánou. V závěru 18. století byla zadní část zahrady pod vlivem anglických krajinářských parků transformována ve volně komponovaný prostor osázený vzácnými dřevinami.

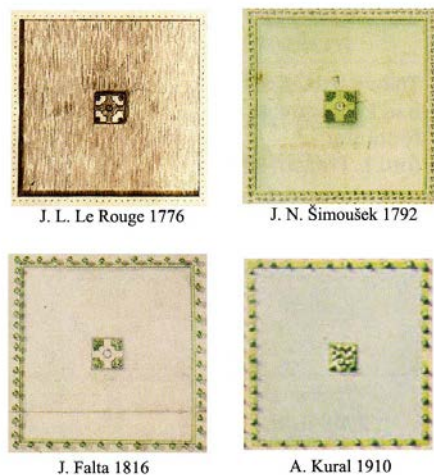
V areálu zahrad náležejících ke krumlovskému zámku proběhla v posledních dvou desetiletích řada větších i menších archeologických výzkumů, které měly buď záchranný, nebo zjišťovací charakter. Průzkum Horní zámecké zahrady byl zahájen v roce 2009 sondáží v dolním parteru, kde probíhala obnova původních barokních fontán. Tyto fontány byly zbudovány v letech 1750–1753 a v zámeckém archivu zůstal dochován archivní materiál týkající se okolností jejich výstavby. Cílem výzkumu bylo získat informace o poloze, tvaru a materiálovém složení obou původních nádrží tak, aby bylo možné provést jejich přesnou rekonstrukci. Díky dochovanému plánu zahrady z roku 1776 bylo možné promítnout do současné situace půdorys obou zaniklých vodních nádrží. To umožnilo poměrně přesně vytyčit archeologické zjišťovací sondy, které následně

Obr. 4 Dolní parter Horní zámecké zahrady v Českém Krumlově, archeologicky odkrytý relikt boční stěny vodní nádrže z poloviny 18. století. Zajištění nepropustnosti nádrže bylo vyřešeno zdvojením bočních stěn, které byly tvořeny (na fotografii zleva) vnitřní cihlovou zídskou, izolační vrstvou jílů a nasucho vyskládanou zídskou z kamenů. Foto Jiří Havlice, 2009.

potvrdily polohu i rozměry jedné zaniklé nádrže a odhalily její konstrukční řešení. Cenným zjištěním bylo zejména odkrytí dna a stěn vodní nádrže, které měly bránit úniku vody. Izolace byla zajištěna zdvojením bočních stěn, přičemž do mezery mezi nimi byla napěchována vrstva izolačního jílu.

Záměr správy zámku provést rehabilitaci ostrůvků v rybníku v západní části Horní zahrady vedl v roce 2010 ke zjišťovacímu archeologickému výzkumu, jehož cílem bylo odkryt pozůstatky zaniklé barokní fontány. Rybník s centrálním ostrůvkem byl

Obr. 5 Vyobrazení rybníku v Horní zámecké zahradě v Českém Krumlově na plánech z 18. až počátku 20. století. Ostrůvek v jeho středu měl v době baroka formální podobu s centrální fontánou v místě křížení cest, později se stal součástí krajinářsky upravené zahrady ve stylu anglického parku.

součástí zahrady patrně již od 17. století. Na mapových podkladech je však zachycen až v druhé polovině 18. století, kdy měl ostrůvek čtvercový tvar s centrální kruhovou fontánou a pa-prskovitě rozloženými cestami. Během přeměny západní části zahrady v anglický park byla fontána rozebrána a ostrůvek získal současnou podobu s hustým křovinatým porostem. Během výzkumu v letech 2010–2011 se podařilo ve středu ostrůvku odkryt přibližně třetinu zaniklé fontány a také části původní

Obr. 6 Český Krumlov, severozápadní část barokní fontány odkrytá při archeologickém výzkumu v letech 2010–2011. Zachyceny byly pozůstatky obvodové stěny vodní nádrže a úprava povrchu v jejím okolí. Kresba Jiří Havlice, 2011.

Obr. 7 Český Krumlov, bašta Paraplíčko na rytině A. Liebschera z druhé poloviny 19. století. Na straně přivrácené k městu je patrná kuželovitá střecha vyhlídkového altánu, kterou bylo možné zdvihnout pomocí vahadlového mechanismu ve sklepe bašty. Podle A. Sedláček, Hrady, Díl třetí – Budějovsko, 1884.

zádlažby v jejím okolí. Zatímco na historických plánech má fontána vždy kruhovitý tvar, archeologicky odkryté zdivo mělo tvar čtvercový se zkosenými rohy. To ale nemusí být nutně v rozporu, neboť nadzemní kruhovitá část fontány mohla být nadezděna na polygonální základovou konstrukci.

Součástí areálu raně novověkých zahrad se v Českém Krumlově staly také některé objekty středověkého původu. Příkladem může být pozdně středověká bašta nazývaná Paraplíčko, která byla po založení Kuchyňské zahrady využívána nejprve jako sklad pro zahradní produkty a později byla upravena na

Obr. 8 Český Krumlov, odebrání půdních vzorků ze dna bývalého pstružího rybníka, později boulingrinu, v západní části Horní zahrady. Foto Monika Konrádová, 2020.

Obr. 9 Český Krumlov, zjišťovací archeologická sondáž v parteru před Bellarií, jejímž cílem bylo ověřit stav zachování a materiálové složení původní cestní sítě. Foto Jiří Havlice, 2021.

vyhlídkový altán. Neobvyklý název Paraplíčko pochází z kuželovitě střechy ve tvaru slunečníku, kterou bylo možné pomocí důmyslného mechanismu zvednout a umožnit tak vyhlídku na zámek a město. Archeologický průzkum, který zde s přestávkami probíhal v letech 2009–2014, potvrdil zapojení Paraplíčka do pozdně středověkého fortifikačního systému krumlovského hradu. Naopak sondy položené do sklepních místností poskytly vzorky rostlinného materiálu, které byly následně podrobeny environmentální analýze. Zastoupena zde byla jak rumištní vegetace z okolí zahrady, tak pecky kulturních plodin (fíky, švestky, třešně) pěstovaných patrně přímo v Kuchyňské zahradě.

Od roku 2020 se archeologická prospekce v krumlovské Horní zahradě soustředí zejména do její centrální části, kde probíhá celková obnova letohrádku Bellarie, na níž by měl navázat dlouhodobě plánovaný přesun otáčivého hlediště mimo prostor historické zahrady.

Zámecké zahrady ve Vimperku

Nejstarší písemné zprávy o zahradách vimperského zámku pocházejí z doby posledních Rožmberků, z nichž Petr Vok po roce 1565 využíval Vimperk jako své rezidenční sídlo. Následující majitelé z rodu Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století dokončili přestavbu středověkého hradu na pohodlný renesanční zámek, jehož součástí se staly rozsáhlé zahrady situované ve svahu nad městem. Z písemných pramenů máme zprávy o okrasné zahradě před Dolním zámkem, na níž se nacházely

Obr. 10 Vimperk, výřez z veduty Jindřicha de Verle z roku 1686 zachycuje areál zámeckých zahrad ještě v jejich renesanční podobě. Obě zahrady jsou odděleny patrovou arkádovou chodbou, na ploše Horní zahrady (vlevo) se nacházely dnes již zcela zaniklé stavby.

květinové záhony, fíkovna a rybníček. Od této zahrady byla renesančním arkádovým křídlem oddělena výše položená užitková zahrada, jež si dodnes zachovala původní terasovité uspořádání, avšak bez stop původní zahradní architektury. Během 19. století byla okrasná zahrada postupně rušena a na její ploše založeny menší užitkové zahrádky a ovocný sad.

Rozsáhlý archeologický průzkum probíhající v letech 2016–2017 byl koncipován jako předstihový zjišťovací výzkum v rámci předprojektové přípravy před celkovou obnovou zámeckých

Obr. 11 Letecký snímek zámeckých zahrad ve Vimperku, současný stav. Foto Geo.cz, 2017.

zahrad. Výzkumu předcházela podrobná archivní rešerše a geofyzikální prospekce, díky nimž bylo předběžně možné určit polohu zaniklých objektů zahradní architektury či jiných zařízení technického charakteru. Nejvýraznějším zkoumaným objektem v Dolní zámecké zahradě byla rozměrná vodní nádrž, která přímo navazovala na renesanční arkádovou chodbu, jejíž výstavba je kladena k roku 1622. Nádrž byla částečně obezděna kamennou zdí, zčásti pak vytesána do skalního podloží. Po jejím zasypání patrně na počátku 19. století byla v těchto místech

Obr. 12 Vimperk, částečně archeologicky odkrytá renesanční vodní nádrž v Dolní zámecké zahradě. V levé části je patrné napojení zděné obvodové stěny na bloky rostlé skály. Foto Geo.cz, 2017.

zřízena soustava cihelných kanálků sloužících k rozvodu vody. Na ploše Horní zahrady se archeologická sondáž soustředila především na identifikaci zahradních objektů (oranžerie, fíkovna) zmiňovaných v historických písemných pramenech a nejspíše také zachycených na vedutě Jindřicha de Verle z roku 1686. Podrobně zkoumána byla zejména zaniklá obdélná stavba na horní terase, z níž se podařilo identifikovat pozůstatky nadzemní dřevěné konstrukce ukotvené do kamenné podezdívky. Její poloha, která nerespektuje osovou dispozici barokní zahrady, nasvědčuje vyššímu stáří tohoto objektu. Dalšími archeologickými sondami byl ověřován průběh páteřního sběrného kanálu, který odváděl vodu z obou zahrad, dále pak konstrukce terasních zdí se stopami dalších zaniklých objektů.

Obr. 13 Vimperk, sběrná šachta s navazujícím cihelným kanálkem byly součástí systému rozvodu vody, který byl v 19. století vložen do zásypu zaniklé renesanční vodní nádrže. Foto Jiří Havlice, 2017.

Obr. 14 Vimperk, částečně zahloubený suterén stavby s dřevěnou nadzemní konstrukcí na terase v Horní zámecké zahradě. Foto Jiří Havlice, 2016.

Obr. 15 Vimperk, odkrytý úsek barokního páteřního kanálu, který odváděl vodu z Dolní i Horní zámecké zahrady. Foto Geo.cz, 2016.

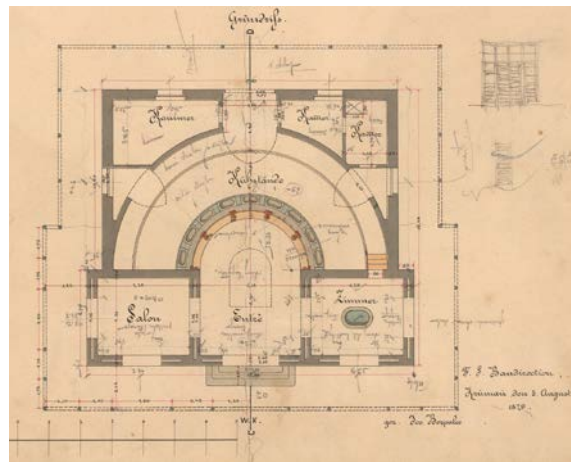
Shrnutí

Systematické průzkumy historických zahrad ve Zlaté Koruně, Českém Krumlově a Vimperku prokázaly nezastupitelnou úlohu archeologie při obnově rozlehlých zahradních areálů, jež jsou součástí historicky významných sídel. Ve výše uvedených případech se navíc jedná o sídla požívající nejvyšší stupeň památkové ochrany, tedy národních kulturních památek a u Českého Krumlova též o lokalitu UNESCO. V jihočeském regionu zároveň probíhala řada menších archeologických výzkumů, povětšinou záchranného charakteru, které byly zaměřeny na jednotlivé památky zahradní architektury nebo řešily dílčí otázky související s obnovou zahrad. Zde je možné uvést zámecký park v Červeném Dvoře, který v posledním desetiletí prochází postupnou obnovou. Archeologické průzkumy, na nichž se podílí více regionálních organizací, se zaměřily na zaniklý vodohospodářský systém parku, v neposlední řadě pak na jednotlivé objekty, které buď procházejí postupnou rekonstrukcí (Mauricovna), nebo se jich dotkly probíhající stavební úpravy (Švýcarsna, Kůrový pavilon). Příkladem významnějšího nedestruktivního průzkumu může být geofyzikální prospekce Dolní panské zahrady v Českém Krumlově. Tato zahrada, která byla v 16. století součástí vdovského sídla Anny z Roggendorfu, představuje archeologicky mimořádně cennou lokalitu, bez výraznějších narušení dochovanou v intravilánu současného města.

Doposud provedené archeologické výzkumy potvrdily, že zkoumání památek zahradního umění nelze provádět bez těsné mezioborové spolupráce, kde kromě archeologie hrají významnou úlohu též historické a archivní bádání, přírodní vědy

Obr. 16 Červený Dvůr, kopání zjišťovací sondy v místě zaniklého HaHa přtkopu, který v 19. století nahradil barokní ohradní zeď. Foto Jiří Havlice, 2017.

Obr. 17 Červený Dvůr, plán tzv. Švýcarský v zámekém parku z roku 1879. Švýcarská byla stáj pro chov švýcarských krav rozšířená o salon a kabinet určený pro odpočinek návštěvníků parku.

a z technických disciplín zejména geofyzika a letecké snímání. Kvalitně a včas realizovaný archeologický výzkum by měl přinést dostatek relevantních podkladů pro zpracování projektu obnovy historické zahrady. Památkově vhodné využití archeologicky odkrytých reliktní zahradní architektury pak musí vždy vycházet z konsensu vlastníka památky, projektanta a archeologa. V případech, kdy k tomuto konsensu nedojde, pak není chybnou cestou rozhodnout o jejich konzervaci a opětovném zasypání, které zajistí jejich potřebnou ochranu do budoucna.

Obr. 18 Červený Dvůr, půdorys tzv. Švýcárny viditelný díky porostovým příznakům v mimořádně suchém létě v roce 2017. Na snímku je zároveň patrný půdorys bažantnice, která stavbě Švýcárny na tomto místě předcházela. Foto Marek Ehrlich, 2017.

Obr. 19 Vyšší Brod, částečně odkrytý systém otopných kanálků na místě zaniklé oranžerie v klášterní zahradě. Foto Jiří Havlice, 2015.

Literatura

HANSOVÁ, Jarmila. Zahrady v cisterciáckém klášteře Zlatá Koruna, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2002, roč. 39, č. 2, s. 108–112. ISSN 0231-8237.

HAVLICE, Jiří. Výsledky archeologických výzkumů ve Zlaté Koruně v letech 2000–2004. In: GAŽI, Martin, (ed.). *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2007, s. 154–159. ISBN 978-80-85033-09-0.

HAVLICE, Jiří. Historické zahrady jižních Čech: Současný stav a další perspektiva archeologického poznání. *Zprávy památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2021, roč. 81, č. 4, s. 434–441. ISSN 1210-5538.

OLŠAN, Jiří. Zahrady v obrazu města a krajiny Českého Krumlova. Od středověkých počátků do roku 1918. In: GAŽI, Martin a PAVELEC, Petr, (edd.). *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní památková správa v Českých Budějovicích, 2010, s. 231–290. ISBN: 978-80-85033-26-7.

PAVLÁTOVÁ, Marie a EHRlich, Marek et al. *Zahrady a parky jižních Čech*. Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2004.

Mgr. Jiří Havlice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích

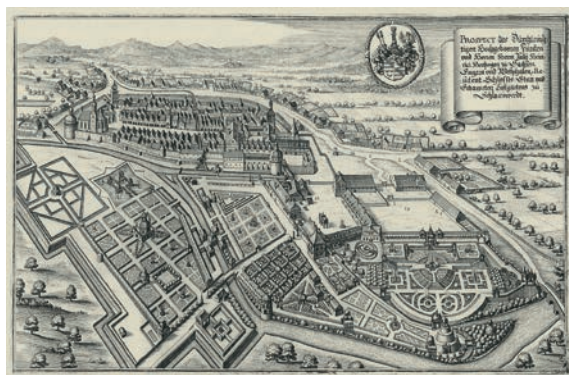

Zámecká zahrada v Ostrově ve světle hmotných pramenů Shrnutí nálezů archeologických výzkumů

Lubomír Zeman

Úvod

Zámecká zahrada v Ostrově v severozápadních Čechách prodělala v průběhu svého více než tři a půl století dlouhého trvání celkem čtyři vývojové etapy – od manýristické či raně barokní zahrady 40. let 17. století přes barokní etapu v 60. letech 17. století, velkolepou vrcholně barokní zahradu z let 1690–1715 až po přírodně krajinářskou úpravu na počátku 19. století [Zeman 1995, 2001, 2016]. S budováním úchvatné zámecké zahrady začal Julius Heinrich vévoda Sasko-Lauenburský již před rokem 1642. Tato první podoba zámecké zahrady spojila principy italských terasových zahrad s užitím motivů nizozemských plošných zahrad a rozmanitostí forem pak stojí na samém konci manýrismu. Kompozici prostoru zahrady tvořila soustava samostatných čtvercových a hvězdicových polí s křížovým uspořádáním cest, hojným využitím vodního živlu v podobě vodotrysků, kaskád i klidných vodních ploch a s bohatou sochařskou výzdobou. Celou zahradou protékala říčka Bystřice, jejíž tok se tehdy větvil do většího počtu ramen, obtékajících jednotlivé části zahradní kompozice. Jedno z ramen, označované jako

Obr. 1 Zámecká zahrada v Ostrově, 1650, Matouš Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt.

„Dlouhý kanál“, vedlo souběžně s průčelím zámeckých budov a tvořilo ještě zbytek fortifikačního systému města. Rozvod vody do vodních zařízení musel být ale veden z výše proudícího Jáchymovského potoka, a to otevřeným kanálem doplněným sítí menších krytých kanálů. V severozápadní části zahrady byl labyrint uspořádaný z vodních kanálů, tok byl překlenuj pavilonem se čtveřicí menších pavilonků na nárožích (známý pod označením „Brückenhaus“), v jižní části pak vodní kanál ve tvaru střely. Plocha před hospodářským Bílým dvorem byla členěna do teras, kde byly před stoupajícími rampami a schodišti kruhové bazény s vodotrysky, kašny a umělé jeskyně – grotty s tryskajícími vodními proudy.

Záplavy roku 1661 však zničily kromě dřevěných pavilonků i vodní díla s uměleckou výzdobou. Po opravách za vévody Julia

Franze Sasko-Lauenburského získala zahrada svou druhou, barokní podobu. Na místě původního dřevěného letohrádku byl v letech 1673–1679 postaven nový letohrádek již zděný. Nejzásadnější proměnou prošla zahrada v letech 1690–1715 za Ludwiga Wilhelma, markraběte bádenského a Franzisky Sibylly Augusty, rozené princezny Sasko-Lauenburské. Tato třetí, vrcholně barokní etapa představovala vyvrcholení barokní okázalosti. Kvůli snaze vyrovnat se v reprezentaci okruhu nejvyšší šlechty a francouzskému královskému dvoru se cíleně volily principy zahradní tvorby Le Nôtra. V zahradě se postupně budovalo nové vybavení, oranžerie, vodní kaskády, bazénky, fontánky, kašny, bohatá sochařská a umělecká výzdoba. Kolem letohrádku byl vytvořen parter s vodotrysky, severně se nacházely dvě vodní nádrže labutích jezírek s vodotrysky. Ukončení příčné osy bylo řešeno kaskádami doplněnými sochařskou výzdobou. Pod jižním zahradním průčelím Bádenského zámku (Paláce princů) se nacházel náročně řešený vodní parter s dlouhými a různě tvarovanými bazény s vodotrysky. Západní cíp zahrady byl vyčleněn pro zahradní divadlo s kulisami z bosket a průběžným bazénem s přepady menšího vodopádu. Pohledová osa se otvírala do volného prostoru s korábem na hladině horizontu. Po západní straně podélné osy byl vybudován objekt menažerie – zvěřince se dvěma velkými nádržemi. V její jižnější části zámecké zahrady byl dotvořen důmyslný systém kanálů ve tvaru střely s Venušinou či Šnečí horou, kterými bylo možno proplouvat na lodkách. Na poloostřívku vytvářeném tokem Bystřice a tokem kanálu byl situován kuželník s hříčkou s rozverně tryskajícími praménky vod uprostřed mostu. Severně nad hrotem střely byl umístěn labyrint, bludiště s vodními hříčkami vystřikujícími praménků na stezkách.

Obr. 2 Veduta města Ostrov po r. 1726, zdroj SÚA Praha, Sb. grafických listů, kreseb a maleb, inv. č. 648.

Konec bádenského období v Ostrově roku 1789 znamenal i konec zdejší slavné zámecké zahrady. Kvůli dlouhému přechodnému období po vymření katolické linie majitelů panství a budovatelů zahrady nastal úpadek a pozvolná přeměna formální zahrady v přírodně krajinářský park. Prostor zahrady se zaplnil dřevinami, romantizujícím způsobem byla upravena síť cest a cestiček, ze dvou labutích bazénů za letohrádkem vznikl nepravidelný rybník s poloostrovem, vodní parter s fontánami u zahradního schodiště Paláce princů se přeměnil v rybníček s odtokem do slepého ramene Bystřice. Částečně se ještě zachovaly terasy a vodní plocha po bývalé fontáně pod nimi, v dolní

části pak relikv kanálu se zbytky kruhového pahorku. V této podobě z druhé poloviny 19. století se pak park zachoval až do současnosti.

Nálezy hmotných pozůstatků ostrovské zámecké zahrady

Velkolepá ostrovská zahrada žila dál už jen ve vzpomínkách. Postupně se ztrácelo povědomí o původní výbavě zahrady a zbyly jen mýty. Dlouho se pak ani nevěřilo, že zahrada zobrazená na četných dobových rytinách vůbec existovala a mělo se za to, že jednotlivé části nebyly ve skutečnosti realizovány, a že soubory rytin sloužily jen pro vypočtení ideálního stavu. Archeologickými průzkumy Muzea Karlovy Vary se ale od roku 1997 podařilo prokázat, že stavby zachycené na rytinách z velké části skutečně stály [Klsák, 1997].

Velké terasy s oranžeriemi u Bádenského zámku – Paláce princů

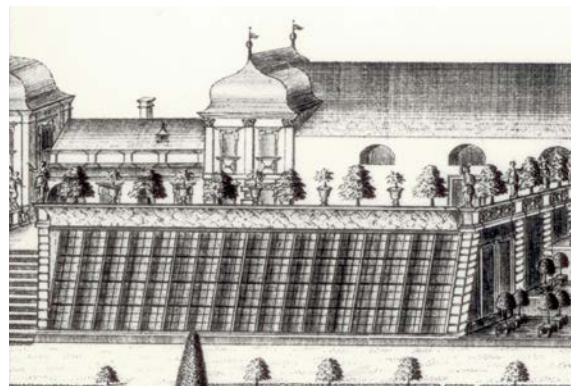
Sondy ve svahu u Bádenského zámku – Paláce princů, pod Hasičskou zbrojnicí (kde stála na vrcholu původně jízdná), prokázaly existenci terasové úpravy. Pod svahem bylo odhaleno základové zdivo bývalých teras, masivní tarasní zeď s pozůstatky trojice nik, z nichž krajní byly půlkruhové a prostřední obdélná. Před nimi se nacházely drobné bazénky opačných tvarů, krajní byly obdélné se zaoblenými rohy a prostřední byl půlkruhový, resp. segmentový. Na konstrukci bazénků

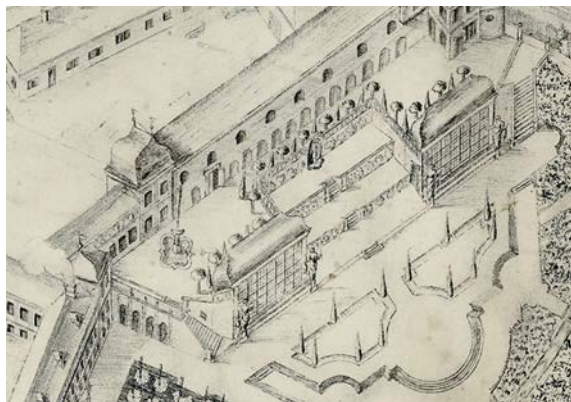
Obr. 3 Ostrov, zámecký park, odhalené archeologické situace a reliktu dokládající existenci staveb z přelomu 17. a 18. století (mapa vodovodní sítě z roku 1799 georeferencovaná se současným leteckým snímkem). Legenda k obrázku: 1. Velký kanál pod zámek, 2. Kanály přivádějící vodu do zahrady, 3. Pozůstatky kaskád Velkého muže s nálezem ruky ze sochy Neptuna, 4. Nádrž pod kaskádami s nálezem trupu ryby (delfína), 5. Páteční kanál vedoucí vodu pod Palácem princů do dovního parteru, 6. Původní vstup do zámecké zahrady, 7. Pozůstatky vodního parteru, 8. Pozůstatky nik a stěny oranžerie levé části teras, 9. Základy menážerie (zvěřince), 10. Relikty zahradního divadla, 11. Vodní kanál labutích jezírek a kašny za Letohrádkem, 12. Relikty vodních kanálů Amorovy stěly s mostkem.

Obr. 4 Levá část teras, výřez ze souboru rytin zámecké zahrady v Ostrově, Johann Michael Sockh, 1715, Generallandesarchiv Karlsruhe.

Obr. 5 Levá část teras zakrytá prosklenými okny (oranžerie), výřez ze souboru rytin zámecké zahrady v Ostrově, Johann Michael Sockh, 1715.

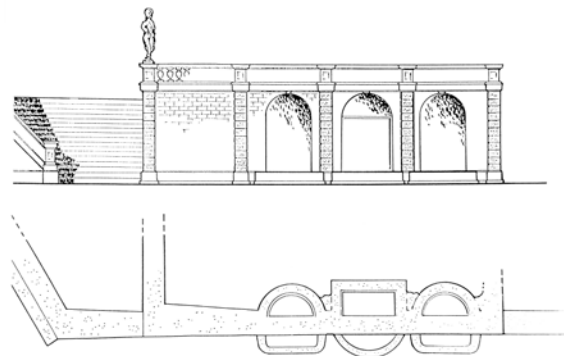

Obr. 6 Terasa s oběma oranžeriemi, výřez z veduty města Ostrov po r. 1726.

Obr. 7 Odkrytá archeologická situace levé části teras. Foto Lubomír Zeman, 1997.

navazoval užší předzáklad pro vztyčení zřejmě dřevěné, prosklené stěny, která měla chránit niky s bazénky a kašnami v zimním období. Vnitřní prostor, který sloužil původně jako oranžerie, byl již destruovaný, zachovala se jen druhotně vložená nádrž z betonových skruží. Na horní část teras vedlo boční schodiště, z něhož se podařilo odkrýt tarasní zeď se základy

Obr. 8 Hmotová rekonstrukce levé části teras se zaměřením archeologické situace. Foto Lubomír Zeman, 1997.

obou schodnic, díky čemuž bylo možné určit šířku schodiště. To se směrem nahoru rozšiřovalo směrem k Bádenskému zámku. Na vrcholu teras byl ještě zachycen i roh jednoho z horních bazénků parteru před původní jízdárnou. V zásypech svahu byly nalezeny části zábradlí se sloupky a balustrami, jejichž tvar umožnil obnovu schodiště Bádenského zámku do původní formy.

Menažerie (zvěřinec)

Západně od cesty směřující od Velkého letohrádku ke hřbitovu, hlavní příčné osy jihozápadní části zahrady, bylo nehluboko pod terénem nalezeno základové zdivo, které bylo nepochybně pozůstatkem po objektu menažerie. Byla to rozlehlá stavba

se čtyřmi nárožními věžemi a mohutnou skružovou střechou voliéry, vybudovaná Michaellem Antonem Rohrerem (st.) mezi roky 1692 a 1696. Spodní části budovy byly zděné, horní patra věží hrázděná.

Obr. 9 Menažerie (zvěřinec) ze souboru rytin zámecké zahrady v Ostrově, Johann Michael Sockh, 1715, Generallandesarchiv Karlsruhe.

Obr. 10 Menažerie (zvěřinec) výřez z veduty města Ostrov po r. 1726.

Vodní systém, rozvody vody

Zahradu a další zámecké stavby včetně města samotného zásoboval důmyslně vedený rozvod vody. Říčka Bystřice, tekoucí pod hradbami Ostrova, nabízela vody sice dost, ale pro vodotrysky fontán neumožnila potřebný vztlak. Řešení umožnil nad městem proudící Jáchymovský potok, ze kterého mohla být voda do města i níže položené zahrady vedena samospádem. Přívod vody byl veden otevřeným kanálem podél cesty z Ostrova na Jáchymov. Protože sloužil pro několik mlýnů, byl kanál zároveň i mlýnským náhonem [Fiala, 2009]. Z Mlýnského kanálu byly původně vedeny další rozvody vody, jak do města samotného, tak i do zámku a zámecké zahrady, kam přiváděly vodu

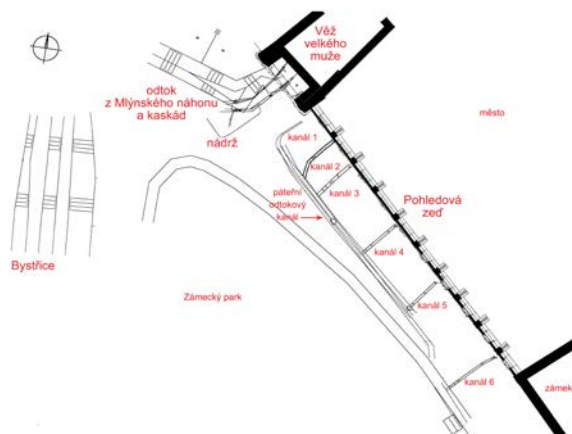
Obr. 11 Plán ostrovské zahrady z roku 1799 se zákresem vodovodní sítě. Zdroj SÚA Praha, Sb. grafických listů, kreseb a maleb.

do četných fontán. Schéma rozvodu vody i s výpočtem dřevěných rour potrubí máme zachyceno na geometrickém plánu panského grotiéra Johanna Sterna z roku 1799 i na plánu z roku 1850. Po zániku formální zahrady na přelomu 18. a 19. století byl ještě zčásti původní vodní systém využíván. Pozůstatky systému rozvodů vody byly v rámci různých archeologických průzkumů i sledování terénu postupně nacházeny a dokumentovány [Zeman, Klsák, 2009; Zeman, 2013]. I tyto stopy tak dosvědčují existenci bohatého vodního programu v ostrovské zámecké zahradě.

V letech 2003–2005 byly nalezeny pozůstatky „Dlouhého kanálu“ vedeného souběžně se zahradním průčelím zámku [Klsák, 2003]. V období vrcholného baroka byl kanál zrušen a terén se posléze několikrát navýšil. V listě ze srpna 1709 psala markraběnka Sibylla Augusta, že je spokojena se zrušením vodní plochy, otevřeného kanálu před „novou fasádou“, tzn. Pohledovou zdí.¹ Podrobněji bylo možné celý prostor před zahradním průčelím zámku zkoumat během rozsáhlé adaptace ostrovského zámku na sídlo městského úřadu v letech 2012–2015, při níž byly učiněny další významné nálezy reliktních vodních systémů. Přímou u Pohledové zdi odhalil archeologický výzkum pět kanálků, které přiváděly vodu do fontán severní části zahrady [Tajer, 2015; Zeman, 2015]. Nespornou zajímavostí bylo označení vyústění kanálků na kamenných kvádrech soklu Pohledové zdi rovnoramennými tlapatými křížky. Jen málokdo si dříve křížků

vnímal a už nikdo, až do odkrytí kanálků, netušil, proč zde byly křížky vůbec vytesány. Kanály byly zhruba čtvercového profilu, široké 30–40 cm, hluboké cca 40–45 cm, boční strany byly vyžděné z kamenného, místy smíšeného zdiva. Svrchu byly kryty masivními kamennými kvádry, spodní část byla udusána se spádem a zaizolována jílem. Průchod pod Pohledovou zdí byl ve spodní části opatřen cihlami. Voda z jednoho kanálu vedoucího z ještě gotického suterénu Šlikovského zámku byla svedena do vytvořené nádrže v grotě pod Pohledovou zdí. Původně se jednalo nepochybně o odtokový kanál proplachující odpad ze záchodového rizalitu severního paláce městského hradu [Zeman, 2015]. Později byl odpad ze záchodu zrušen a zaslepen velkými kamennými bloky a kanál sloužil pro přívod vody do nádrže. Okraj nádrže, velkého čtvercového bazénku, který v barokním období sloužil jako sádky pro pstruhy, byl původně vyskládán ze stupňovitě kladených kamenných kvádrů a později doplněn dřevěným roubením a prkennou podlahou. Přístup k nádrži byl opatřen portálkem v Pohledové zdi a povrch vydlážděn kamennou, valounkovou dlažbou. O skutečnosti, že prostor zaklenutý valenou cihlovou klenbou býval v baroku grotou, svědčí grotová omítka nalezená v torzálním stavu. Odtok vody z nádrže byl regulován, o čemž svědčí zářez v kamenném bloku u obvodové zdi, kam bylo vkládáno prkno na způsob stavidla. Zhruba 145 cm od Pohledové zdi se odtokový kanálek z nádrže spojil s dalším, šikmo vedeným přívodním kanálkem přivádějícím vodu do zahrady. Všechny přívodní kanálky vedly do velkého páteřního kanálu, který byl zaklenut cihelnou valenou klenbou a směřoval podél Pohledové zdi k Bádenskému zámku – Paláci princů. Ze stavebních útů víme, že nový kanál (Achzet) mezi knížecím zámkem a Bílým mlýnem (na jihovýchodním konci

1 SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, TK Rastatt, sign. 364, kart. 45; dále srov.: ZAHRADNÍK, Pavel a MACEK, Petr: *Stavebně historický průzkum bývalého piaristického kláštera v Ostrově*, 1991, s. 59 (rkp. uložen na Městském úřadu v Ostrově).

Obr. 12 Zaměření kanálů u Pohledové zdi, Lubomír Zeman, Jan Tajer, 2015.

hospodářského Bílého dvora) byl založen mezi 21. květnem až 2. červnem 1685 a dokončen 16. června 1685.²

Nika věže Velkého muže, ukončující Pohledovou zeď, byla upravena ve formě grotty se stupňovitými kaskádami, po kterých tekla voda z výše položeného Mlýnského kanálu, a na jejích vrcholu spočívala velká socha ležícího Neptuna (proto věž Velkého muže). Archeologické sondy zachytily před věží ohrazení bazénku s fontánou i odtokový kanál. Směrem od Pohledové zdi vyplňovalo prostor kanálu mohutné prkno, které zde

2 SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, kart. 14.

plnilo účel stavidla [Klsák, 2005]. Odtok vody z grotty Věže velkého muže byl sice na počátku 20. století pozměněn vložem turbíny vodní elektrárny, přesto se podařilo alespoň částečně odhalit dvě strany barokní nádrže, kam voda spadala z kaskád. Boky nádrže čtvercového půdorysu byly tvořeny velkými opracovanými kamennými bloky vysokými 50 cm. Nároží byla čtvrtkruhově projmuta. Odkryty byly i části podstavců, na kterých podle vyobrazení Johanna Michaela Sockha z roku 1715 stály sochy a ocasní část jedné z velryb (delfínů), spočívajících na postranních zídkách kaskád. V zásypech se našel i fragment ze sochy Neptuna, sevřená dlaň pravé ruky svírající ptáččí pera. Voda z Mlýnského náhonu a kaskád pak byla vedena otevřeným kanálem šikmo přímo do hlavního toku Bystřice. Relikt tohoto odvodnění je v terénu dosud patrný jako výrazná terénní deprese. Přívodní kanály pod Pohledovou zdí byly funkční až do poloviny 90. let 20. století, kdy došlo neuváženým zásahem betonovou injektáží k poškození a uzavření průtoku. Voda zůstala stát před Pohledovou zdí a od té doby vzlínala do

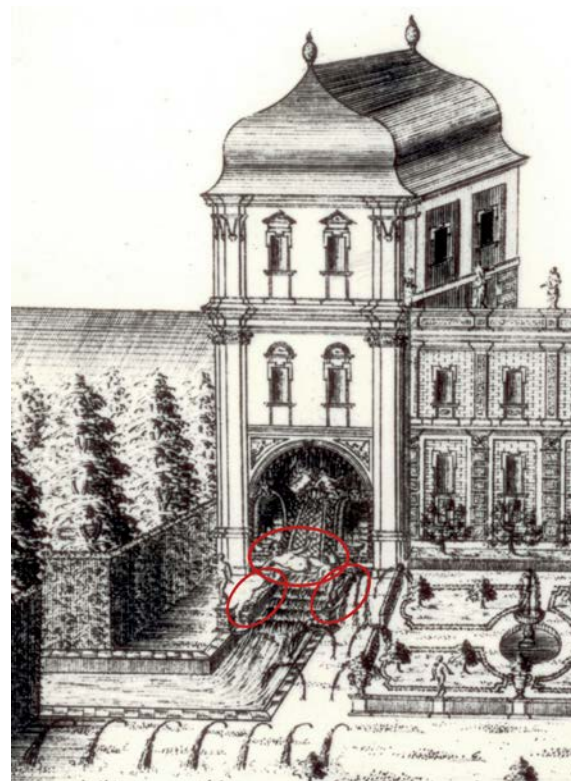

Obr. 13 Křížek na zdi označující polohu kanálu. Foto Lubomír Zeman, 2015.

zdiva, jež značně degradovalo. Zastavení proudící vody a její retence v poškozených úsecích dosud přináší pro obnovovanou stavbu značné technické problémy.

Obr. 14 Kaskády Velkého muže, 40. léta 17. století Zacharias Lesche, <https://www.robinhalwas.com/017015-views-of-fountains-statuary-and-architecture-at-schloss-schlackenwerth-bohemia>.

Obr. 15 Kaskády Velkého muže, výřez ze souboru rytin zámecké zahrady v Ostrově, Johann Michael Sockh, 1715, Generallandesarchiv Karlsruhe.

Obr. 16 Nádrž s odtokem z kaskád věže Velkého muže. Foto Lubomír Zeman, 2015.

Obr. 17 Trup ryby (delfína) z kaskád věže Velkého muže. Foto Lubomír Zeman, 2015.

Pátevní kanál vedoucí pod Bádenským zámekem, vybudovaným v letech 1692–1695 bádenským dvorním stavitelem Johannem Sockhem podle plánu zahradního architekta Jeana Treheta, napájel rozlehlý vodní parter před jižním průčelím paláce. Zde však došlo na počátku 90. let 20. století k destrukci klenby kanálu a k zaslepení dalšího odtoku. Původně voda dále odtékala do slepého ramene říčky Bystřice.

Další vodovodní řad, jehož části se podařilo nalézt, přiváděl vodu do dvou velkých nádrží Labutích jezírek, kaskád s okřídleným koněm Pegasem na hoře Parnas, čtyř kruhových fontán u Velkého letohrádku a zásoboval vodou i samotný letohrádek. Při obnově zahradních úprav severozápadně za letohrádkem se zde v roce 2007 odkryl kanál, který měl boční strany vyzděné z kamenného, smíšeného zdiva a svrchu byl zakrytý kamennými deskami.

Obr. 18 Pátevní kanál před Pohledovou zdí a kanál západně od Letohrádku.
Foto Lubomír Zeman, 2015.

Obr. 19. Interiér kanálu u letohrádku. Foto Lubomír Zeman, 2006.

Kolem celé zahrady byl proveden otevřený kanál, který pomáhal odvádět přebytečnou vodu mimo vlastní zahradu. Tento důmyslný vodní systém zároveň zámeckou zahradu chránil před velkou vodou, která hrozila kvůli horské říčce Bystřici každým rokem zničit unikátní zahradní výbavu. Při opravě Kamenného mostu přes Bystřici na cestě do Karlových Varů byl v letech 2024–2025 odhalen mlýnský náhon, vedoucí dříve vodu do nedalekého mlýna U Kamenného mostu. Nejstarší částí mostu, který byl dvouobloukový, pocházejí ještě z barokního období před rokem 1642. V roce 1830 se pak dokončila celková přestavba mostu. Tok řeky Bystřice byl veden pod severní oblouk a pod jižní oblouk byla svedena voda z odlehčovacího kanálu obtékajícího kolem celé zahrady. Průběh nalezené a odhalené části kanálu se mírným obloukem stáčil ke Kamennému

Obr. 20 Kamenný most s částí odkrytého náhonu. Foto Lubomír Zeman, 2024.

mostu, kde se posléze napojoval na mlýnský náhon pro mlýn U Kamenného mostu. Výškový spád patrně zajišťoval jez doložený již k roku 1740. V roce 1931 byly z důvodu zvýšení spádu ke stěnám staršího kanálu přiloženy betonové zídky, aby se profil kanálu zúžil pro rychlejší průtok vody. Náhon zůstal funkční až do 80. let 20. století. V letech 1987–1992 se na místo jezu vybudovala malá vodní elektrárna a mlýnský náhon byl zasypán.³

3 Ostrov, Kamenný most přes Bystřici ev. č. 22127-2 Ostrov, Stavebněhistorický průzkum, vyprac. Ing. arch. Michal Profant, Mgr. Jakub Krček, ZIP, o.p.s., Plzeň 2022; Ostrov, Kamenný most přes Bystřici, aktualizace stavebněhistorického průzkumu, vypracoval Mgr. Lubomír Zeman, Ostrov 2025 (uloženo v dokumentačních fondech NPÚ, ÚOP v Lokti).

V rámci revitalizace tohoto prostoru i celého vodního systému zámeckého parku v Ostrově se plánuje i znovuoobnovení mlýnského náhonu.

Závěr

Archeologickými nálezy učiněnými v rámci jednotlivých etap úprav Zámeckého parku v Ostrově byl položen hmatatelný důkaz existence podoby a bohaté výbavy zámecké zahrady tak, jak ji známe z archivní dokumentace. Dnes se tím pádem již nepochybuje, že tak skvostná zahrada, předchůdkyně mnohé jiné, skutečně existovala. Archeologické průzkumy probíhající již téměř třicet let ale nebyly nikdy komplexní, zabíraly vždy s ohledem na úpravu dílčích celků jen některé úseky parku. Proto se Město Ostrov připravuje na pokračování obnovy zámeckého parku, která by měla být realizována na základě odborných průzkumů ve spolupráci s Institutem krajinářské architektury Technické univerzity Drážďany (TU Dresden, Institut für Landschaftsarchitektur). Předmětem projektu „Zachování a ochrana cenných kulturních památek před negativními vlivy životního prostředí“, s využitím grantu nadace Deutsche Umweltstiftung (Německá spolková nadace pro životní prostředí), by mělo vést k realizaci opatření na zmírnění dopadů klimatické změny obnovením vodního systému v zámecké zahradě s odkazem k historickému stavu kolem roku 1715. Ještě na konci 18. století mohl vodní systém ostrovské zámecké zahrady reagovat na dopady klimatické změny. Pak došlo k výraznému zlomu a zániku náročně řešené formální zahrady. Vedle historických souvislostí spojených se změnou vlastnických struktur i módy zahradního

umění, k tomu mohla přispět právě i změna klimatu. Z tohoto důvodu by bylo nanejvýš vhodné řešit otázky souvislosti zániku ostrovské zahrady s klimatickou změnou a jejími projevy v historii. Součástí projektu by měl být i komplexní terénní archeologický výzkum nedestruktivní geofyzikální metodou. A tak se můžeme těšit na řadu nových objevů a nálezů, které detailněji ozřejmí stavební podobu jednotlivých etap vývoje zámecké zahrady v Ostrově, kdysi chválené jako osmý div světa.

Literatura

FIALA, Jaroslav. Mlýnský náhon kdysi zajišťoval vodu pro Ostrov. *Ostrovský měsíčník*, 1/2009, s. 11.

FIALA, Jaroslav. Mlýnský náhon v Ostrově, rkp.

KLSÁK, Jiří. Pohledová zeď v parku ostrovského zámku. Nálezová zpráva archeologického výzkumu 5.–9. 5. 2003, Krajské muzeum K. Vary 2003 (rkp. uložen v Muzeu Karlovy Vary).

KLSÁK, Jiří. Předběžná nálezová zpráva k archeologickému výzkumu u Věže velkého muže v Pohledové zdi v zámeckém parku v Ostrově 7.–9. 12. 2005. Muzeum Karlovy Vary 15. 12. 2005 (rkp. uložen v Muzeu Karlovy Vary).

KLSÁK, Jiří. Zpráva z archeologického průzkumu Paláce princů v Ostrově, rukopis a zaměření, 1997 (rkp. uložen v Muzeu Karlovy Vary).

TAJER, Jan. Ostrov, vodní kanály u Pohledové zdi. Nálezová zpráva archeologického výzkumu 2015. Muzeum Karlovy Vary 2015 (rkp. uložen v Muzeu Karlovy Vary); ZEMAN, Lubomír. Vodní kanály u Pohledové zdi v Ostrově. Nálezová zpráva operativní dokumentace, Ostrov 2015 (rkp. uložen na NPÚ, ÚOP v Lokti).

ZAHRADNÍK, Pavel a MACEK, Petr. Stavebně historický průzkum bývalého piaristického kláštera v Ostrově, 1991, s. 59 (rkp. uložen na Městském úřadu v Ostrově).

ZEMAN, Lubomír a KLSÁK, Jiří. Vodní režim v barokním Ostrově. In: *Sborník: sborník příspěvků ze 7. konference stavebněhistorického průzkumu v Jáchymově*. Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2009, 7, s. 87–98.

ZEMAN, Lubomír a TAJER, Jan. Městský hrad, sídelní okrsek v Ostrově. In: *Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, 2015, s. 249–264.

ZEMAN, Lubomír, (ed.). *Dějiny města Ostrova*. Ronov nad Doubravou/Ostrov, 2001, s. 103–130.

ZEMAN, Lubomír. Vodní prvky v ostrovské zámecké zahradě. In: *Historické zahrady Kroměříž 2013. Voda – pramen života*. Sborník vydaný u příležitosti konání mezinárodní konference ve dnech 13.–14. 6. 2013 v Kroměříži. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž, 2013, s. 105–107.

ZEMAN, Lubomír. Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa. Ochrana historických prvků vodních systémů. *Zprávy památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, roč. 76, č. 5, s. 459–467.

ZEMAN, Lubomír. *Zámecká zahrada Ostrov*. Ostrov: Město Ostrov, 2021.

ZEMAN, Lubomír. Zámecký park v Ostrově. In: *Historický sborník Karlovarska III*. Karlovy Vary: Státní okresní archiv Karlovy Vary, 1995, s. 110–146.

Mgr. Lubomír Zeman, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti

Archeologické pozůstatky zámeckých oranžerií v Červeném Poříčí, Horšovském Týně a Manětíně

Linda Foster – Marcela Waldmannová

Výzkumy oranžerií na objektech ve správě Národního památkového ústavu provádělo archeologické oddělení územního odborného pracoviště v Plzni v letech 2019–2023. Uskutečnily se jako záchranné během stavebních prací. Zchátralé oranžerie v Poříčí i v Manětíně se tehdy dočkaly obnovy ke svému původnímu účelu (Obr. 1, 2, 3), část zanikající oranžerie v Horšovském

Obr. 1 Červené Poříčí – zámecká oranžerie po obnově. Exteriér. Foto Státní zámek Červené Poříčí, 2024.

Obr. 2 Manětín – zámecká oranžerie po obnově. Interiér. Foto M. Waldmannová, 2022.

Obr. 3 Manětín – zámecká oranžerie po obnově. Exteriér. Foto M. Waldmannová, 2022.

Obr. 4 Horšovský Týn – ruina východní části zámecké oranžerie v areálu zahrádnictví. Dva zaklenuté vstupy v kamenné zdi vpravo vzadu vedou do obslužné chodby. V pozadí střední vyšší část adaptovaná jako garáž pro traktor, za ní dílny. Foto L. Foster, 2024.

Týně na podobnou obnovu ještě čeká (Obr. 4). Zkoumané oranžerie jsou z 18. a 19. století, ale byly v nich použity starší konstrukce. K těmto objektům nebyly zatím provedeny podrobné archivní rešerše, nejsou dohledány historické plány. Stavebně se tři zkoumané oranžerie liší velikostí i dispozicí prosklených a zděných částí. U všech tří staveb se potýkáme s nejednoznačnou interpretací nálezových situací, zmatených častými představami, úpravami systému vytápění nebo prostě nejasným účelem základů zaniklých konstrukcí. Odkryty byly ale i části pro oranžerie typické – topné kanálky, základy kamnových těles a komínů, nádrže na vodu, zahlobený záhon, pozůstatky vyhřívaných parapetů či úchyty na zdech pro potrubí nebo kouřovody. K typickým nálezům patří zlomky květináčů různého provedení i velikostí, části nářadí nebo speciální zahradnické nádoby (Obr. 15, 16, 26, 27, 35).

Červené Poříčí

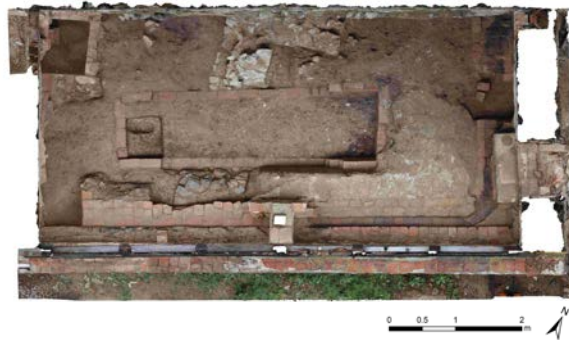
3D model – stav 2021 – autor Jindřich Plzák, Archeodata: NPÚ, územní odborné pracoviště v Plzni (@uop-plzen) – [Sketchfab](https://sketchfab.com/3d-models/oranzerie-zamecka-zahrada-v-cervenem-porici-f073e8cc0f8b4e8c8a917c0ab3e3e36c) <https://sketchfab.com/3d-models/oranzerie-zamecka-zahrada-v-cervenem-porici-f073e8cc0f8b4e8c8a917c0ab3e3e36c>

Oranžerie při severní ohradní zdi areálu zámku v Červeném Poříčí je drobná stavba s interiérem o velikosti jen 4x7 m. Proskleným šikmým průčelím se obrací k jihu (Obr. 5). Na západní straně přiléhá přístavek zázemí přibližně čtvercového půdorysu. Strop je povalový, střechu kryjí tašky bobrovky. Stavba se dochovala v podobě z 19. století, jako skleník byla využívána ještě před polovinou 20. století. Původ stavby lze předpokládat v 2. polovině 18. století.

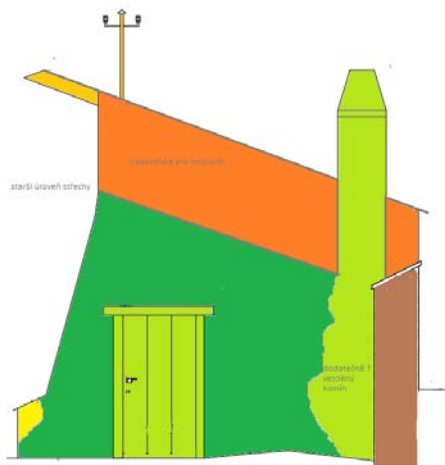

Obr. 5 Zámecká oranžerie v Červeném Poříčí – stav před obnovou.
Foto L. Foster, 2021.

Kompletní obnova chátrající oranžerie v roce 2021 nutně znamenala zánik nebo výměnu některých historických detailů (shnilé trámy stropu, přezdění parapetu, odstranění zbytků omítek i situací pod podlahou), zvětčených alespoň na 3D modelu objektu, který nechal pořídit správce zámku. Během obnovy proběhl plošný archeologický výzkum, při němž se dokumentoval celý interiéru i přilehlé venkovní plochy (Obr. 6, 7).

Obr. 6 Zámecká oranžerie v Červeném Poříčí – ortofotoplán interiéru (J. Plzák, Archeodata 2021). V nejstarší úrovni v 18. století vedl vlevo v podlaží podél jižní stěny topný kanálek od kamen, jejichž základ byl odhalen vzadu vlevo v koutě. Průběh kanálku přerušil na počátku 19. století základ pro sloupek podírající průvlak. Uprostřed zahloubený záhon pro ananasy. Odhaleny konstrukce systému vytápění asi z 2. poloviny 18. století. Patří k nim základ kamen v severozápadním koutě s topeništěm zahloubeným pod úroveň podlahy a příkládáním vně oranžerie. Na kamenné těleso se napojoval kanálek zděný z cihel, který vedl teplo i spaliny pod podlahou podél západní, jižní a východní zdi. V severovýchodním koutě topný kanálek ústil do komína, jehož nejstarší podobu neznáme. Střed interiéru vyplňoval obdélný záhon o velikosti 2x4 m, se stěnami zděnými z cihel, zahloubenými pod podlahu asi 60 cm. Příslušná podlaha ani část záhonu nad podlahou se nedochovaly. Kamenné zdivo, přerušené základem záhonu, patří nároží neznámé stavby předcházející vzniku oranžerie, snad z areálu středověké tvrze. Vpravo vstup.

Obr. 9 Oranžerie v Červeném Poříčí – stavební fáze východní stěny. T. Karel, 2021. Hnědá – barokní (?) ohradní zeď; zelená – 2 fáze 19. století; oranžová – závěr 19. století /více etap?/; žlutá – 1940.

v úrovni povrchu terénu sestupovalo v nejstarší fázi po dvou schodech (Obr. 12). Pod topeništěm zůstal ještě do roku 2021 zasunutý zrezivělý popelník s keramickou úchytkou. V nejstarší fázi, tedy asi v 2. polovině 18. století, se v interiéru na kamna napojoval kanálek zděný z cihel, který vedl teplo i spaliny pod podlahou podél západní, jižní a východní zdi. Kanálek kryly obdélné cihlové tvarovky o tloušťce 3,5 cm, které k sobě těsně přiléhaly do drážky po užších stranách obdélníka o šířce 18,5 cm (Obr. 13). Délková míra se v nalezených zlomcích nedochovala, ale kanálek o světlosti 18 cm a hloubce 30 cm musela překrývat

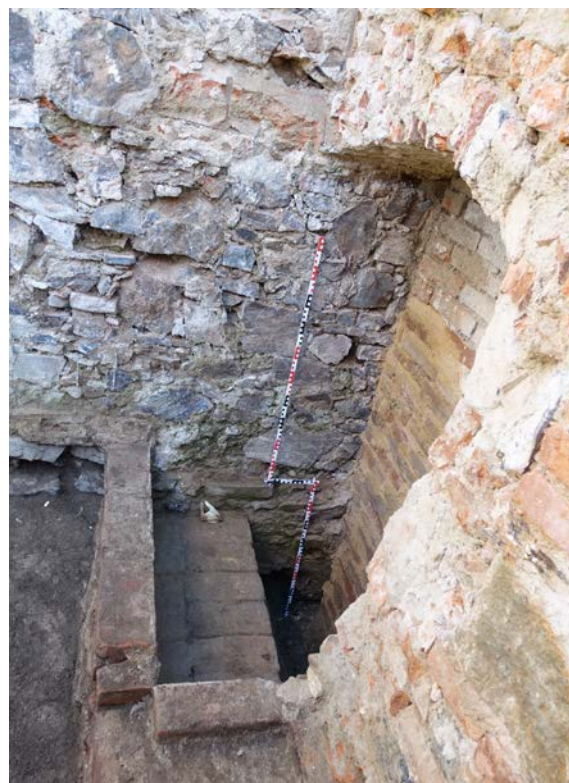
Obr. 10 Oranžerie v Červeném Poříčí – pohled na severní stěnu s otisky rour od kamnového tělesa vlevo ke komínu vpravo. Pod poslední dochovanou betonovou podlahou je starší podlaha z cihel z 19. století. Foto L. Foster, 2021.

deska dlouhá nejméně 25 cm. V severovýchodním koutě topný kanálek ústil do komína, jehož nejstarší podobu neznáme. Střed interiéru vyplňoval obdélný záhon o velikosti 2×4 m, se stěnami zděnými z cihel, zahlobenými pod podlahu asi 60 cm. Část záhonu nad podlahou se nedochovala. Příslušná úroveň podlahy také ne – zanikla při snížení podlahy v 19. století.

Právě rozměrný obdélný záhon uprostřed místnosti naznačuje pravděpodobný původní účel stavby jako ananasovny. Velmi podobné uspořádání s vyvýšeným záhonem v celé jižní polovině objektu ilustruje např. plán a řez stavby v Českém Krumlově z roku 1810, přímo označený jako „nový Ananas Haus,“ který sloužil i pro pěstování květin a vinné révy [Křesadlová, 2022, s. 112]. Analogická je i doba vzniku – v Českém Krumlově vznikl

Obr. 11 Zámecká oranžerie v Červeném Poříčí, archeologický výzkum během obnovy interiéru – pohled k západu. V 18. století vedl vlevo v podlaze podél jižní stěny topný kanálek od kamen, jejichž základ byl odhalen vzadu vpravo v koutě. Průběh kanálku přerušil na počátku 19. století základ pro sloupek podpírající průvlak. Uprostřed zahlabený záhon pro ananasy. Foto L. Foster, 2021.

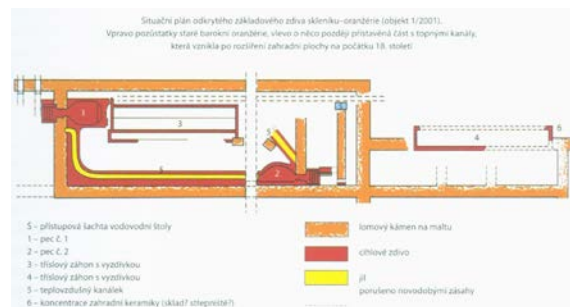
Obr. 12 Zámecká oranžerie v Červeném Poříčí – západní přístavek, v 18. století zřejmě jen krytá šije se dvěma schody k zahlabenému příkládacímu otvoru do kamen. Nahoře odtesaná pata cihlového záklenku.

Obr. 13 Červené Poříčí, oranžerie. Zlomky cihlových tvarovek, které kryly topné kanálky. Pravděpodobně 2. polovina 18. století. Tloušťka 3,5 cm, šířka 18,5 cm, délka nejméně 25 cm (odhadnuta dle ústí topného kanálku širokého 18 cm). Po užších stranách drážky, aby překlady vzájemně těsně přiléhaly.

skleník pro pěstování ananasů v dolní panské zahradě v roce 1750 [Olšan, 2010]. Interiér byl ale skoro dvakrát větší (přibližně 7×12 m) než zkoumaná ananasovna v Červeném Poříčí (4×7 m). Další analogie nabízí půdorys oranžerie s vyzdívkou tříslových záhonů z Kroměříže (Obr. 14).

Pěstování ananasů u zámku v Červeném Poříčí v 2. polovině 18. století dokládá i popis panství z roku 1760 [Mírka, Vanišová, 2013, s. 75]. Přímou u zámku se tehdy nacházely: ... „už starší partery, které bylo třeba v příštím roce předělat. Cesty byly lemovány různě vysokými špalíry. Dále se nacházely dva skleníky – fíkovna a nová velká oranžerie, v níž se pěstovaly cizokrajné rostliny, např. pomeranče, citrony, aloe, fíkusy, kolokázie, jasmíny, oleandry, fíky, vavříny, hřebíček nebo rozmarýn. Poblíž nich se nacházel další skleník, v němž se pěstovaly ananasy. Roku 1760 v něm byla 1 plodící rostlina, 20 zatím neplodících a 20 sazenic. O tři roky později již bylo plodících rostlin 12, neplodících 18 a sazenic 35.“

Obr. 14 Půdorys oranžerie s vyzdívkou obdélných tříslových záhonů z Kroměříže – analogie k nálezu v Červeném Poříčí.

Obr. 15 Květináče ze zánikových vrstev oranžerie v Červeném Poříčí z 18. a 19. století. Běžné typy, průměry dna od 7 do 18 cm, převažují větší oxidačně pálené, méně zastoupeny šedé, redukčně pálené. Foto L. Foster, 2024.

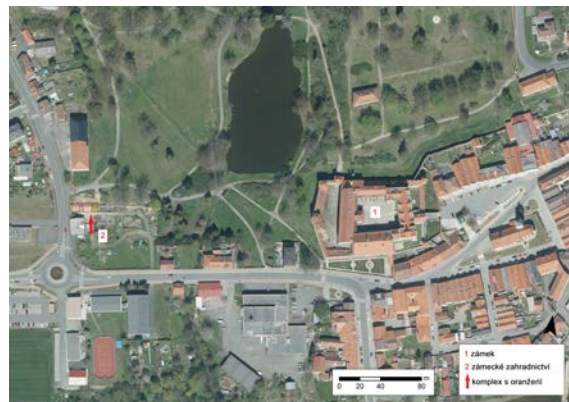
Obr. 16 Část ozdobného květináče na nožce se světle zelenožlutou glazurou a tmavě zeleně glazovanými plastickými úponky a střapcem, ze zánikových vrstev oranžerie v Červeném Poříčí z 18. a 19. století. Foto L. Foster, 2024.

Po vnějším obvodu lemoval oranžerii asi 1,5 m široký pás dlažby z místního bulížníku v hlíně (Obr. 7). Patří k jedné ze starších fází během 19. století, protože zasahovala i pod druhotně vně rozšířený parapet. V parteru před jižním průčelím oranžerie vymezuje dlažba oválný půdorys pravděpodobně po záhonu. Ani pokus o hlubší sondu bagrem nepotvrdil případnou existenci kašny nebo fontány, která by parter dotvářela jako například u oranžerie v zahradě Břevnovského kláštera [Semerád, 2012].

Horšovský Týn

3D model – střední část zpracoval Bohumil Michalík z G4D v roce 2020; kompletace s východní částí v roce 2024 zpracoval Jindřich Plzák, Archeodata: https://drive.google.com/drive/folders/1hHqry6TjIMfA2-VcQm2lquZ9DrZ0NOKx?usp=drive_link

Historickým stavbám v rozlehlém parku u zámku v Horšovském Týně se specializované průzkumy věnovaly až poměrně nedávno [Beránek a Iša, 2017]. Ačkoli v někdejších zahradách severně od zámku dosud stojí pavilony postavené v renesanci, tedy v 2. polovině 16. století až v 1. polovině 17. století, o stavbách typu skleník či skleník s pomerančí a stará fíkovna se dozvídáme až z písemných a mapových archiválií z doby po roce 1746 [Beránek a Iša, 2017, s. 13, 15, 24, 25]. Tyto stavby, které stály severně od zámku, jsou dnes zaniklé beze stopy nad terénem. Jediná oranžerie, resp. ruina její východní části (Obr. 4), se dochovala v areálu zámeckého zahradnictví v parku jihozápadně od zámku (Obr. 17) a pochází až z poloviny 19. století.

Obr. 17 Horšovský Týn – ortofotomapa s půdorysem komplexu oranžerie z 19. století v severní části areálu zahradnictví. J. Plzák, Archeodata, 2024.

Oranžerie v zámeckém zahradnictví, mnohokrát představovaná, byla archeologicky zkoumána v roce 2020 při adaptaci její zaniklé středové části na garáž pro traktor. Nálezová situace přitom definitivně zanikla, ale její podobu uchoval 3D model.

Poznatky z tohoto výzkumu dovolují charakterizovat oranžerii v Horšovském Týně původně zřejmě jako typ s centrálním pavilonem a postranními prosklenými křídly [Jandáček, 2002]. Za pavilon, oddělený příčkami od postranních křídel, lze považovat část zkoumanou v roce 2020. Celá stavba s podlouhlou osou ve směru východ–západ byla na severní straně zapuštěná do stoupajícího terénu, od něhož ji oddělovala klenutá obslužná chodba, přerušená v interiéru pavilonu. Tato chodba, dlouhá skoro 27 m, pravděpodobně vymezuje nejstarší rozsah oranžerie. Ten ovšem nekoresponduje s dnešním rozsahem. Ruina východní části s podklenutým parapetem přesahuje délku chodby na východě o 10 m a ještě na ni navazoval další objekt, po němž zbyla interiérová omítka na severní ohradní zdi. Zděné přístavky navazují na obslužnou chodbu i na západě (Obr. 18), takže délka celého komplexu dosahuje 42 m.

Na dataci stavby oranžerie usuzujeme z historických plánů. Na nejstarším plánu z roku 1766 –kolorovaná mapa Horšovského Týna a Horšovské obory majora Fleischera [Beránek a Iša, 2017, s. 45] existuje na místě budoucí oranžerie severní křídlo areálu hospodářského dvora ze 17. století. Ještě v roce 1828 se ve dvoře nacházely stáje pro krávy, koně a voly [Beránek a Iša, 2017, s. 21]. V roce 1838 se dle mapy stabilního katastru plocha dvora změnila na geometricky řešenou zahradu bez budov. Oranžerii lze tedy považovat za novostavbu, která vznikla patrně v polovině 19. století, resp. v rozmezí let 1839–1855. Poprvé se u severní zdi areálu někdejšího dvora objevuje budova

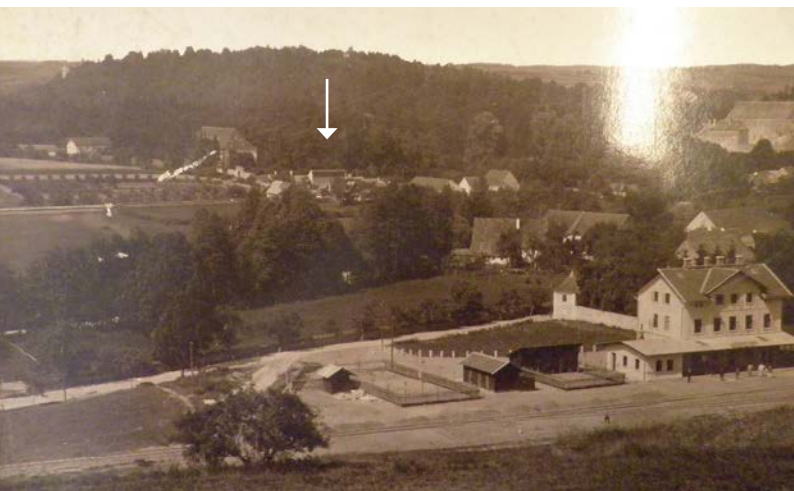
Obr. 18 Horšovský Týn – půdorys zaniklé oranžerie z 19. století v severní části areálu zahradnictví. J. Plzák, Archeodata, 2024. Modrá linie – rozsah zahradnických budov s oranžerií, zeleně část zkoumaná v roce 2020. 1 – středová část s topnými kanály po obvodu místnosti (od 2020 garáž); 2 – ruina skleníku; 3 – další budovy s vyvýšeným záhonem; 4 – dílny; 5 – zadní obslužná chodba; 6 – komíny; 7 – podklenutý vyhřívaný parapet; 8 – blok komor; 9 – komín s krbečkem; 10 – nádrže na vodu. Různé stavební etapy.

zतोतोžitelná s oranžerií na plánu pozemků v Horšovském Týně z roku 1855 (kreslil K. Richter, uloženo s inv. č. 6912 jako M 62, VS Horšovský Týn v SOKA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně). Podrobněji podchytila tuto budovu příruční mapa stabilního katastru v roce 1870 [Beránek, 2017, s. 10]. Dlouhá budova s užší východní částí tehdy sahala až do tří čtvrtin délky severní zdi ohrazené zahrady. Budovu stejného rozsahu složenou ze tří částí s jedním číslem popisným 501 vidíme i na evidenční katastrální mapě (1870–1912, Archiv ČUZK). Další osudy oranžerie nejsou zatím dostatečně prozkoumány. Dochovaly se fotografie mohutné oranžerie (Obr. 19, 20), značně převyšující postranní nižší a kratší přístavby. Asi po polovině 20. století bylo toto zahradnické soudomí dlouhé skoro 50 m přestavěno; ve střední části fungovala kotelná pro nižší skleníky po obou stranách. Následovalo zboření kotelny a na jejím místě

Obr. 19 Horšovský Týn – historická fotografie z doby, kdy oranžerie ještě stála až do úrovně „labutího krku“. Pohled od východu. LIEBSCHER, Karl. Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz. Bischofteinitz: Ed. Bayand, 1913.

Obr. 20 Horšovský Týn – historická fotografie z doby, kdy oranžerie o délce asi 17 m tvořila dominantu zahradnictví. Pohled od jihu. LIEBSCHER, Karl. Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz. Bischofteinitz: Ed. Bayand, 1913.

probourání vjezdu do parku s rampou. Ze západní části se staly dílny. V dílnách se dochovala severní obslužná chodba, ale její havarijní cihlová klenba byla v roce 2020 kompletně přezděna šikovným ukrajinským zedníkem tak, že je skoro k nerozeznání od originálu. Z někdejší dominanty jihozápadního kouta zámeckého parku přežilo do dnešních dnů jen torzo východní poloviny původně prosklené části skleníku.

Archeologický výzkum v roce 2020 probíhal ve střední části někdejší oranžerie. V této části nebyly tehdy nad zemí viditelné žádné pozůstatky původní stavby, protože zde byl ve 20. století probourán vjezd ze zahradnictví do parku severně od něj. Výškový rozdíl skoro 3 m k povrchu terénu parku vyžadoval nasypání rampy z níže položeného zahradnictví. Rampa vyplňovala prostor mezi dílnami na západě a ruinou oranžerie na východě. Po odtěžení části rampy při realizaci záměru stavby garáže pro traktor došlo k nálezům torza starších zděných konstrukcí – klenutých komor (Obr. 21). Následné ruční archeologické začištění celé plochy odhalilo, že prostor patřil původně do interiéru někdejší oranžerie. Byla to místnost o velikosti 6×7,5 m, oddělená od východní i západní části příčkami s později zazděnými vstupy, s topnými kanálky po obvodu všech stran (Obr. 22). Jejich povrch v úrovni cihelné podlahy původně kryly litinové pláty o velikosti 49×63 cm, které zapadaly do drážek v cihlách po stranách kanálu. Oranžerie pokračovala z této místnosti k východu i k západu, do obou těchto částí pokračuje i topný kanál podél jižního průčelí (Obr. 23).

V místnosti adaptované pro traktor chybí jižní zeď zadní obslužné chodby, která za oběma příčkami také pokračuje k východu i západu (Obr. 18). V chodbě vně severozápadního koutu místnosti byl zjištěn základ komínu s půdorysem 50×60 cm,

Obr. 21 Horšovský Týn – torzo zámecké oranžerie z 19. století. Nález klenutých komor ve střední části půdorysu zaniklé oranžerie po odbagrování novodobé rampy z areálu níže položeného zahradnictví do vyvýšeného parku. Pohled od jihu. Foto F. Kasl, 2020.

který je vezděn do zaslepené niky v severní obvodové zdi. Další základ komína se jeví v jihovýchodním koutě místnosti, nad bokem topného kanálu podél jižního průčelí. Tyto komíny patří k fázi po zániku funkce topných kanálů. Vnitřek kanálů byl zasypán zeminou před položením cihlové podlahy v jižní části u nádrže. Tato poslední a jediná podlaha v ploše mezi zazděnými vstupy v příčkách místnosti byla upravována zřejmě z důvodu prošlapané podlahy.

Střed místnosti vyplňoval blok tří zděných klenutých komor nejasného účelu, s výškou nejméně 1 m nad podlahou a celkovým půdorysem 5×4,75 m (Obr. 23, 24). Zasahuje i do prostoru chodby. Ze severní a východní strany tohoto bloku zůstal mezi stěnami

Obr. 22 Horšovský Týn, areál zahradnictví – torzo zámecké oranžerie z 19. století. Střední část před adaptací na garáž. Při stěnách pod podlahou vede topný kanál, ve středu místnosti vyvýšený blok s klenutými komorami nejasného účelu, snad podesta pro zimování rostlin. Uprostřed nádrž na vodu s cementovým potěrem. Na štítové zdi zjevně několik fází úprav, se zazdívkou vstupu do východní části oranžerie (dnes ruina). Pohled od jihozápadu. Foto L. Foster, 2020.

průchozí prostor pouze v šířce topných kanálů, tedy ulička široká 60 cm (Obr. 25). Východní stranu bloku tvoří kamenná zeď. Blok obsahuje tři komory vedle sebe, s cihlovými klenbami. Jejich vnitřek má délku 2,85 m a šířku 1 m, 1,3 m a 1,5 m (od západu). Vnitřní výška zdí komor k náběhu na klenbu je asi 70 cm, k vrcholu klenby 77 cm. Vnitřní boky komor pokrývala hrubá omítka bez stop očazení. Západní čela směrem ke kanálu byla pravděpodobně otevřená, východní zděná. Komory nemají dlážděnou podlahu, dno tvoří jíl a je zahloubené asi 10 cm pod povrch topných kanálů. V jihozápadním rohu západní komory bylo hodně křemenných valounů, snad k akumulaci tepla.

Obr. 23 Horšovský Týn, areál zahradnictví – torzo zámecké oranžerie z 19. století. Střední část oranžerie před adaptací na garáž. Při stěnách pod podlahou vede topný kanál, ve středu místnosti vyvýšený blok s klenutými komorami nejasného účelu, uprostřed nádrž na vodu s přívodní trubkou s kovovým kohoutkem. Vpředu základ jižní průčelní zdi, vzadu vlevo průchod do obslužné chodby. Pohled od jihu. Foto L. Foster, 2020.

V suti na dně komor se povalovaly květináče, lahve a také kompletní chřestovník (Obr. 26, 27) a zlomky těchto nádob.

Střed jižní části bloku s komorami vyplňuje nádrž na vodu, se dnem zahlabeným do 0,7 m pod cihelnou podlahu (Obr. 23). Nádrž kryla klenutá nika, s otiskem její zaniklé klenby na čele přilehlé střední komory. Nádrž po bocích obklopovaly základy dalších komor, vyplněných hlínou – snad základ pro schůdky na vrchol bloku s komorami za nádrží. Odtok z nádrže v případě přeplnění umožňovala olověná trubička v západní stěně, v úrovni podlahy. Vnitřek nádrže zděné z cihel je vymazán

Obr. 24 Horšovský Týn, areál zahradnictví – torzo zámecké oranžerie z 19. století. Střední část oranžerie před adaptací na garáž. Při stěnách pod podlahou vedou topné kanály, ve středu místnosti vyvýšený blok s klenutými komorami nejasného účelu, uprostřed nádrž na vodu s přívodní trubkou s kovovým kohoutkem. Pohled od severu. Foto L. Foster, 2020.

cementem stejně jako spáry podlahy. Skrz jižní stěnu nádrže vedlo vodovodní potrubí i s kovovým kohoutkem.

Doba vzniku bloku s komorami zůstala nevyjasněná – základ komory po západní straně nádrže je vyzděn od povrchu cihlové podlahy, ale tato podlaha k základu východně od nádrže přiléhá. Každopádně blok s komorami respektuje průběh topných kanálů, nenarušil je, takže snad pochází ze stejné doby jako topné kanály. Jako nejpravděpodobnější funkce bloku s komorami se jeví vyvýšený podstavec pro rostliny velmi náchylné na chlad (děkujeme za sdělení Lence Křesadlové). Vzhledem k téměř třímetrovému převýšení terénu severně od oranžerie

Obr. 25 Horšovský Týn, areál zahradnictví – torzo zámecké oranžerie z 19. století. Zadní část klenutých komor ve střední části půdorysu oranžerie. Mezi komorou a severní zdí vlevo je místo obslužné chodby úzká ulička s topným kanálem pod podlahou (zasypaný). Pohled od západu. Foto L. Foster, 2020.

lze snad uvažovat i o konstrukci schodiště z parku do vnitřku oranžerie, ale chybí evidence zaniklé svrchní části severní obvodové zdi v těchto místech.

Z okolí oranžerie byl shromážděn soubor předmětů, který tvoří květináče, plechové roury, drobný okap průměru asi 6 cm, zkorodované kovové vybavení (list lopaty, litinové pláty velikosti 49×63 cm, dvířka od kamen, pohrabáč, plechová vědra, smaltovaný hrnec, závěsy dveří a jiné úchyty, kanálová mřížka, lahve z pivovaru ve Staňkově a lahve i víčka od piva z místního pivovaru a další lahvičky). Výběr z těchto předmětů je uložený u správce parku a zahrad, Richarda Kolka. Právě on zachránil při bagrování prostoru pro garáž jediný exemplář kompletního chřestovníku, tedy keramického poklopu na bělení chřestu.

Obr. 26 Horšovský Týn, keramický „chřestovník“, tedy poklop na bělení chřestu. Nalezl Richard Kolek, správce parku, v jedné z komor ve středové části zaniklé zámecké oranžerie z 19. století. Foto R. Kolek.

Obr. 27 Horšovský Týn, svrchní část „chřestovníku“, tedy keramického poklopu na bělení chřestu. Nalezl Richard Kolek, správce parku, v jedné z komor ve středové části zaniklé zámecké oranžerie. z 19. století. Foto R. Kolek.

Systém topných kanálů byl zjištěn i v místnosti navazující na garáž směrem k západu, kde jsou pod podlahou zachovány konstrukce z několika fází vývoje od poloviny 19. století. V severovýchodním koutě v patě zdi obslužné chodby býval otvor s cihlovým záklenkem, později zaslepený bokem topného kanálu. Místo nebylo hlouběji zkoumáno. Poblíž východní zdi této místnosti se také nachází obruba další betonem omazané nádrže tvaru elipsy s delší stranou téměř 5 m. Její zasypaný vnitřek nebyl též zjištěn na dno.

Výzkum pokračoval na jaře 2021, kdy byla vybagrována zasypaná severní obslužná chodba podél ruiny východní části

oranžerie, za účelem odvlhčení sousední nové garáže. Ve východní části chodby, asi 2 m pod terénem parku, byl odhalen sokl konstrukce spojené s topným provozem (Obr. 28, 29). Sokl je zděný z cihel, stěny o tloušťce dvou cihel vymezují vnitřní prostor 30×30 cm. Otisk zdíva konstrukce nad soklem pokračuje do výšky 1,8 m nad stávající povrch přilehlé ruiny východní části oranžerie, výš je zeď zřícená. Podlaha chodby je zahloubená, probíhá zde očázený kanál s uskočenými stranami pro usazení nedochovaného překladu. Dna se podařilo dosáhnout v hloubce -1 m pod podlahou sousedního skleníku. Z líce soklu vystupuje směrem do chodby zaklenutý „krbeček“ z cihel oskaných do úsporné tloušťky kolem 3–4 cm. Vnitřek „krbečku“ je plný popela stejně jako očázený vnitřek soklu. Vnitřek konstrukce nemohl být zkoumán z obavy z rozpadnutí chatrných cihel. Vpravo pod „krbečkem“ je v lici ještě menší začernalý otvor s šikmými hranami směrem dovnitř soklu. Odhalená konstrukce vypadá jako pozůstatek kamen, obvykle umístěných v severní chodbě nebo vně severní strany oranžerie [Ahrendt, 2004, s. 105]. Malý vnitřní prostor 30×30 cm a chatrnost vysunutého zaklenutého „krbečku“ však nepůsobí dojmem výkonného topidla s příkladacím otvorem pro těžká a objemná polena. Také značná, patrně více než dvoumetrová výška konstrukce od podlahy skleníku vede spíše ke spojení soklu s tělesem komína, který přiléhal k východnímu konci chodby. Vysunutý zaklenutý „krbeček“ pravděpodobně sloužil jako pomocné topeniště nad podlahou pro zvýšení tahu komína při zátoku a malý očázený otvor vpravo pod ním odváděl do komína spaliny z kanálu pod podlahou chodby.

Systém propojení topných kanálů zatím není možné celistvě rekonstruovat. Nebylo zjišťováno napojení kanálů z interiéru

skleníku do chodby, kterou vyplňuje hrubá stavební suť s velkými kameny ze zřícených okolních konstrukcí. Nebyl odhalen celý systém kanálů a jeho případné fáze. Jednoduchá charakteristika způsobu vytápění skleníků 18. a 19. století z topeniště na jedné straně prostoru s odtahem v parapetu pod prosklenou plochou a ukončením v komínu v boční zdi [Jandáček, 2002] nelze v rébusu proměnit horšovskotýnské oranžerie uplatnit. Nevíme, zda bylo nalezeno příslušné topeniště nebo komín, kanál vyhřívající plochu parapetu v jižní části však každopádně vedl. Případné propojení některých nalezených konstrukcí

Obr. 28 Horšovský Týn – zámecká oranžerie v areálu zahradnictví. Východní část zadní obslužné chodby se soklem komínového tělesa, s vysunutým krbečkem pomocného topeniště pro zvýšení tahu při zátoku. Malý očázený otvor vpravo pod ním odváděl spaliny z kanálu pod podlahou chodby do komína. Vstup vpravo vede do interiéru skleníku s podlahou přibližně v úrovni prahu tohoto vstupu. Foto L. Foster, 2021.

s předpokládaným zavedením teplovodního vytápění v 2. polovině 19. století zůstává zatím nezodpovězenou otázkou.

Stavební práce ve východní části oranžerie zatím nepokročily, chodba je provizorně zastřešena. V ruině východní části oranžerie, využívané později jako nižší skleník, zarůstá plevelem cihlová podlaha se zapuštěnou nádrží na vodu. Vyvýšený parapet podél jižního průčelí vyhříval topný kanál zděný z cihel, podklenutý nikami nad podlahou (Obr. 30). Ze severní stěny

Obr. 29 Horšovský Týn – zámecká oranžerie v areálu zahradnictví. Východní část zadní obslužné chodby se soklem komínového tělesa, s vysunutým krbečkem pomocného topeniště pro zvýšení tahu při zátopu. Otisk komínového tělesa v koutě vlevo až do úrovně zřícené klenby chodby. Vlevo nika v severní zdi obslužné chodby. Pohled k východu. Foto L. Foster, 2021.

skleníku dosud vyčnívají zkroucené úchyty pro potrubí a jiné detaily původního vybavení.

Odhalené situace byly na místě konzultovány se zpracovateli aktualizace stavebně historického průzkumu celého areálu NKP zámku, Janem a Lucií Beránkovými, ale výsledky společných výzkumů zatím nepostoupily do souhrnného elaborátu s vyhodnocením stavebních fází.

Východní část zaniklé oranžerie s obslužnou chodbou je poslední autentické torzo z původní oranžerie, dlouhé téměř 27 m. Ruina části oranžerie je zároveň poslední stavbou tohoto typu v celém areálu NKP zámek Horšovský Týn. Uvažuje se o její adaptaci na funkční skleník. Bude obtížné najít způsob, jak v něm zachovat torza historických konstrukcí, tedy podklenutý parapet, nádrž v podlaze i komín s „krbečkem“ v obslužné chodbě. Pro projekt obnovy je velmi akutně nutné doplnit

Obr. 30 Horšovský Týn – historická fotografie z doby, kdy oranžerie o délce asi 17 m tvořila dominantu zahradnictví. Pohled od jihu. LIEBSCHER, Karl. Der politische Amtsbezirk Bischofteinitz. Bischofteinitz: Ed. Bayand, 1913.

archivní rešerši a stavebně historický průzkum celé stavby. Torza konstrukcí je potřeba citlivě očistit od porostu formou archeologického výzkumu s podrobnou hloubkovou dokumentací, na který bude bezprostředně navazovat stabilizace zdiva a zastřešení.

Manětín

Dokumentace: Jiří Hrubý, ZIP o.p.s., 2019

https://www.youtube.com/@npu_plzen (video – 3D model zkoumané situace oranžerie)

Manětínská oranžerie, situovaná v rovinatém terénu jihovýchodní části zámeckého parku, byla součástí vrcholně barokní kompozice zahrady [Karel, Waldmannová, 2025]. Barokní přestavbě po ničivém požáru zámku i městečka v roce 1712 předcházely pozdně gotické a především renesanční a raně barokní vývojové fáze panského sídla s blíže neznámou zahradou. Jediný historický plán zahrady až z první třetiny 19. století zachytil starší stav, kdy k severní straně oranžerie již v rozsahu stávajícího půdorysu přiléhá přístavek neznámé funkce. Zděná přízemní oranžerie obdélného půdorysu dosahuje rozměrů 27×8,6 m, s podélnou osou zhruba ve směru východ-západ. Proskleným průčelím se obrací k jihu (Obr. 1). Na východní straně na ni navazuje užší předsíň a dům zahradníka, jinak stojí osamoceně. Severní obvodovou zeď tvoří zřejmě ještě renesanční, původně samostatně stojící zeď s nikami; fresky na ní jsou z barokní fáze oranžerie. Z četných písemných zmínek je zjevné, že oranžerie po dobu její třísetleté historie vyžadovala časté stavební úpravy a modernizaci.

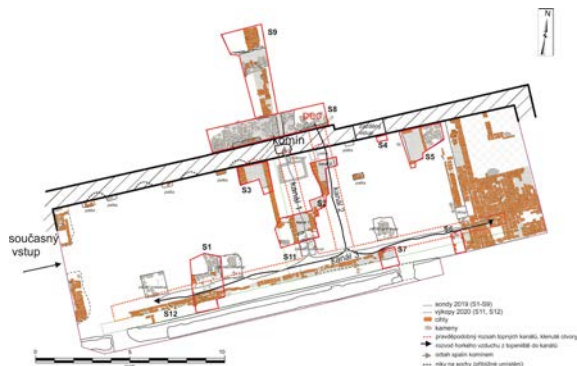
Před obnovou v letech 2019–2020 se i z této oranžerie stala ruína pouze s dochovaným obvodovým zdívem (Obr. 31). Obnovu doprovázel archeologický výzkum formou zjišťovacích sond a následného dohledu liniového výkopu pro vodovod a elektro. Doplněna byla operativní stavebně historická dokumentace. Výsledky umožňují alespoň částečně rekonstruovat stavební vývoj jak oranžerie samotné, tak jejího vytápění, přičemž lze konstatovat, že stávající objekt oranžerie v sobě ukrývá minimálně tři stavební etapy.

Manětínská oranžerie patří k typu bez obslužné chodby na severní straně. Dle zobrazení přístavku vně severní zdi oranžerie na historickém plánu zahrady se očekávalo, že vně severní zdi budou dochovány pozůstatky topeniště. Na přilehlé severní fasádě oranžerie se však nenalezly žádné stopy po někdejší přiložené konstrukci přístavku ani po jeho zastřešení. Pouze východně od předpokládaného přístavku naznačuje později zazděný vstup v téže zdi komunikační propojení s interiérem. Sonda S8 vně severní zdi zachytila pouze mohutnou konstrukci ze smíšeného zdiva o půdorysných rozměrech 7×1,5 m a hloubce založení 1,2 m od povrchu terénu. Účel konstrukce neznáme, ale domníváme se, že měla staticky zajistit původní pecní jámu.

Sondy S1, S6, S7 a S12 v interiéru ověřily průběh topného kanálu o šíři 50 cm vedeného podél jižní stěny (Obr. 32) („kanál 3“). Byl již kompletně zasypaný, avšak dle náleзовé situace v sondě S1 ho původně kryla valená klenba ve výšce cca 60–80 cm ode dna. Boční stěny kanálu, vystavěné na kamenném základu z cihel pojených jílem, byly na vnitřních lících očazované. Odhadujeme, že kanál podél jižní stěny mohl být dlouhý cca 20 m. Další dva kolmo umístěné kanály („kanál 1“ a „kanál 2“), probíhající ve směru sever-jih, odhalila sonda S2. Kanály

Obr. 31 Manětín – zámecká oranžerie, archeologizovaný interiér. Pohled od východu. Foto L. Foster, 2019.

Obr. 32 Manětín – zámecká oranžerie. Půdorys nálezové situace archeologického výzkumu, rozložení sond, pokus o interpretaci schématu vytápění horkovzdušnými kanály. Zaměření J. Hrubý, ZIP o.p.s., 2019, doplnila M. Waldmannová 2024.

ústí do zazděných zaklenutých otvorů v severní obvodové zdi (Obr. 33), které byly proraženy dodatečně. Kanály měly rozdílné rozměry: kanál 1 byl široký 80 cm a dle záklenku vysoký až 85 cm; kanál 2 byl široký 96 cm a vysoký pouze cca 40–50 cm. Na úroveň dna kanálu 3 v sondě S1 navazovala při jeho vnějším lici v přibližně stejné výšce vrstva z břidlicových desek, jež lze považovat za podlahu tehdejší stavby (Obr. 34). V interiéru se tedy topné kanály zřejmě uplatňovaly jako nadzemní v celé své výšce. Tím bylo dosaženo vyšší efektivity přenosu tepla. Této hypotéze nasvědčuje i výška umístění všech zaklenutých otvorů v severní zdi.

K rekonstrukci způsobu teplovzdušného kanálového vytápění tak, jak opravdu fungovalo, je bohužel k dispozici málo indicíí. Přesto dosažené výsledky umožňují předložit představu o vytápění oranžerie v 18. století. Horký vzduch mohl být z výtopny situované vně severní zdi veden východně umístěným otvorem a navazujícím kanálem 2 do kanálu 3, který probíhá podél jižní stěny (Obr. 33). Spaliny pak byly odváděny kanálem 1 do komína v severní stěně prostředním otvorem. Nezbytným předpokladem dosažení tahu a přitom rozvodu tepla až do koncových částí kanálu podél jižní stěny byl jistě důmyslný systém záklopek a obsluha zkušenu osobou.

Pomocí topných kanálů byla stavba vytápěna zhruba do první třetiny 19. století. V této době byla oranžerie částečně přestavěna a do jejího interiéru byly vloženy podpěrné sloupky, jejichž patky kanály na několika místech porušily. Zvedla se také úroveň podlahy. Nelze s jistotou určit, zda kamna, jejichž základ odhalila sonda S3 u nejzápadnějšího umístění záklenku ve zdi, fungovala zároveň s kanálovým vytápěním nebo právě až po jeho zrušení.

Přístavek s topeništěm byl zrušen a příkladací otvory vedené skrz zeď zazděny pravděpodobně na počátku 20. století při další modernizaci oranžerie. Její součástí byla instalace již horkovodního vytápění. Kotel na ohřev vody se nacházel v prostoru mezi východní stěnou skleníku a domkem zahradníka, potrubí bylo zavěšeno na stěnách. Jeho zbytky se dochovaly do doby obnovy. Vzhledem k tomu, že se stavbě znovu vracel reprezentativní charakter, bylo odstraněno. Objektu se navrátil vzhled z 19. století – zejména jižní prosklená stěna, střecha a podlaha, jejich řešení vycházelo z dochovaných pozůstatků těchto konstrukcí. V interiéru jsou zároveň prezentovány prvky pocházející ze starších stavebních etap – čtyři niky v severní zdi

Obr. 33 Manětín – zámecká oranžerie. Nálezová situace středové části severní obvodové stěny oranžerie. Vlevo se nachází nika a s ní sousedící první zazděný otvor (záklenek) ve stěně a u něho sonda S3 se základy kamen; ve středu kamenná nádrž na vodu a za ní prostřední zazděný otvor ve stěně a komín, vpravo nejvýchodněji položený nízký záklenek; v popředí sonda S2 se zbytky topného kanálu 1 a 2. Pohled od jihu. Foto M. Waldmannová, 2019.

Obr. 34 Manětín – zámecká oranžerie. Sonda S1 zachytíla vlevo břídlíci krytou původní podlahu barokní oranžerie, za ní se nachází kamenný základ pod patku sloupu z 19. století, který porušil cihlový kanál vpravo. Kanál měl dno z drobných kamenů (uprostřed), boky a klenbu z cihel spojených jilem. Byl vysoký cca 60–80 cm a široký 50 cm. Foto L. Foster, březen 2019.

Obr. 35 Nálezy keramických střepů květníků 18.–19. století. Foto M. Waldmannová.

a fragmenty freskové malby. Projekt konečné podoby stavby zohlednil při vedení nových inženýrských sítí zachování starých konstrukcí skryté pod dnešní podlahou.

Závěr

Archeologické výzkumy oranžerií přinášejí zásadní poznatky o dávno zmizelých skutečnostech. Vzhledem k dynamickému vývoji oranžerií s častými úpravami i v rámci jednotlivých sezon se však archeologie potýká s bezradností ve snaze pochopit funkci odhalených objektů.

Pokud někdo ze čtenářů dokáže lépe interpretovat nalezené objekty nebo zná jejich analogie, prosíme, ať kontaktuje autorky a pomůže i jim najít cestu z labyrintu topných kanálků a dalších zařízení uvnitř i vně oranžerií. Pochyby máme zejména o interpretaci bloku s klenutými komorami a komínovým či kamnovým tělesem v obslužné chodbě oranžerie v Horšovském Týně, o účelu zahloubeného záhonu v oranžerii v Červeném Poříčí nebo o nadzemní formě topných kanálů v oranžerii v Manětíně.

Literatura

AHRENDT, D., ed. *Der Süden im Norden*, 2004.

BERÁNEK, Jan. *NKP SHZ Horšovský Týn*. Souhrn historických map (pracovní verze). Zámecký park a zahrada. Praha, NPÚ GnŘ, 2017a.

GOJDA, Martin, HLADKÝ, Jan, JANÁL, Jiří, JANČO, Milan, MILO, Peter, LISÁ, Lenka, PETŘÍK, Jan a PROKEŠ, Lubomír. *Archeologický průzkum památek zahradního umění*. NPÚ, odborné a metodické publikace, sv. 59. Praha, 2018.

IŠA, František. *NKP SHZ Horšovský Týn*. Pracovní výtah z archivní dokumentace. Zahrady a zázemí zámku. Praha, NPÚ GnŘ, 2017.

JANDÁČEK, Václav. Technické řešení skleníku 18. a 1. poloviny 19. století. In: *Zahrada-park-krajina*, 3, 2002. s. 7, 8. ISSN 1211-1678.

KAREL, Tomáš. *Červené Poříčí – zámecká oranžerie před obnovou – operativní průzkum*. Uloženo u správce objektu, 2021.

KAREL, Tomáš a WALDMANNOVÁ, Marcela. *Poznání zámecké oranžerie v Manětíně během její obnovy v letech 2019–2020*. Památky 2025 4/1, s. 148–157.

KŘESADLOVÁ Lenka, OLŠAN Jiří, TLUSTÝ Jaromír. „Na dešti, na péči, na Božím požehnání všechno záleží“. Zahradníci a další osobnosti zahradnického oboru, jejich vliv na dobovou zahradní tvorbu na území ČR.

Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2022.

KŘESADLOVÁ, Lenka a LETÁ, Michaela. *Historické oranžerie a sbírkové skleníky na území ČR, jejich typologie a památkové hodnoty*, 2021.

Specializovaná mapa s odborným obsahem.

KYNCL, Tomáš. *Výzkumná zpráva č. 103a-08. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků oranžerie v parku zámku Červené Poříčí*. Brno, 2008.

MICHALÍK, Bohumil. *Geodetická dokumentace skutečného stavu – oranžerie Horšovský Týn – střední část při přestavbě na garáž*. Měřítko 1:50, 2D půdorys a řezy S-J, Z-V, 3D model. G4D Praha, 2020.

MÍRKA, Jakub a VANIŠOVÁ, Hana. *Salbuch panství Červeného Poříčí a Roupov*. Unikátní popis panství z roku 1760 od Jana Nepomuka Tadeáše Košína z Freidenfeldu, 2013. In: *Západočeské archivy* 2013, 48–80, s. 75. ISSN 1804-9737.

OLŠAN, Jiří. *Zahrady v obrazu města a krajiny Českého Krumlova*.

Od středověkých počátků do roku 1918, 2010. Dostupné z: <https://data.ois.cz/files/3998-ceskokrumlovske-zahrady-stredovek-1918.pdf>

PLZÁK, Jindřich. *Geodetická dokumentace a 3D modely archeologických výzkumů oranžerií v Červeném Poříčí (2020) a Horšovském Týně (2024)*. Archeodata, Vejprnice.

SEMERÁD, Matouš, STAŇKOVÁ, Veronika a VÍŠKOVÁ, Marcela. *Výzkumné práce v průběhu rekonstrukce zahrady Břevnovského kláštera. Staletá Praha*, 28/1, 2012. s. 119–134. ISSN 0231-6056.

WALDMANNOVÁ, Marcela a KAREL, Tomáš. *Manětín zámek, okr. Plzeň – sever. Záchraný archeologický výzkum, obnova oranžerie (2019–2020), závěrečná nálezozá zpráva*. Plzeň, 2022. Uloženo v archivu NPÚ ÚOP Plzeň, sign. 037-4-26190.

Mgr. Linda Foster – Mgr. Marcela Waldmannová, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni

Kláštevní Hradisko v Olomouci – archeologický výzkum v bývalé opatské zahradě a využití jeho výsledků v procesu obnovy

Hana Dehnerová

Z předměstských okrasných zahrad, které byly v Olomouci vybudovány v barokním období, zůstaly do dnešních dnů alespoň částečně dochovány pouze zahrady bývalého premonstrátského kláštera Hradisko. Rozsáhlá zahrada hraběte Gianniniho i kanovnické zahrady byly zrušeny v souvislosti s budováním olomoucké bastionové pevnosti [Hronová Šafářová, 2018a].

Ke klášteru Hradisko náležely dvě zahrady – severně od konventu se rozkládala zahrada konventní, jižně od hospodářského dvora zahrada opatská. Na prospektu kanonie z roku 1749¹ je zachycen ideový záměr a snad i realizovaný vzhled opatské zahrady po úpravách na přelomu 40. a 50. let 18. století, za opata Pavla Ferdinanda Václavíka. Opatská zahrada jižně od hospodářského dvora existovala už dříve, jak ukazují perspektivní perokresby z 1. poloviny 90. let 17. století (Obr. 1).² Patrně po

1 Pohled na klášter Hradisko, rok 1749, rytina Georga Antona Müllera. Fotografie ztraceného exempláře je uložena ve Státním okresním archivu Olomouc, fond M8-34, inv. č. 507. Blíže k rytině a jejím variantám tisků Suchánek, 2007, 174 a pozn. 92 na s. 325.

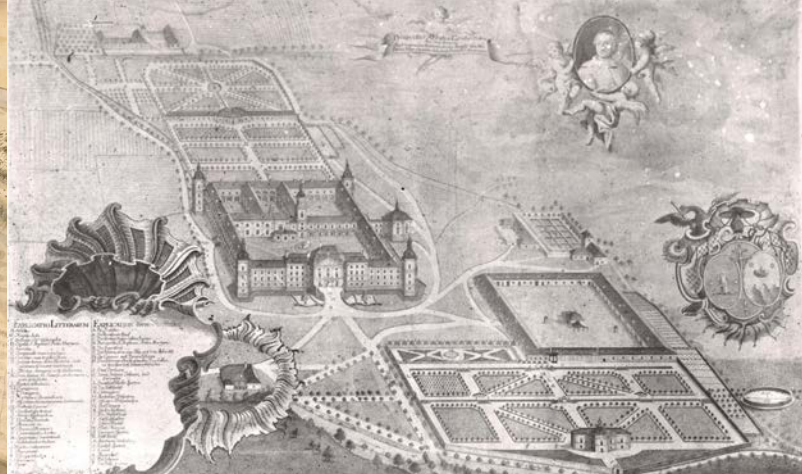
2 Dvě kolorované perokresby krajiny před Hradskou branou a klášterem Hradisko byly přílohou listiny ke sporu o rybníky z roku 1691, blíže Dolejší a Mlčák, 2004, 101.

Obr. 1 Výřez z kolorované perokresby krajiny před Hradskou branou a klášterem Hradisko, 1691, podle Hronová Šafářová 2018b, obr. 3, s. 19.

požáru hospodářského dvora v roce 1705 došlo nejen k výstavbě nové budovy, ale postupně i k rozšíření zahrady do prostoru rybníka a rybích sádek [Mlčák, 2021, s. 51–52; Suchánek, 2007, s. 14, 134–135].

Nová podoba zahrady, zachycená na vedutě z roku 1749 (Obr. 2), byla koncipována do tvaru pětiúhelníku přiléhajícímu k jižní straně budovy hospodářského dvora. Severním směrem navazovala citrusová zahrada s centrální kašnou. Opatská zahrada byla upravena do tří teras s pravidelnou cestní sítí. Severojižní osu uzavíral na jihu letohrádek (na prospektu označený jako M Topiarium/Ein Lusthaus). Podél východní strany budovy dvora a zahrady se rozkládala štěpnice a užitková zahrada. Blíže se popisu zahrady věnují práce P. Suchánka (2007, s. 129–137), L. Hronové Šafářové (2018a, 2018b), L. Mlčáka (2021,

Obr. 2 Pohled na klášter Hradisko, 1749, rytina G. A. Müllera, podle Hronová Šafářová 2018b, obr. 6, s. 22.

s. 54–55) nebo T. Vítka (v tisku)³. Slavnostní posvěcení letohrádku proběhlo v červnu 1752, ale už o čtyři roky později, v listopadu 1756, probíhají v zahradě demoliční práce (ohradní zeď) v souvislosti s přípravou na obléhání Olomouce pruskými vojsky. Letohrádek byl patrně uchráněn, až do závěru 18. století je zobrazován v půdorysu zahrady na raportních plánech olomoucké pevnosti a k jeho demolici došlo až někdy kolem roku 1800 (Vítek, v tisku).

Po zrušení kláštera v roce 1784 měla zahrada víceméně užitkovou funkci, prostor byl zplanýrován, došlo k odstranění zahradní architektury, kašen, schodišť, sochařské výzdoby.

³ Mgr. Tomáši Vítкови touto cestou děkuji za možnost seznámit se s jeho připravovanou studií.

V roce 2017 odkoupila zahradu, ve značně neudržovaném stavu s rozpadající se ohradní zdí, od statutárního města Olomouce Vojenská nemocnice Olomouc. Došlo tak ke znovusjednocení pozemků s areálem bývalého kláštera. Se změnou majitele přišel také záměr opravy ohradní zdi a celkové revitalizace pozemků k novému využití jako relaxačního místa pro pacienty i veřejnost, a také k vyřešení neutěšené situace s parkováním v okolí nemocnice vybudováním odstavné plochy.

Protože zahrada je součástí národní kulturní památky, byl již na počátku projektu osloven ke konzultacím Národní památkový ústav. S tím souvisela první etapa archeologického výzkumu, která proběhla v roce 2018. Cílem předstihového výzkumu bylo zjistit, zda se dochovaly autentické prvky barokní zahrady – pozůstatky staveb, oplocení, cestní sítě, případně drobné zahradní architektury, znázorněné na vedutě z roku 1749.

Stavební práce na revitalizaci zahrady byly zahájeny v roce 2023 – zatím proběhly dvě etapy – úprava okrasné zahrady (2023) a oprava ohradní zdi (2025). V průběhu stavebních prací probíhala druhá etapa archeologického výzkumu.

Archeologickému výzkumu předcházelo provedení geofyzikální prospekce georadarem v částech plochy, kde existoval předpoklad dochování základů zaniklých staveb – letohrádku, kašen, schodišť (podzim 2017, jaro 2018)⁴. Měření naznačilo přítomnost části základového zdiva letohrádku a anomálie v prostoru, kde by dle veduty mohla být východní kašna. Dále se v jihovýchodním sektoru zahrady zobrazil geometrický

⁴ Geofyzikální prospekci provedli Mgr. Martin Moník, Ph.D., Mgr. Zuzana Lendáková, Ph.D., z katedry geologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Obr. 3 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Výsledky geofyzikálního měření z let 2017–2018, podle Lendáková 2018, příloha 8.

obrazec připomínající „slunce“ – kružnice se šesti paprskovitě vycházejícími přímkami. Mohlo by se jednat o pozůstatky komunikací (Obr. 3).

Shrnutí zjištění archeologického výzkumu

Doklady stavebních prvků barokní zahrady byly zjištěny pouze omezeně. Nebyly zachyceny základy či jiné doklady zdí ani ploch oddělujících jednotlivé části zahrady. S pozůstatky komunikací lze snad spojit silně ulehrou vrstvu složenou z různě velkých fragmentů cihel, kamení a malty zjištěnou východně od základů letohrádku v sondě S17/18 v hloubce 0,4 m (Obr. 4). Také

Obr. 4 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Zpevnění povrchu (k. 180) v sondě S17/18. Foto H. Dehnerová, 13. 7. 2018.

Obr. 5 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Zpevnění povrchu (k. 165) v sondě S11/18 (střed zahrady). Foto H. Dehnerová, 26. 6. 2018.

v místech centrálního a východního schodiště, ve svahu mezi střední a jižní terasou, byla v úrovni 0,3–0,4 m zachycena vrstva kamenů a zlomků cihel, kterou by bylo možné spojit s úpravami a zpevněním plochy pod schodišti (Obr. 5). Geofyzikou naznačené cesty v jihovýchodní části zahrady se sondami potvrdit nepodařilo.

Pozitivní výsledek měla sonda S7/18 při jihozápadním nároží budovy dvora. Do skalního podloží zde byla zahlobená jáma, v níž byla kromě zlomků keramiky a ptačích kostí nalezena také část skleněné válcové číše na duté zvonovité patce s emailovou výzdobou (Obr. 6). Číši i keramiku lze datovat do konce 16. až 1. poloviny 17. století. Stratigraficky mladší pak byla kamenná zeď, která se nacházela nad zasypanou jámou (Obr. 7). Datování základového zdiva se nepodařilo upřesnit, jen hypoteticky ho můžeme spojovat s arkádami před skleníkem.

V místech, kde se podle prospektu měla nacházet východní kašna, a také geofyzikálně zde byly naměřeny anomálie, byla sondami v roce 2018 doložena zdiva, která svým polokruhovým tvarem naznačovala, že by mohlo jít o základy kašny (Obr. 8, 9, 10). Při rozšíření výkopů během záchranného výzkumu v roce 2023 byl zachycen celý půdorys. Nebyl to však uzavřený útvar,

Obr. 6 Zlomek číše z k. 134, sonda S7/18. Foto T. Zlámal, 2025.

Obr. 7 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada, sonda S7/18, kamenné zdivo 901, pohled od východu. Foto T. Zlámal, 12. 6. 2018.

Obr. 9 Sonda S33/18 (sever) a S38/18 v místech východní kašny, relikty zdiva, pohled od východu. Foto H. Dehnerová, 13. 9. 2018

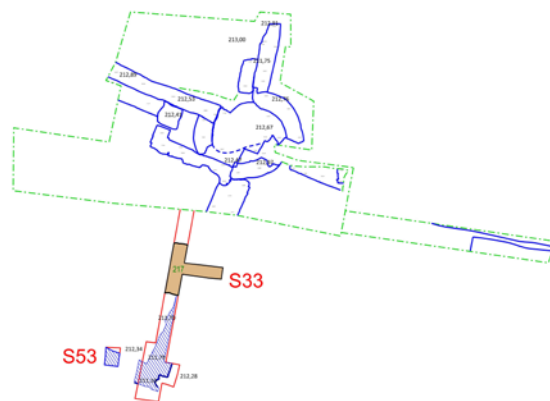
Obr. 8 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Sonda S38/18 v místech východní kašny, relikty zdiva, pohled od východu. Foto H. Dehnerová, 13. 9. 2018.

Obr. 10 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Archeologické sondy z roku 2018 s odkrytým zdivem (modře) předpokládané kašny a letohrádku. Digitalizace J. Grégr.

jednalo se o více zdí různého charakteru, jejichž orientace neodpovídá orientaci zahrady a hospodářského dvora (Obr. 11, 12). Navíc nebyl zjištěn přívod ani odvod vody, ani dno nádrže kašny. Je tedy pravděpodobné, že se nejedná o základny kašny, ale jiné, starší stavby související s předchozí podobou manýristické (nebo starší) zahrady. Podle veduty Olomouce na Viscerově mapě Moravy z roku 16925 by se mohlo jednat o nárožní

- 5 Mědirytina mapy Moravy z roku 1692, Georg Matthaeus Vischer, Exempláře uložené v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů – Bludov, oddíl III. Mapy a plány, inv. č. 624 a v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru v Praze, inv. č. I-1-140 (Hronová Šafařová 2018b, s. 18).

Obr. 11 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Celkový půdorys zdí odkrytých během záchranného výzkumu v roce 2023 (modře), zpevnění povrchu zlomky cihel (S33, hnědě) a nároží zdi 918 (modře šrafované. S33 jih, S53). Digitalizace J. Grégr.

věžici ohradní zdi jižně od hospodářského dvora (Obr. 13). Jednou z možných interpretací je, že kašna byla zcela rozebrána a dochovalo se starší zdivo z úrovně pod ní.

Nároží další starší kamenné budovy, která předcházela barokní zahradě, bylo zachyceno také na rozhraní střední a dolní terasy, pod svahem (Obr. 10, sonda S53/18; Obr. 14).

Sondy zacílené do prostoru, kde podle veduty i geofyziky stál letohrádek už v hloubce kolem 0,30–0,40 m odkryly základové zdivo, převážně kamenné, místy doplněné cihlami (Obr. 15, 16). Jižní část základů letohrádku nebyla dochována, v sondách byla zjištěna destrukce zdí (kameny, malta), nebo negativní půdorys vyplněný stavební sutí. V sondě S13/18 se pod sutí v hloubce 1 m

Obr. 12 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Zdiva odkrytá v roce 2023 v místě předpokládané východní kašny, patrně základy věžice. Foto P. Kašpar, 23. 2. 2023.

Obr. 13 Klášter Hradisko s hospodářským dvorem na výřezu z veduty Olomouce na Vischerově mapě Moravy, 1692, podle Hronová Šafářova 2018b, obr. 2, s. 18. Červeně označen hospodářský dvůr s ohrazením.

Obr. 14 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Nároží zdi 918 v sondě S33 (jih), pohled od jihu. Foto H. Dehnerová, 30. 8. 2018.

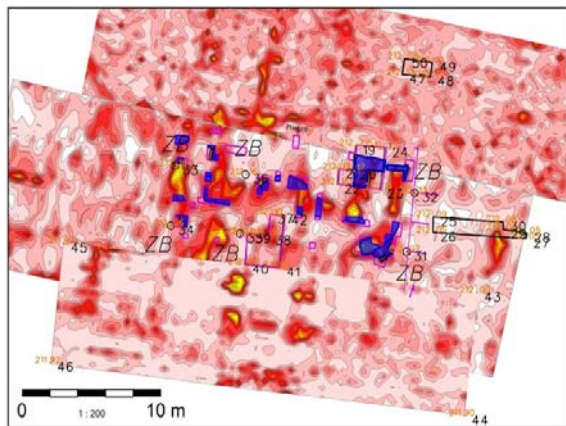
Obr. 15 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu sondáže v roce 2018 – letohrádek, základy východního křídla schodiště, pohled od severu. Foto H. Dehnerová , 20. 07. 2018.

Obr. 17 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Detail konstrukce základů letohrádku. Pohled od severu. Foto H. Dehnerová, 12. 7. 2018.

Obr. 16 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu sondáže v roce 2018 – letohrádek, sondy S23, 24 a 25. Pohled od jihu. Foto P. Kašpar, 28. 8. 2018.

Obr. 18 Sesazení výsledků geofyzikální prospekce a půdorysu zdí letohrádku, odkrytých archeologickými sondami v roce 2018. Digitalizace J. Grégr.

nacházely duté křivkové jámy po pilotách zatlučených do jílovitých nánosů zrušeného rybníka (Obr. 17).

Na základě zjištění předstihového výzkumu byla s využitím dat z geofyzikální prospekce (Obr. 10, 18) zpracována rekonstrukce půdorysu letohrádku. Zdiva dokumentovaná v severní části prostoru letohrádku náleží základům schodiště. Tvar a rozměry půdorysu letohrádku byly upřesněny po dokumentaci zdiva obnaženého skrývkou v roce 2023 (Obr. 19–23). Zároveň bylo přihlédnuto k půdorysu letního refektáře v konventní zahradě. Výsledná rekonstrukce půdorysu letohrádku byla vyznačena odlišným povrchem cesty (Obr. 24–27).

Obr. 19 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu skrývky v roce 2023, začíšťování odkrytého základového zdiva schodiště letohrádku. Pohled od východu. Foto H. Dehnerová, 1. 3. 2023.

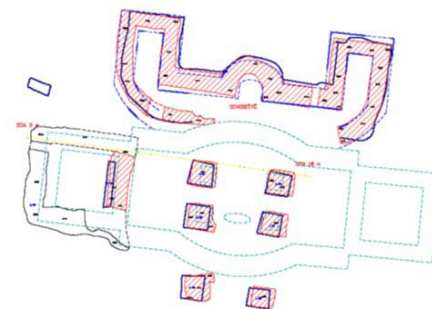
Obr. 20 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu skrývky v roce 2023, celkový pohled na odkryté základové zdivo letohrádku od jihu. Foto H. Dehnerová, 1. 3. 2023.

Obr. 21 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu skrývky v roce 2023, dokumentace odkrytých reliktů letohrádku, pohled od severovýchodu. Foto H. Dehnerová, 1. 3. 2023.

Obr. 22 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Foto z průběhu skrývky v roce 2023, celkový pohled na odkryté reliktu letohrádku od východu. Foto H. Dehnerová, 1. 3. 2023.

Obr. 23 Rekonstrukce možného půdorysu letohrádku na základě reliktů zdiva odkrytého archeologickým výzkumem. Digitalizace J. Grégr.

Obr. 24 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Vyznačení půdorysu letohrádku po dokončení revitalizace zahrady. V pozadí probíhá rekonstrukce ohradní zdi a jižní brány. Pohled od severu. Foto H. Dehnerová, 5. 6. 2025.

Obr. 25 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Vyznačení půdorysu letohrádku po dokončení revitalizace zahrady. Pohled od severozápadu. Foto H. Dehnerová, 5. 6. 2025.

Obr. 26 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Pohled od letohrádku k hospodářskému dvoru (od jihozápadu) po ukončení revitalizace opatské zahrady. Foto H. Dehnerová, 5. 6. 2025.

Obr. 27 Olomouc, Klášterní Hradisko, opatská zahrada. Stav zahrady v roce 2025, celkový pohled od jihu. Foto H. Dehnerová, 5. 6. 2025.

Literatura

HRONOVÁ ŠAFÁŘOVÁ, Lucie. *Manýristické a barokní zahrady v krajině u Olomouce*. Soubor specializovaných map s odborným obsahem.

Průvodní zpráva, Brno, 2018a. Dostupné z: https://web2.mendelu.cz/zf_561_nmap1/2018_Manyristicke%20a%20barokni%20zahrad%20v%20krajine%20u%20Olomouce_pruvodni%20zprava.pdf [cit. 12. 11. 2025].

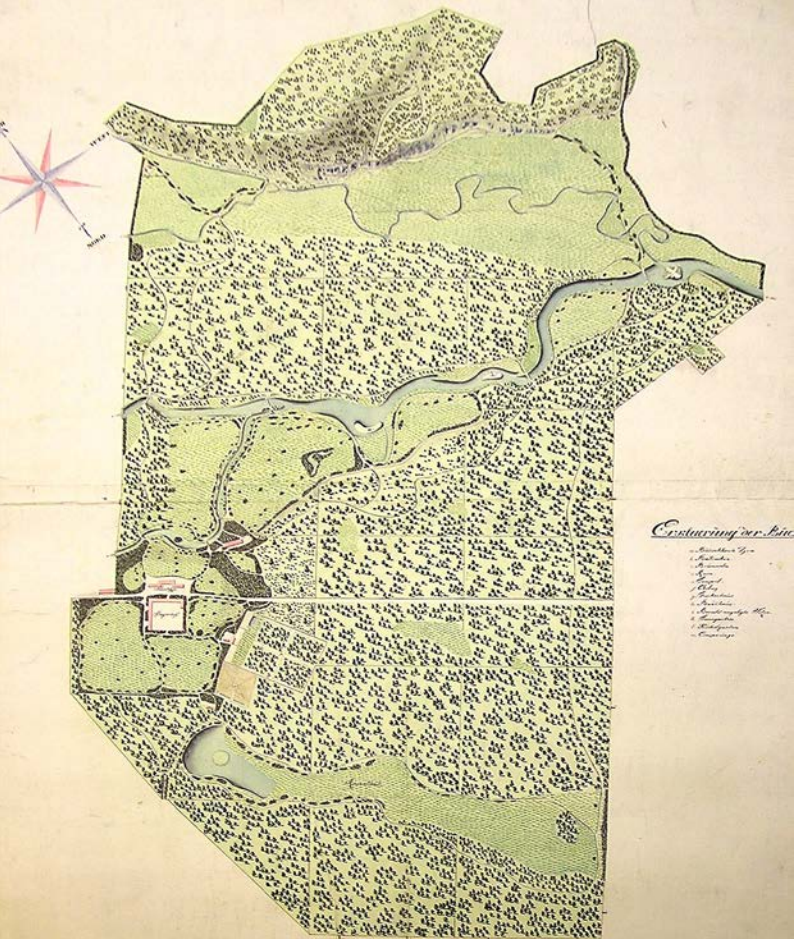
HRONOVÁ ŠAFÁŘOVÁ, Lucie. *Manýristické a barokní zahrady v krajině u Olomouce*. Soubor specializovaných map s odborným obsahem, Brno, 2018b. Dostupné z: https://web2.mendelu.cz/zf_561_nmap1/2018_Manyristicke%20a%20barokni%20zahrad%20v%20krajine%20u%20Olomouce_soubor%20map.pdf [cit. 12. 11. 2025].

LENĐÁKOVÁ, Zuzana. *Geofyzikální průzkum Klášterní Hradisko II. Závěrečná zpráva*. Uloženo v archivu OA NPÚ, ÚOP v Olomouci, 2018.

MLČÁK, Leoš. *Stavebněhistorický průzkum hospodářského dvora premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce*. In: *Průzkumy památek*. 2021, roč. XXVIII, č. 1, s. 51–70. ISSN 1212-1487.

VÍTEK, Tomáš, v tisku: *Opatská zahrada u Kláštera Hradisko*. In: *Památky*.

Mgr. Hana Dehnerová, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci

Komponovaná krajina v okolí Nových Zámků u Litovle v období od počátku 17. do počátku 19. století

Radovan Urválek

Vymezení Novozámeckého areálu

Krajinářský areál v okolí Nových Zámků u Litovle (NZ), situovaný na rozhraní Hornomoravského úvalu a Mohelnické brázdy, nelze vzhledem k jeho historickému vývoji jednoznačně stabilně vymezit. Rozsah areálu se v průběhu staletí proměňoval. Mapové vyobrazení zachycuje ohrazenou část krajiny (park) v podobě z počátku 19. století. To však nereflektuje starší terénní a kompoziční prvky.

Pro účely tohoto příspěvku je Novozámecký areál autorem chápán jako území vymezené Litovlí, obcí Mladeč, loukami východně od Řimic, západní hranicí někdejšího úsovského panství, severním okrajem lesa Doubravy a polohami Jeleního kopce, Nového Dvora a Červenky na východě.

Historický kontext

Území představovalo původně zeměpanský majetek. První známá písemná zmínka o lese Doubravě, který dodnes tvoří

dominantní část NZA, pochází z listiny Vladislava Jindřicha z roku 1223. Roku 1327 udělil král Jan Lucemburský právo vyúžit dřevo a kámen z tohoto lesa ke stavbě litovelských hradeb.

Od počátku 15. století areál spravoval rod Vlašimů. V jejich éře byla roku 1477 potvrzena Vladislavem Jagellonským tzv. Smlouva o Řimickém hamu. Ta upravovala vodní management na ramenech řeky Moravy v daném úseku. Roku 1513 se vlastníkem areálu stal rod Boskoviců. Za jejich panování stála v polovině 16. století v místě dnešního zámku Nové Zámky stavba, nejspíše lovecký zámeček. V jeho okolí v letech 1563 a 1577 lovil i Rudolf II.

Zásadní období nastává roku 1595, kdy se vlastníky stávají Liechtensteinové. Jejich správa trvala až do roku 1945 a zásadně utvářela charakter zdejší krajiny. V současnosti hospodaří na území NZA Lesy České republiky.

Komponovaná krajina

Cílené komponování krajiny je vázáno až na liechtensteinské období. Karel Eusebius z Liechtensteinu nechal ve 30. letech 17. století vystavět v sousedství staršího loveckého objektu hřebčín a zahájil soustavnější hospodářské využívání zdejších luk pro chov koní. Paralelně probíhala výstavba zámku, na níž se podílel Giacomo Tencalla.

V první třetině 18. století (1730–1735) došlo za Jana Josefa Adama a následně Jana Nepomuka Karla k zásadní barokní přestavbě zámku dle návrhů Antona Erharda Martinelliho a Antonia Maria Nicolao Beduzziho. Současně vznikla barokní krajinná koncepce areálu, doložená na 1. vojenském mapování a mapě úsovského panství z roku 1774. Tyto prameny ukazují

zámek situovaný na křížení dvou perspektivních os: západ–východ (Jelení hrb – kostel sv. Filipa a Jakuba v Litovli a Svatý Kopeček) a sever–jih (kostel sv. Martina v Měrotíně – kostel sv. Petra a Pavla v Medlově). Pod zámkem směrem k řece je zachycena okrasná zahrada, zatímco za hospodářským dvorem se nacházel další ohrazený prostor. Nedaleko hospodářského dvora v té době stála bažantnice. Její zdi stojí dodnes.

Významným, avšak doposud málo reflektovaným obdobím je pronájem části areálu baronovi Jeanu de Brés roku 1776, rok po zničující povodni. Baron zde vybudoval pilu a textilní manufakturu. Zařízení v nich byla poháněna vodou přiváděnou více než jeden kilometr dlouhým náhonem s prokazatelně dvěma retenčními rybníčky. Náhon představoval technicky velmi náročné dílo, které odběrem vody z prostředního ramene Moravy a jejím převáděním do ramene severního zásadně zasahovalo do stávajícího vodního managementu. Následné soudní spory s Litovlí a nedostatek vodní energie vedly posléze k zániku provozu a následnému uzavření náhonu.

Zcela nové pojetí krajiny přinesla počátkem 19. století klasicistní přestavba realizovaná podle návrhů Bernharda Petriho a Josefa Hardtmutha, financovaná knížaty Aloisem I. Josefem a Janem Josefem I. Z této etapy pochází soubor okrasných staveb, které se – byť často ve fragmentární podobě – zachovaly do současnosti: obelisk Komín, Chrám přátelství (Templ), Čertův most, torzo antického chrámku zvaného Rytířská síň či propojené jeskyně Podkova (Bočkovy díry). Výrazným prvkem je též systém zářezů a zídek na severní straně Třesína, který spolutvořil romantickou a „nebezpečnou“ stezku.

Zcela zásadním, avšak naprosto opomíjeným prvkem je největší stavební dílo – nová cesta spojující Nové Zámky a Mladeč.

Ta tvořila východní hranici tehdejšího areálu. Původní cesta, která tvořila jednu z barokních os, byla odstraněna a dnes není v krajině téměř patrná. Nově zbudovaná cesta dlouhá více než 1,5 km je od té původní vzdálená cca 180 m východním směrem a nemá vizuální vazbu na hlavní zámecký sál. Nová dopravní trasa vedoucí po 3 m vysoké hrázi překonává šest vodních či terénních překážek – Zámeckou vodu, hlavní tok Moravy, Malou vodu a tři bývalá ramena – a její výstavba si vyžádala přesun přibližně 70 000 m³ zeminy (před zhutněním). Jedná se o nejrozsáhlejší krajinářskou stavbu této fáze.

Hydrologické extrémy a jejich vliv na vývoj areálu (1652–1804)

Vývoj Novozámeckého areálu byl opakovaně ovlivňován povodněmi Moravy. Ty formovaly strukturu jejích ramen i využití nivy. Z dochovaných údajů lze identifikovat několik událostí, jež pravděpodobně přispěly k proměnám území před klasicistní přestavbou.

- 1652 (E4) – raně novověká extrémní povodeň, která pravděpodobně způsobila významné přeuspořádání ramen a ovlivnila stabilitu komunikací v nivě
- 1715 (≥Q10–50) – středně silná epizoda měla dopad na sedimentaci, způsobila eroze břehů a mírně pozměnila trajektorii ramen; nejspíše negativně ovlivnila komunikační trasy
- 1736 a 1761 – povodně doložené regionálními prameny ovlivnily hospodářské využití luk
- 1775 (E4) – zimní extrémní povodeň s významným dopadem na hydrologické poměry; je pravděpodobné, že právě tato

událost poničila stavby v nivě řeky a následně ovlivnila rozhodnutí pronajmout část areálu k manufakturní výrobě

- 1804 – poslední výraznější povodeň před klasicistní úpravou; patrně posílila potřebu komplexní stabilizace krajiny a komunikací.

Moderní analogii historických extrémů představuje katastrofální povodeň roku 1997 (E4), která lokálně zasáhla i do dochovaných struktur areálu. Potvrdila tak dlouhodobou hydrologickou exponovanost území.

Novodobé zásahy do areálu

Poslední rozsáhlejší úpravy struktury krajiny proběhly koncem 19. století, kdy byla v Doubravě zřízena obora přesahující na obě strany Moravy. Roku 1898 vznikl u zámku malý pamětní objekt připomínající 40. výročí panování Jana II. Dobrotivého, lemovaný výsadbou dvaceti dubů letních a dvaceti dubů zimních.

Zcela destruktivní dopad měla výstavba dálnice D35 v 70. letech 20. století, která rozdělila historicky ucelený areál na dvě téměř nepropojené části. Mezi novodobé degenerativní zásahy lze dále zařadit graffiti na skále pod Chrámem přátelství (10. léta 21. století).

Závěr

Krajinná struktura v okolí Nových Zámků u Litovle představuje mimořádně komplexní historickou kompozici, jejíž vývoj zahrnuje prvky minimálně raně novověké, barokní, klasicistní

i pozdější. Komponovaná krajina počátku 19. století je zde výrazně obohacena o starší prostorové vrstvy, které jsou dosud v terénu čitelné. Navzdory narušení areálu výstavbou dálnice D35 si území zachovává vysoké hodnoty kulturněhistorické, krajinářské i památkové.

Pro poznání historického vývoje krajinářského areálu v okolí Nových Zámků u Litovle jsou důležité historické, kartografické a ikonografické prameny. Významnou roli hrají též nedestruktivní metody archeologické výzkumy, které ověřují výše uvedené údaje přímo v krajině. Terénním pozorováním byly zjištěny relikty ohrazení, starých cest, náhonů nebo zaniklých staveb a dalších úprav terénu. V prostředí říčních niv jsou důležitá pozorování rozlivů při současných povodních, která nám ukazují vyvýšená nezaplavovaná místa. V budoucnu můžeme očekávat díky nedestruktivním metodám další nové poznatky, které bude vhodné ověřit archeologickými sondami.

Literatura a zdroje

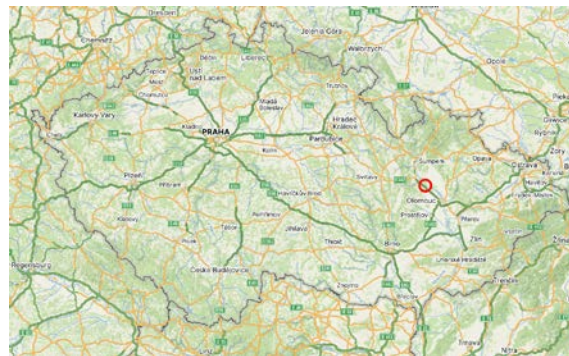
KŘESADLOVÁ, Lenka. Areál Nových Zámků u Litovle v prvních desetiletích 19. století. In: *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*. Společenské vědy, Olomouc, 2007, s. 50–58. ISSN 1212-1134.

KUBEŠA, Petr a KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka. *Historický vývoj Novozámeckého areálu a návrh jeho obnovy, využití a následné péče – studie*. Olomouc: Národní památkový ústav, 2008.

LYČKA, Daniel. Voluptuární stavby v liechtensteinských parcích v Nových Zámcích u Litovle a v Adamově. In: *Průzkumy památek*. Praha, 2017, XXIV-1/2017, s. 175–186. ISSN 1212-1487.

ORLITA, Zdeněk a VÍTEK, Tomáš. *Nové Zámky u Litovle. Areál bývalého panského dvora*. Stavebně historický průzkum. Olomouc, Fulnek, 2011.

Přílohy

Obr. 1 Poloha Nových Zámků u Litovle, Základní mapa ČR, <https://mapy.com/cs/zakladni?l=0&x=15.3395885&y=49.6424436&z=8> Date 15. 11. 2025 16:15 hod.

Obr. 2 Areál Nových Zámků u Litovle, Základní mapa ČR, <https://mapy.com/cs/zakladni?l=0&x=17.0115917&y=49.7218098&z=14> Date 15. 11. 2025 16:20 hod.

Obr. 3 NZA na Komenského mapě Moravy, https://cs.wikipedia.org/wiki/Komenský%C3%A9ho_mapa_Moravy#/media/Soubor:Mapa_Moravy_1627.jpg
Date: 15. 11. 2025 11:42

Obr. 4 NZA na mapě okolí Novozámeckého areálu ve dvacátých letech 17. století. Přehledná mapa panství Úšov (ante 1690), rkps. kolor., 1548 Velkostatek Úšov – Nové Zámky, 371 Velkostatek Úšov – Nové Zámky, Inventární číslo 2329. Foto Radovan Urválek.
Poznámka: Výše uvedená datace vzniku je chybná. Mapa vznikla mezi lety 1620–1663, kdy byl zámek součástí panství Uničová.

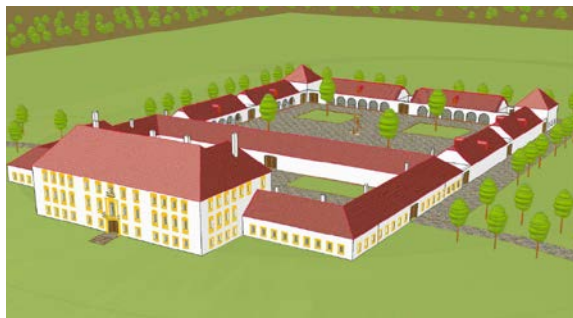
Obr. 5 NZA na mapě okolí Nových Zámků ve dvacátých letech 17. století. Přehledná mapa panství Úšov (ante 1690), rkps. kolor., 1548 Velkostatek Úšov – Nové Zámky, 371 Velkostatek Úšov – Nové Zámky, Inventární číslo 2329. Foto Radovan Urválek.
Poznámka: Výše uvedená datace vzniku je chybná. Mapa vznikla mezi lety 1620–1663, kdy byl zámek součástí panství Uničová.

Obr. 6 Zákres hlavních cest v okolí Nových Zámků. První vojenské mapování (1764–1768), <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-moravia/?bbox=1889079.0489826503%2C6395739.354276902%2C1907280.616343058%2C6402513.5859086765&map-list=1&layers=150>
Date 15. 11. 2025 15:35 hod.

Obr. 7 Zákres hlavních cest v okolí Nových Zámků. Přehledná mapa panství Úsov, Franz Johann Müller, 1774.
1548 Velkostatek Úsov – Nové Zámky, 371 Velkostatek Úsov – Nové Zámky, Inventární číslo 2330. Foto Ing. Radovan Urválek.

Obr. 8 Idealizovaná podoba zámku Nové Zámky s přilehlým hospodářským dvorem kolem poloviny 18. století, Radovan Urválek, 2015.

Obr. 9 Zákres vodoteče jižně od zámku Nové Zámky s vyznačením pily a textilní manufaktury. Přehledná mapa panství Úsov, Franz Johann Müller, 1774, 1548 Velkostatek Úsov – Nové Zámky, 371 Velkostatek Úsov – Nové Zámky, Inventární číslo 2330.

Obr. 10 Náhon pro pilu a textilní manufakturu zaplněný vodou. Foto Radovan Urválek, 2024.

Obr. 11 Retenční rybník na náhonu pro pilu a textilní manufakturu zaplněný vodou. Foto Radovan Urválek, 2024.

Obr. 12 Zbytky zdře na dnešním hlavním toku řeky Moravy v místech nátoku do bývalého náhonu. Foto Radovan Urválek, 2023.

Obr. 13 Mapa Klasicistní podoby Novozámeckého areálu. Převzato z: KUBEŠA, Petr a KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka. Historický vývoj Novozámeckého areálu a návrh jeho obnovy, využití a následné péče – studie. Olomouc: Národní památkový ústav, 2008.

Obr. 14 Cesta pro koně zbudovaná počátkem 19. století při klasicistní přestavbě Novozámeckého areálu. Foto Radovan Urválek, 2020.

Obr. 15 Zbytky cesty ve skalách na severní straně Třesína. Foto Ing. Radovan Urválek.

Obr. 16 Zbytky cesty ve skalách na severní straně Třesína. Foto Radovan Urválek.

Obr. 17 Zbytek vyvrtaného otvoru pro nálož stříelného prachu v jeskyni Podkova. Stav po odstřelu. Foto Radovan Urválek.

Obr. 18 Torzo pomníčku postaveného ke 40. výročí počátku panování Jana II. Dobrotivého. Foto Radovan Urválek.

Obr. 19 Graffiti na zpevnění skály pod Chrámem přátelství. Foto Radovan Urválek.

Ing. Radovan Urválek, Muzeum Litovel

Podzemní kanály barokní zahrady ve Velkých Losinách – pohled badatele

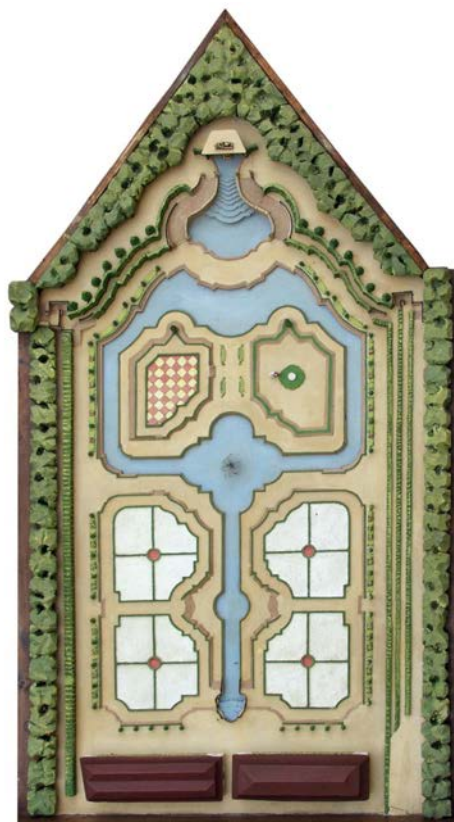
Jiří Doupal

Málokterý z návštěvníků losinského zámku a přilehlého parku tuší, že jen několik centimetrů pod zeleným trávníkem u rybníka se rozprostírají reliktů kdysi honosné barokní zahrady. Nejstarší losinská zahrada se patrně nacházela západně od zámku, kudy vedla původní přístupová komunikace. Založil ji stavitel zámku Jan Losinský. O její podobě se nezachovaly žádné bližší zprávy. V 60. letech 17. století ji významně přestavěl vnuk stavitele zámku Přemyslav III. ze Žerotína. Dochované účty hovoří o vydlážděných plochách, stavbě velkého „vodních chóru“ a dalších prvcích zahradního umění. Přemyslavova manželka Alžběta Juliána z Oppersdorfu zemřela na sklonku roku 1669 a krátce po její smrti Přemyslav zastavuje veškeré zvelebování zámku, včetně této zahrady, která patrně nebyla ještě zcela dokončena.

Na počátku 18. století zámek dostal nový stavební impuls v osobě Jana Jáchyma ze Žerotína. Tento barokní kavalír a světzaný člověk procestoval Evropu, měl kontakty po celé Evropě i u vídeňského dvora. Jeho společenské postavení na císařském dvoře vyžadovalo vlastnictví reprezentativního sídla se zahradou. Rozhodl se tedy vybudovat novou zahradu. Za tímto

účelem na Losiny dovezl z Francie několik knih s tematikou budování zahrad. Je možné, že za života Jana Jáchyma byly zahájeny přípravné práce. Po jeho smrti v roce 1716 zámek spravovala manželka Ludvika Vilemína z Lilgenavy a po dosažení dospělosti následně syn Jan Ludvík. Za jeho života byla vybudována jednak zámecká kaple, ale též barokní zahrada, která patřila k předním dílům zahradního umění té doby. Tento „zelený skvost“, jak ji nazývali současníci, však neměl dlouhého trvání. Zahrada byla vystavěna přibližně v letech 1730–1738. Zemní práce tedy musely probíhat již na sklonku 20. let 18. století. Zahrada se rozprostírala na opačné straně zámku nežli dvě starší zahrady. Toto odlišné řešení souviselo se změnou celkové koncepce vedení komunikací v okolí zámku. Pro lepší orientaci lze uvést, že rozsáhlá travnatá plocha jihovýchodně před zámkem v okolí rybníka pod sebou ukrývá zbytky skleníku a zděných teras. Na dně současného rybníka se nachází relikv původního dláždění, jak ukázalo jeho částečné obnažení při čištění rybníka v říjnu roku 2014. Dále je na úpatí přilehlého kopce Strážník možné spatřit nevýraznou skalku s reliktem zdiva ve tvaru podkovy. Jedná se o rozvalinu kdysi mohutné grotty, umělé jeskyně, ve které se ukrývala několikametrová socha boha Neptuna. Stále je možné v terénu identifikovat také okraj této dnes zaniklé zahrady, jejíž terén se zvedal k vrcholu kopce Strážník. Na nejvyšším místě se nacházela již zmíněná jeskyně. Na nádvoří zámku jsou dnes prezentovány relikty sochařské výzdoby zahrady v podobě trpaslíků, lvů a části výzdoby chrlíčů.

Na počátku 19. století byla barokní zahrada zrušena a na její ploše byla založena zahrada dle anglických vzorů s rybníkem. Stalo se tak v důsledku změny majitelů, kdy v roce 1802 zadlužení Žerotínové prodali své rodové sídlo Liechtensteinům.

Obr. 1 Model zaniklé barokní zahrady u zámku ve Velkých Losinách, SZ Velké Losiny, NPÚ, ÚPS v Kroměříži, iv. č. VL00020a.

Obr. 2 Terasovité uspořádání zaniklé barokní zahrady na detailu modelu, SZ Velké Losiny, NPÚ, ÚPS v Kroměříži, iv. č. VL00020a.

Záhy poté na Losiny z Velkého Meziříčí zavítal nový zahradník František Slabý, který byl pověřen jediným úkolem – zrušit starou zahradu a v okolí zámku vybudovat tehdy módní anglickou krajinářskou kompozici. Nejprve byly rozprodány veškeré kamenné prvky jako levný stavební materiál. Zkáze uniklo jen několik zmíněných soch trpaslíků a chrlíčů. Terén na ploše původní terasovité zahrady byl vyrovnán navážkou. Z doby těsně před tímto zásahem pravděpodobně pochází model barokní zahrady, který se nalézá v losinském zámku. Problémem však zůstává nejasné stáří tohoto modelu a s tím spjatá vypovídající hodnota o skutečném vzhledu zahrady. Umělec si mohl skutečnost „přibírat“. Mimo model jsou k dispozici dva

popisy zahrady. První sepsal jezuitský kněz Ignác Pintus v roce 1784, druhý sepsal rapotínský lékař Josef Neumann na přelomu 18. a 19. století. Oba popsali zahradu v době, kdy ji navštívili. V prvním případě to bylo asi 40 let po dokončení, ve druhém dokonce 60 let po dokončení a zároveň krátce před jejím zánikem. Dalším dokladem o vzhledu zahrady je její vyobrazení z roku 1739 na rozměrné nástěnné mapě losinského panství ve vstupním sále zámku.

I nová krajinářská zahrada se postupně měnila. V průběhu 19. století byly upraveny velikost i tvar rybníka před zámkem a roku 1886 byla přistavěna oranžerie.

Tak jako se zámek neobešel bez reprezentativní zahrady, tak se zahrada neobešla bez vody. Nešlo přitom jen o zdroj vody pro zalévání květin, keřů a stromů. Voda sama tvořila svébytný a nedělitelný prvek zahradního díla. Fontány, vodotrysky, umělé potoky a jiné vodoteče dokreslovaly zahradu. Dělo se tak jednak opticky, kdy se zahrada zrcadlila ve vodní hladině a zahrada tak získávala jiný rozměr, ale díky četným vodotryskům a podobným prvkům též akusticky. Voda se vynořila odkudsi z hlubin země, roztržila se o skalisko nebo sochu a opět zmizela v podzemí. Voda se do losinské zámecké zahrady přiváděla umně vybudovaným kanálem. O jeho trase však nebyly známy bližší informace. Také povědomí o existenci barokní zahrady se postupně vytrácelo.

Prvním významným posunem v poznání vývoje zahrady bylo sepsání stavebně historického průzkumu zahrady Ing. Petrem Kubešou z olomouckého památkového ústavu v roce 1999. Vzápětí se tato přínosná práce stala neobyčejně citovanou. Vzniklo několik seminárních i bakalářských prací, nicméně vlastní badatelská činnost nepřinesla zásadní informace, soustředila

se zejména na skupinu trpaslíků, která přežila likvidaci zahrady.

To se změnilo v roce 2011, kdy probíhala rekonstrukce tzv. domku zahradníka, původně zámeckého pivovaru ze 17. století. V rýze pro novou elektrickou přípojku bagr narazil v hloubce necelého metru na cihelnou klenbu kanálu. Nebylo pochyb o tom, že jde o Pintiem zmiňovaný přiváděč vody do zahrady. Přítomní archeologové celou situaci zaměřili a nafotili. Bylo to první zdokumentované setkání s původní barokní zahradou. Nicméně o existenci kanálu měl určité povědomí i tehdejší kastelán pan Fiala, který byl přítomen u řady zemních prací, které zde probíhaly již dříve v průběhu 70. a 80. let 20. století. Naproti absenci archeologického dozoru však zapříčinila, že až do převzetí zámku Národním památkovým ústavem v roce 2001 zde nebyla zdokumentována ani jedna nálezová situace.

V letech 2015–2016 proběhla na zámku generální rekonstrukce elektroinstalace, při níž se opět prováděly zemní práce. Ty se dotkly především nádvoří zámku. Byly zde objeveny malé kamenné kanály neznámého stáří, kryté velkými plochými kameny s jílovou izolací (vnitřní světlost těchto kanálků činí přibližně 15 x 20 cm). V některých dodnes teče čistá voda. Při pokračování výkopů byla opět odkryta klenba již popisovaného kanálu mezi oranžerií a zámkem. Při přípravě rekonstrukce kanalizace zámeckého areálu v roce 2018 se již počítalo s odhalením tohoto barokního kanálu a jeho průzkumem. Byla otevřena jeho klenba a po odvětrání došlo k zaměření jeho průběhu. Probíhal kolem domku zahradníka a oranžerie. Zde nejprve mírně klesal a o několik metrů dále se stáčil doprava. Další pokračování bylo opět přímé, ale v místech, kde na povrchu stojí skupina modřínů, se nacházel zával. Mohl souviset

Obr. 3 Nálezová situace barokního kanálu. Foto Hana Dehnerová, 2012.

s pokládáním plastového potrubí, které v 80. letech 20. století prováděli sovětští vojáci. Záměrem bylo přivést teplou vodu z lázni do rapotínského koupaliště. Záměr se nezdařil, potrubí zůstalo bez využití. Směr pokračování kanálu byl nicméně zcela zřejmý. Jeho ústí se nacházelo pod skalnatým pahorkem na úpatí Strážníku, kde stála umělá jeskyně, tzv. grotta, s monumentální sochou. Právě z tohoto kanálu byla napájena kaskáda, tedy umělý vodopád, který pak ústil do vlastní zahrady, zahloubené do okolního terénu. Odsud pak voda odtékala do nedaleké Losinky. Potrubí mohlo být uzavřeno tzv. žabími klapkami, které umožňovaly odtok vody, nikoliv však přítok. Doposud ale nebyl nalezen jediný kovový (technický) prvek tohoto vodovodního systému (např. nejrůznější ventily, hubice, šoupata apod.). Z nalezené situace vyplývá, že výstavba kanálu probíhala v otevřeném výkopu. Stěny jsou ze smíšeného cihlo kamenného zdiva s převažujícím množstvím kamene. Klenba je vyzděna z kvalitních cihel bez jakékoliv značky. Kanál je značně zanesen sedimenty z průběhu používání. Současná světlost osciluje kolem 90 cm. V průběhu výstavby bylo pamatováno na pravidelné čištění kanálu. Přibližně každých 30 m je v temeni kanálu vedena vyzděná šachta překrytá kameny, ústící na tehdejší úroveň terénu. Celkem byly zdokumentovány čtyři čistící a revizní otvory. Je zajímavé, že každý čistící kus, respektive způsoby jejich vyzdění, se mírně liší.

Při průzkumu kanálu a okolí obyvatelé Velkých Losin Josef Lauterbach a Zdeněk Kluka upozornili, že trasa kanálu pokračuje v okolí jejich domů čp. 262 a čp. 408. Celkově je dnes znám přibližně 350 m dlouhý úsek tohoto kanálu. Při širší prospekci okolí zámku je možné nad místní částí Ludvíkov nad domem čp. 494 narazit na relikv rybníčku v úžlabině, jehož temeno

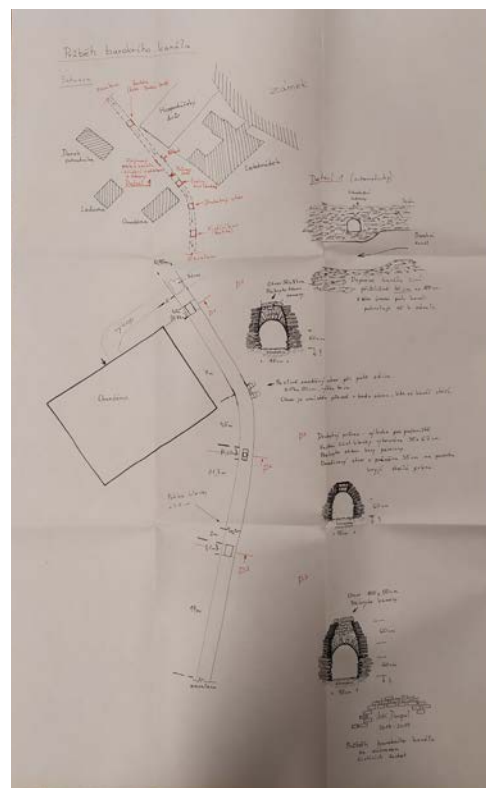
Obr. 4 Interiér barokního kanálu. Foto Jiří Doupal, 2018.

hráze se nachází přibližně 15 metrů nad úrovní zaniklé barokní zahrady, mohl tedy být rezervoárem pro její zásobování vodou.

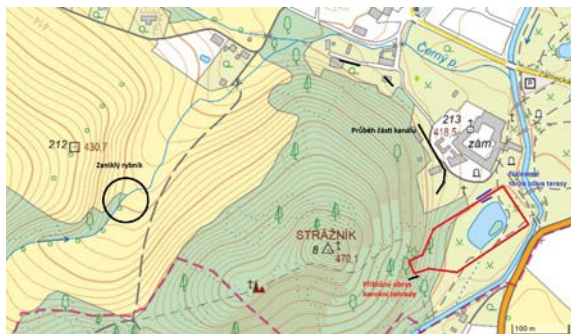
To ovšem nebyly jediné nálezy. V prostoru barokní zahrady byl proveden výkop propojující dvě větve budované kanalizace. Již 20 cm pod úrovní terénu vedl první zděný kanálek, následovalo zdivo dvou teras, dláždění a druhý drobný kanálek v hloubce 140 cm, jehož dno bylo vysypáno drobným dřevěným uhlím. Ten je dodnes funkční a při pokračování stavby kanalizace musel být opět propojen se svým pokračováním, neboť hrozilo že dojde k zaplavení výkopu. Relikty zdiva zachycené na profilu umožňují vytvořit si představu o výškovém členění barokní zahrady. Budování kanalizace probíhalo nejen otevřeným výkopem, ale částečně formou protlaků, kdy na louce

Obr. 5 Interiér odvodňovacího kanálu pivovarského sklepa. Foto Jiří Doupal, 2018.

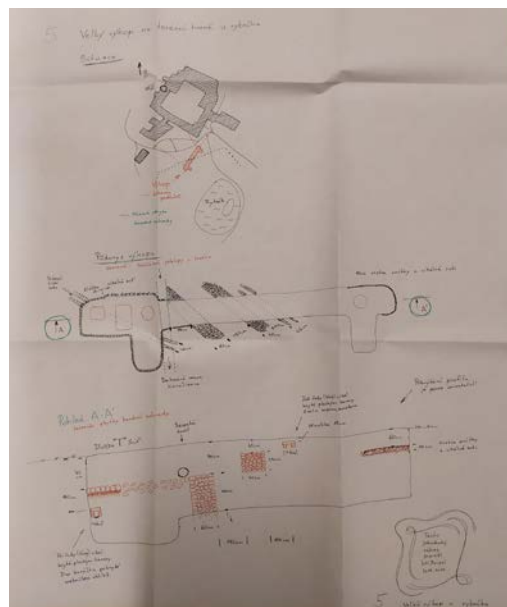
Obr. 6 Terénní skica průběhu barokního kanálu se zákřesem čistících šachet, Jiří Doupal, 2019.

Obr. 7 Širší okolí zámku ve Velkých Losinách se zákresem zjištěných situací, Jiří Doupal, 2025.

v okolí rybníka vzniklo několik pomocných, tzv. startovacích a cílových jam. Šedý sediment na jejich profilu dokládá původně větší rozměry současného rybníka. Jen poslední jáma při okraji zámeckého areálu ukazovala 140 cm silnou vrstvu rozlamaných cihel, pálených tašek a omítky, pocházející z architektury barokní zahrady.

V průběhu několika zemních prací napříč zámeckým areálem se podařilo shromáždit zajímavý soubor úlomků nejrůznějších květináčů. Datovatelné jsou pouze dva typy. První mohly mít průměr přibližně 50 cm. Mají zakuřovaný povrch, zdobený jednoduchou vleštovanou vlnovkou. Jejich nálezy doprovázené mincemi je datují na počátek 19. století. Tedy mohly krášlit losinskou barokní zahradu krátce před jejím zánikem. Druhý a velice bohatý soubor obsahuje prosté šedé květináče velice pestré škály rozměrů. Tyto lze přibližně datovat do 30. a 40. let 20. století, kdy sloužily zejména v zámecké oranžerii, čemuž

Obr. 8 Terénní skica nálezů na ploše bývalé barokní zahrady, Jiří Doupal, 2019.

také odpovídá jejich kumulace v jejím okolí. Mimo výše uvedené byly v areálu zámku nalezeny ještě další zlomky, bohužel druhotně uložené v zásypech různých výkopů. Střep je šedé, okrové nebo červené barvy, bez výraznějších ozdob. Tloušťka stěn střepů se pohybuje od 3 mm až po 10 mm. Umístění odtokového otvoru je různé, vyskytuje se při patě boku nádoby,

Obr. 9 Fragment květináče (tloušťka stěny cca 10 mm) s odtokovým otvorem. Foto Jiří Doupal, 2016.

nebo ve dně, ať už excentricky nebo uprostřed. Jeden zeleně glazovaný zlomek nalezený před budovou letohrádku můžeme přiřadit k ozdobnému obalu na květináč, nicméně s ohledem na velikost zlomku je toto poněkud sporné. Losinské květináče představují jednu z dalších výzev pro budoucí badatele.

Závěrem je možné říci, že areál losinského zámku doznal v průběhu staletí několik významných proměn, včetně

terénních úprav. Při výkopových pracích jen za posledních deset let byla zjištěna existence reliktní barokní zahrady včetně zbytků vodního systému. Archeologie i její pomocné disciplíny, jako například palynologie, zde zdaleka neřekly své poslední slovo.

Literatura

BARTUŠEK, Antonín. *Velké Losiny, státní zámek, město a okolí*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1954.

KŘÍŽ, Zdeněk. *Zámecké parky okresu Šumperk*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1971.

KUBEŠA, Petr et al. *Umělecko-historická analýza zámeckého parku ve Velkých Losinách*. Olomouc, 1999, rkp.

KONEČNÝ, Michal (ed.). *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost. Renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*. Kroměříž: Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži – Brno: Masarykova univerzita, 2017. ISBN 978-80-210-8781-1. ISBN 978-80-906899-2-3.

POLÁCH, Drahomír. *Historie zámku a panství Třemešek*. Štítý: Veduta, 2014. ISBN 978-80-86438-50-4.

ŠTOLFOVÁ, Jana. *Umění a architektura na losinském panství Žerotínů ve 2. třetině 18. století*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2015, rkp. diplomové práce.

VLKOVÁ, Markéta. *Velké Losiny – žerotínský zámek v kontextu středoevropské renesanční architektury*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2018, rkp. diplomové práce.

Bc. Jiří Doupal, Horácké muzeum

Archeologický průzkum památek zahradního umění, jeho význam pro praxi a prezentace široké veřejnosti

Lenka Křesadlová

Metodika péče o historické zahrady a parky, které se dle zákona č. 22/1958 Sb. staly kulturními památkami, se v druhé polovině 20. století vyvíjela poněkud jiným směrem než péče o jiné nemovité a movité památky. Zatímco u ostatních kategorií poměrně brzy vstoupily do procesu péče objektivní vědecké metody a průzkumy (např. restaurátorské průzkumy, stavebně historické průzkumy) s cílem zachovat jejich autenticitu, v zahradách a parcích byla téměř po celé toto období umožněna volná tvorba, která mohla na možný původní vzhled pouze volně navazovat. Tato tzv. syntetická metoda, upřednostňující konzervaci dochovaných částí a její doplnění soudobými kreacemi, vycházela z názorů Aloise Riegla (1858–1905). Mezi její přívržence patřil i Zdeněk Wirth (1878–1961) a byla uplatňována v zahradách již za první republiky. V tomto duchu popisovala zásady obnovy historických zahrad a parků také příslušná kapitola první souborné monografie o našich historických zahradách: *Historické zahrady v Čechách a na Moravě* (Pavel Nauman, Dušan Riedl, Zdeněk Dokoupil), vydaná v roce 1957. Přestože se zde zmiňuje nutnost provedení řady nejrůznějších průzkumů a analýz před započítím obnovných prací

v zahradách, v závěru je konstatováno: „*Obnova historických zahrad je v daleko větší míře novou tvorbou, byť opřenu o historický vzor... Kromě toho však obnova zahrady není obrácena jen k minulosti. Je zaměřena i k našemu dnešnímu užívání, jež vychází z úplně jiných představ, a především z úplně jiné společenské situace. Sloužila-li kdysi zahrada uzavřené šlechtické společnosti, dnes jí má užívat každý člověk. Při obnově zahrad se proto musí pamatovat i na to, aby – aniž by byla zpusťována – mohla sloužit širokému a hojnému provozu, abychom do ní mohli umístit i taková zařízení, která by její službu umožňovala. Je nutno znovu zopakovat, obnova zahrady je vždy zároveň i novou tvorbou. I tam kde se snažíme o věrnost co největší, musíme přiznat výtvarný dosah tvůrčího činu, jímž zahradu obnovujeme.*“ [Nauman a kol., 1957]

Změna této, pro zachování autenticity památek zahradního umění (dále PAZU), neblahé praxe, přicházela pouze pomalu. Na mentální úrovni ji odstartoval vznik tzv. Florentské charty. ICOMOS na svém zasedání ve Florencii v roce 1981 vydal chartu o historických zahradách, která pro tuto část kulturního dědictví precizovala přístupy ochrany uvedené již v Benátské chartě v roce 1964. Doporučení obsažená v chartě komplexně popisovala zásady péče o historické zahrady a parky. Jejich naplňování mělo zajistit zachování těchto památek v originální podobě pro budoucnost. Proto do značné míry omezovala volné tvůrčí vstupy architektů do jejich organismu. Bylo zde mimo jiné uvedeno: „*Jakékoli restaurování, a tím spíše jakoukoli obnovu historické zahrady nelze zahájit bez vypracování důkladné studie, vycházející z odborného průzkumu, eventuálně i zahradního archeologického výzkumu a ze zhodnocení všech shromážděných dokumentů, týkajících se dané zahrady a obdobných zahrad, aby byl po všech stránkách zajištěn vědecký charakter návrhu.*“

Zásady popsané ve Florentské chartě se do památkové praxe začaly více prosazovat až v porevolučním období a neobešlo se to bez odmítavé reakce zastánců jiných přístupů v péči o PAZU [Kuča, 1996]. Důležitým propagátorem Charty a neocenitelným obhájcem zahrad jako komplexního uměleckého díla byl PhDr. Jaroslav Petrů (1930–2006). Ve svých článcích často pranýřoval zažitou praxi, kdy namísto konzervace PAZU byly na jejich půdoryse vytvářeny nové zahradní kreace, připomínající původní kompozici pouze v náznaku: „*Místo originální památky a její konzervace vyrůstá péči našich projekčních a výrobních složek nové dílo. Ale je v něm původní památka ještě památkou? či snad vznikla dokonce nová památka*“ [Petrů, 1985]. Aplikace zásad obsažených ve Florentské chartě brzdila nejen finanční náročnost požadované předprojektové přípravy, ale také léta zažitá praxe, kdy tato příprava nebyla požadována a neexistovala jednotná metodika na její obsah jako u stavebních památek.

Po roce 2004 začaly být pro kvalitní, a tedy finančně nákladnou obnovu památek zahradního umění využívány fondy Evropské unie. S jejich pomocí prošly obnovou: Květná zahrada v Kroměříži, hospital Kuks, zámecký areál Veltrusy aj. Zde již předprojektová příprava probíhala v potřebné kvalitě včetně řady specializovaných průzkumů. Začalo se zde ve větší míře využívat i do té doby spíše opomíjené nedestruktivní i destruktivní archeologické metody. Na základě získaných zkušeností byly vytvořeny metodické materiály popisující vhodný proces péče a obnovy PAZU včetně zapojení různých archeologických a jiných environmentálních metod do procesu poznání PAZU. Další důležité metodické materiály zmiňující zahradní archeologii vznikly díky programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI), financovaného

Ministerstvem kultury ČR. Výčet těchto materiálů uvádí úvodní příspěvek Jiřího Janála.

Zatímco dříve byla prováděna spíše archeologie na ploše zahrady – záchranný výzkum při plánované stavební činnosti či vedení sítí, začala se prosazovat zahradní archeologie, která ve formě především předstihového výzkumu přinášela důležité poznatky o vývoji areálů PAZU. Nejdůležitějším aspektem, který přispěl k výraznějšímu prosazení metod „zahradní archeologie“ v praxi, bylo několik velmi úspěšných realizací, v nichž objevy archeologů hrály zásadní roli. Vedle průzkumu Květné zahrady, který probíhá prakticky kontinuálně od roku 2001 a od roku 2009 začal být systematictější prezentován široké veřejnosti, to byl především archeologický výzkum areálu zahrady hradu Pernštejn. Rok po vydání metodiky (2016) zde byl realizován jak destruktivní, tak nedestruktivní archeologický výzkum pomocí pozemního georadaru. Na ploše stávajícího ovocného sadu byla objevena kompozice s vodními prvky, která nebyla zachycena na žádném známém vyobrazení, ani v písemných pramenech. Její dominantu tvořil dochovaný čínský pavilon. Na základě objevu mohla být tato část zahrady obnovena. Zajímavé byly i objevy realizované při destruktivním průzkumu v letech 2017–2020 např. u velkého bazénu, poutevny a jinde. Výsledky průzkumu byly prezentovány veřejnosti během dnů otevřených dveří, formou přednášek, a především v souhrnném článku v roce 2021. [Dejmal, Šimík, Těsnohlídek a Vágner, 2021]

Lze říci, že úspěch na Pernštejně akceleroval využívání geofyzikálních metod při průzkumech zahrad, jak ukázal mimo jiné příspěvek na konferenci kolektivu autorů Michal Vágner, Miroslav Dejmal, Anna Mária Rekemová, Jan Havelka, Michal

Obr. 1 Interpretace výsledků geofyzikálního průzkumu zahrady hradu Pernštejn, Archaia Brno, 2017.

Zežula, František Zelinka – *Příklady geofyzikálních průzkumů a archeologických výzkumů zahrad na vybraných moravských a slezských lokalitách.* V posledních letech byl geofyzikální průzkum realizován na Bítově, v Bystřici pod Hostýnem, v Hrušovanech u Brna (Vila Viktora Bauera), v Račicích, v Janovicích, v Kunštátě, Lednici, Lysicích, Mikulově, Moravském Krumlově, Uherčicích, Valticích, ve Veselí nad Moravou nebo v Raduni. Například v Mikulově průzkum potvrdil existenci zbytků zděných konstrukcí již zaniklé barokní terasovité zámecké zahrady; v Hradci nad Moravicí byl ověřen průběh původní cestní sítě v prostoru před Horním zámkem. Následný destruktivní průzkum odhalil i konstrukční řešení této dnes již zaniklé původní příjezdové komunikace; v Račicích byla potvrzena existence

Obr. 2 Část zahrady hradu Pernštejn u čínského pavilonu obnovená dle výsledků geofyzikálního průzkumu. Foto Lenka Křesadlová, 2020.

dnes již zaniklé barokní zahrádky s vodním prvkem a stavbou neznámé funkce zachycené na nákrese z druhé poloviny 18. století; Před zahradním průčelím valtického zámku byla snaha ověřit pod povrchem půdy existenci konstrukcí staršího hradu. Konstrukce nebyly nalezeny, což však neznamená, že se tu nemohly v minulosti nacházet. Zachyceny byly pouze zbytky původního venkovního schodiště.

Autoři konferenčního příspěvku mezi pozitivy nedestruktivních metod výzkumu (geofyzika, dálkový průzkum) uvedli: finanční dostupnost vzhledem k velikosti zkoumané plochy,

neinvasivní přístup a rychlost. Mezi negativa počítají „nejistotu“ výsledku, možnou chybu v interpretaci dat a zvolení špatné metody. Pozemní georadary jsou schopné zachytit především stavební konstrukce, a to do hloubky 1,5–2 m podle kvality půdního profilu, magnetometrie je využitelná spíše při mapování zásypů.

Obr. 3 Prezentace archeologického výzkumu zahrady hradu Pernštejn, Archaia Brno. Foto Lenka Křesadlová, 2018.

Obr. 4 Topné kanály v interiéru oranžerie v areálu zámku Dobříš.
Foto Lenka Křesadlová, 2019.

Na nedestruktivní průzkum ve většině případů navazuje také výzkum destruktivní, za účelem ověření zjištěných skutečností. Většinou se jedná o potvrzení polohy a konstrukčních detailů již dříve zaniklých staveb. Velmi často docházelo a dochází ke zkoumání historického vývoje konstrukce a technologií staveb pro zimování a pěstování rostlin – oranžerií a skleníků. Již v roce 2012 byl publikován článek *Výzkumné práce v průběhu rekonstrukce zahrady břežnovského kláštera* [Semerád, Staňková, Višková, 2012]¹ který shrnoval výsledky archeologických průzkumů z velké části zaměřených na zkoumání torza oranžerie

1 Dostupný na <https://www.staletapraha.cz/pdfs/pha/2012/01/06.pdf>

Obr. 5 Topné kanály v interiéru oranžerie v areálu zámku Dobříš.
Foto Lenka Křesadlová, 2019.

a jejího bezprostředního okolí. Zjištěné skutečnosti byly využity při následné obnově dané části zahrady.

Průzkumy oranžerií v Manětíně, Červeném Poříčí a Horšovském Týně popisuje podrobně příspěvek Lindy Foster a Marcely Waldmannové. Odkrytí soustavy historických topných kanálů při průzkumech oranžerie v zámeckém areálu v Dobříši v roce 2019 vedlo k úpravě zamýšleného konceptu obnovy stavby. Původní trasa kanálů překrytá kovovými deskami se nově stala součástí interiéru, která z větší části slouží jako výstavní prostor.

K prezentaci historického způsobu vytápění bylo přistoupeno také v rámci projektu obnovy oranžerie v zámeckém areálu

Obr. 6 Prezentace trasy historických topných kanálů v interiéru oranžerie v areálu zámku Dobříš. Foto Lenka Křesadlová, 2022.

v Letohradě [Papáček, 2023].² V rámci průzkumů realizovaných v roce 2022 [Musil, 2025] bylo odhaleno několik okruhů historické otopné soustavy se samostatnými topeništi a kouřovody a také zbytky kachlových kamen, vše z 19. století [Musil, 2025].

Při archeologickém výzkumu oranžerie ve Veltrusech v roce 2017 bylo odhaleno dobové topeniště v podobě pece vestavěné do severního obvodového základového zdiva.³ Do pece se při-

² Dostupný na <https://pamatky.npu.cz/pdfs/pam/2023/02/16.pdf>

³ Více na <https://www.npu.cz/portal/o-nas/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/cinnosti/cinnosti-podle-specializace/archeologie/postery/2018-19/Zachranny%20archeologicky%20vyzkum%20hradu%20Krakovce%20u%20Rakovnika.pdf>

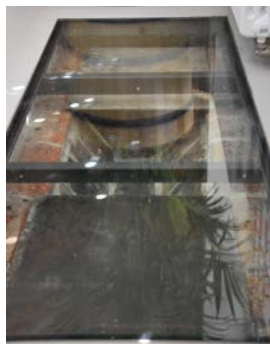
Obr. 7 Oranžerie v areálu zámku Letohrad před obnovou. Foto Aleš Papáček, 2005.

Obr. 8 Oranžerie v areálu zámku Letohrad po obnově. Foto Aleš Papáček, 2023.

Obr. 9 V rámci archeologického výzkumu odkrytý otopný kanál oranžerie v areálu zámku Letohrad. Foto Aleš Papáček, 2021.

Obr. 10 Presentace otopného kanálu v interiéru oranžerie v areálu zámku Letohrad. Foto Aleš Papáček, 2023.

kládalo vně stavby, což nebylo na našem území obvyklé. Tento náález bývá prezentován v rámci speciálních komentovaných prohlídek.

Existenci oranžerie zachycené na některých dobových vyobrazeních opatské zahrady v Plasích potvrdil archeologický průzkum v roce 2021. Byl odkryt půdorys stavby a jeho cihelná podlaha. Náález je prezentován veřejnosti v rámci obnovené zahrady. Archeologický výzkum stejné lokality v letech 2015–2019 upřesnil také původní úroveň terénu zahrady a tím i vzhled středověkého vodního prvku [Waldmannová, 2021].⁴ Zajímavý

⁴ Dostupný na <https://www.npu.cz/uop/plzen/pdf/publikacni%20cinnost/pzc-2021/Pamatky%20zapadnich%20Cech%20VIII-2021-%20sep.%2014%20-%20Plasy%20-%20archeologica%20sondaz.pdf>

Obr. 11 Torzo otopného zařízení oranžerie v areálu zámku Veltrusy. Foto Pavel Ecler, 2017.

z pohledu identifikace konkrétních rostlin pomocí makrozbytků byl výzkum devět metrů hluboké jámky ve stejné zahradě. Mimo jiné zde byly identifikovány zbytky vavřínu pravého, citroníků, fíkovníků, datlové palmy a kapary trnité. Ty mohly být jak součástí konzumovaných pokrmů, tak rostlin pěstovaných v oranžerii [Skrůžná, 2023].

Archeologický výzkum předcházela (2024) také zpracování architektonické studie na rekonstrukci oranžerie a skleníků v areálu zámku Jaroměřice nad Rokytou. Oranžerie z 19. století byla v druhé polovině 20. století stavebně upravena pro bydlení a v současné době se připravuje její opětovné využití k pěstování a zimování rostlin.

Více medializovaný byl průzkum základů „Mendelova skleníku“. Na jeho místě měl být k výročí 200 let od narození Gregora Johanna Mendela (1822–1884) postaven nový skleník, a to

i s tím vědomím, že novostavba část autentické stavby zničí. Archeologové popsali svou práci takto: „Po odstranění suťové destrukce se nám každým dnem objevovaly nové a nové konstrukční detaily, které v konečném výsledku skládají úchvatný pohled na vnitřní podobu skleníku v úrovni podlahy. Zmínit lze především systém topenišť a kanálů rozvádějících teplo, byť právě tato část byla v minulosti nejvíce představována a při bourání skleníku nejvíce poškozena.“[Sedláčková, 2021]⁵

Předstihový archeologický výzkum se realizoval též na jižní terase v areálu hradu Veverčí. Výzkum předcházel připravované obnově této části areálu. Cílem bylo ještě před začátkem projekčních prací zjistit úroveň dochování historických terénů a přispět k poznání zaniklého skleníku. Výzkum doložil, že relikt stavby skleníku se nacházejí bezprostředně pod dnešním terénem. Skleník se do jisté míry podobal svému dosud stojícímu protějšku [Dejmal, 2021].⁶

Výzkum historických technologií je přínosný nejen z pohledu poznání dobových technologií, jejichž prezentace je pro běžné návštěvníky atraktivní, ale historické kanály pro teplovzdušné vytápění mohou být velmi efektivně využity k instalaci současných otopných systémů nebo dalších technologií.

Dalšími často zkoumanými částmi kompozice historických zahrad a parků jsou jejich vodovodní systémy a vodní prvky. Podrobně je tato problematika prezentována např. v příspěvku Lubomíra Zemana o výzkumech zámecké zahrady v Ostrově.

5 Více na https://www.archaiabrno.org/home/?acc=zapisnicek&blog_id=1179

6 Více na https://www.archaiabrno.org/home/?acc=zapisnicek&blog_id=1172

Obr. 12 Pohled na tzv. Mendelův skleník před zbořením v 60. letech 20. století, 1961. Archiv Města Brna, fond U5 Sběrka fotografií.

Vodní prvky byly důležitým předmětem výzkumu také v zámeckých zahradách ve Vimperku a Českém Krumlově i v zaniklé zahradě kláštera Zlatá Koruna, o kterých pojednává příspěvek Jiřího Havlici. Podrobného průzkumu se dočkaly také zaniklé vodní prvky v areálu zámecké zahrady ve Valči [Zeman, Karel, 2013].

V rámci konference byl Zdeňkem Neustupným představen také průzkum barokních bazénů v zámecké zahradě v Dobříši a ve Smilkově. Zatímco ve Smilkově bylo dokumentováno torzo existujícího bazénu před jeho opravou, v Dobříši byly odkryty již zaniklé bazény z barokní vývojové etapy zahrady. Tento objev lze označit za důležitý z pohledu interpretace jediné veduty zachycující barokní podobu zahrady v Dobříši přibližně z roku

Obr. 13 Archeology odkryté základy Mendelova skleníku. Foto Lenka Křesadlová, 2022.

1770. Zde jsou tyto bazény zobrazeny, což je důkazem že předmětná veduta opravdu zachycuje reálný barokní stav areálu [Krypta, Laval, Neústupný, 2024].⁷ Daná archeologická situace není v zahradě prezentována in situ, po zdokumentování byla znovu zakryta.

Vodovodní systém a vodní prvky jsou soustavně zkoumány také v Květné zahradě v Kroměříži. [Janál, 2009, 2013, 2014, 2016]. Z novějších průzkumů byla roce 2020 provedena sonda u základů zahradního pavilonu tzv. Rotundy s cílem ověřit

⁷ Dostupný na https://www.pruzkumypametek.cz/artkey/prp-202402-0006_baroque-pools-in-castle-gardens-in-dobris-and-smilkov.php

Obr. 14 Dobová rytina zachycující barokní podobu zámecké zahrady v Dobříši cca z roku 1770.

dobové přívody vody k zaniklému vodnímu stroji ve stavbě. Na historickém zdivu nebylo patrné žádné přímé napojení kanálu vedoucího od Fontány Tritonů k Rotundě. Tento kanál byl dokumentován v roce 2008. Sondou byly ověřeny alespoň základové poměry obvodového zdiva stavby a aktuální úroveň hladiny podzemní vody, jejíž vysoká úroveň způsobuje značné problémy [Janál, 2020].

Obr. 15 Archeology odkrytý barokní bazén v areálu zámecké zahrady v Dobříši.
Foto Lenka Křesadlová, 2019.

Na území Zlínského kraje došlo v březnu 2021 také k propadu v parku u zámku Kinských v Krásné nad Bečvou. Pod 0,15 m zeminy se nacházela 0,08 m mocná pískovcová deska, která kryla objekt téměř kruhového půdorysu (0,58–0,62 m) obložený osmi řadami cihel (12,0×6,5×? cm), který byl interpretován jako jímka. Zjištěný přívod vody nebyl odkryt, takže nelze říci, od jakého objektu byla voda odváděna. Vyústění přívodu vody do vsakovací jímky bylo realizováno prostřednictvím trubky z pálené hlíny o vnitřním průměru cca 4,5 cm. Poblíž místa nálezů je historickými prameny na začátku 20. století zachycen kurt [Janál 2021].

Komplexnější archeologický výzkum zahrady předcházející její nové úpravě představila ve svém příspěvku Hana Dehnerová. Proběhl v bývalé opatské zahradě kláštera Klášterní Hradisko v Olomouci. Je zajímavé, že v tomto případě na několika místech nepotvrdil existenci jednotlivých komponent barokní zahradní kompozice zachycených na dobových vyobrazeních.

Pečlivý archeologický výzkum předcházela též vypracování studie na novou úpravu renesanční a později barokní zahrady v areálu zámku v Litomyšli. Výsledky průzkumu zatím nebyly publikovány.

Velkou odezvu u veřejnosti měla obnova zámecké zahrady v Lysicích. I v rámci této akce byl realizován archeologický výzkum, jehož výsledky byly také prezentovány na proběhlé konferenci. Základní informace včetně fotodokumentace jsou uveřejněny na webu Archaia Brno [Zbranek, Čmelák, 2022].⁸ Byly dokumentovány: starší cestní síť, odvodňovací kanály, opěrné pilíře, topné kanály zaniklých staveb pro pěstování rostlin apod.

Uvedené příklady dobře dokumentují rozvoj zahradní archeologie v posledním desetiletí u nás a lze jen věřit, že k němu přispěla i existence metodiky, výročí jejího vydání byla konference Historické zahrady Kroměříž 2025 věnována. Prosazení zahradní archeologie i dalších průzkumů historických zahrad a parků do praxe výrazně přispívá k zachování autenticity těchto specifických památek. Výsledky průzkumů mnohdy v investorech vyvolávají přímo touhu je v projektech zohlednit, přestože to obnáší často i změnu dokumentace. Doufáme, že tento příznivý trend zůstane zachován i v budoucnu.

8 Více na https://www.archaiabrno.org/home/?acc=zapisnicek&blog_id=1188

Otázky, na něž může zahradní archeologie přinést odpovědi, v závěru své prezentace přehledně shrnul kolega Miroslav Dejmal:

- Poznání původního členění zahrad a parků;
- Poznání komunikačních schémat;
- Poznání konstrukce a vzhledu cest a komunikací;
- Lokalizace jednotlivých staveb, někdy i vegetačních prvků;
- Konkrétní ověření stavební podoby jednotlivých prvků a staveb;
- Ověřování vodních prvků, jejich technologie a provedení;
- Poznání mobiliáře a vybavení;
- Relativní a absolutní datace jednotlivých časových horizontů.

Prezentace archeologických výzkumů pomáhá k popularizaci památek zahradního umění mezi laickou veřejností, což je věc nesmírně důležitá a u nás stále ještě často nedoceněná. Jako příklad hodný následování bychom mohli v tomto případě uvést prezentaci archeologických výzkumů a jejich vlivu na výslednou podobu obnovy zámeckého areálu Schloss Hof v Rakousku. Nachází se zde nejen stálá expozice věnovaná tomuto tématu, ale byly vydány i kvalitní publikace, kde je toto téma zevrubně prezentováno.

Literatura

DEJMAL, Miroslav, ŠIMÍK Jakub, TĚSNOHLÍDEK, Jakub a VÁGNER, Michal. Archeologický výzkum a geofyzikální průzkum vrchnostenské zahrady hradu Pernštejna. In: Lenka KALÁBOVÁ, Michal KONEČNÝ. *Pernštejnská zahrada a její památková obnova*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2021. *ISBN 978-80-87967-30-0*.

FUCHSBERGER Hermann (Hrsg.). *Der Kaskadenbrunnen von Schloss Hof*. Fokus Denkmal, Bd. 10, Wien: Bundesdenkmalamt, 2019.

HOFER Nikolaus a SAUER Franz (Hrsgs.), *Schloss Hof. Archäologie – Geschichte – Wiederherstellung*. Archäologie Aktuell, Bd. 3, Horn: Ferdinand Berger & Söhne, 2019.

JANÁL, Jiří. *Kroměříž – „Rotunda“ v Květné zahradě. Základové zdivo na straně k Fontáně Tritonů*. Operativní průzkum a dokumentace. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži, 2020, rkp.

JANÁL, Jiří. Krásno nad Bečvou. *Park zámku Kinských – vsakovací jímka*. Operativní průzkum a dokumentace. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži, 2021, rkp.

JANÁL, Jiří. Příspěvek k poznání historických rozvodů vody v Květné zahradě. In: *Ingredere hospes II*. Sborník Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Kroměříži, 2009. *ISBN 978-80-87231-01-2*.

JANÁL, Jiří. Voda v kroměřížské Květné zahradě. In: Anonymus, (ed.). *Historické zahrady Kroměříž 2013*, mezinárodní konference, Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž, 2013. *ISBN 978-80-87231-14-2*.

JANÁL, Jiří. Archeologie Květné zahrady. Předběžné výsledky. *Ingredere hospes VII*. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži. 2014 Sborník příspěvků z mezinárodní odborné konference „Národní centrum zahradní kultury v Kroměříži – obnova památky UNESCO“. *ISBN 978-80-87231-21-0*.

JANÁL, Jiří. Archeologické výzkumy památek zahradního umění versus dobové ikonografické prameny. Několik zkušeností z Květné zahrady v Kroměříži. *Zprávy památkové péče*, 2016, roč. 76, č. 5. *ISSN 1210-5538*.

KUČA, Otakar. Zdeněk Wirth a renovace historických zahrad. *Úloha tvůrčích osobností při rekonstrukcích Historických zahrad*. Celostátní seminář v Praze 1996. Správa Pražského hradu a Agentura Bonus.

MUSIL, Jan. *Nálezová zpráva. Záchranný archeologický výzkum akce: Oprava oranžerie, Letohrad*. Východočeské muzeum v Pardubicích, Pardubice: 2025. Nepublikováno.

NAUMAN, Pavel a kol. *Historické zahrady v Čechách a na Moravě*. Praha 1957.
NEUSTUPNÝ, Zdeněk, LAVAL, Filip a KYPTA, Jan. Barokní bazény
v zámeckých zahradách v Dobříši a ve Smilkově. *Průzkumy památek*. 2024,
XXXI, č. 2. ISSN 1212-1487.

PAPÁČEK, Aleš. Obnova zámecké oranžerie v Letohradě. *Památky*. Národní
památkový ústav, 2023, roč. 2, č. 2. ISSN 2788-0435.

PETRŮ, Jaroslav. Terminologie oboru péče o památky zahradního umění.
Památky zahradního umění. Praha, 1985.

POLÁKOVÁ, Jana, ed. *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*.
I. svazek. Praha: Národní památkový ústav, 2007. ISBN 978-80-87104-14-9.

SEDLÁČKOVÁ, Lenka. *Archeologický výzkum tzv. Mendelova skleníku v parčíku
augustiniánského opatství na Starém Brně*. Archaia Brno, 2021.

SEMERÁD, Matouš, STAŇKOVÁ, Veronika a VÍŠKOVÁ, Marcela. Výzkumné
práce v průběhu rekonstrukce zahrady břevnovského kláštera. *Staletá
Praha*. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze, 2012,
roč. XXVIII, č. 1. ISSN 0231-6056.

SKRUŽNÁ, Jarmila. Zahrady, zelené srdce kláštera. In: WALDMANNOVÁ,
Marcela a KRČEK, Jakub. *Ústřice a breviář: výpověď barokní jímky v klášteře
Plasy*. Plzeň: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni,
2023. ISBN 978-80-85035-60-5.

WALDMANNOVÁ, Marcela. „Obnova opatské rezidence“: Zjišťovací
archeologická sondáž v letech 2015–2019. *Památky západních Čech*. Národní
památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2021, roč. VIII. ISSN
1805-8906.

ZBRANEK, Hynek, ČMELÁK, Ondřej. *SZ Lysice a záchranný archeologický
výzkum*. Archaia Brno, 2022.

ZEMAN Lubomír, KAREL, Tomáš. Vodní prvky valečské zámecké zahrady.
In: *Historické zahrady Kroměříž 2013*, mezinárodní konference.
Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž, 2013. ISBN 978-80-87231-14-2.

Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D., Národní památkový ústav,
Metodické centrum zahradní kultury v Kroměříži

Historické zahrady Kroměříž 2025

Archeologický průzkum památek zahradního umění

Deset let od vydání metodiky Národního památkového ústavu

Archeologický průzkum památek zahradního umění

Sborník příspěvků z konference

19.–20.6. 2025

Anotace

Konference si klade za cíl zmapovat rozvoj „zahradní archeologie“, která se na našem území více etabluje teprve v posledních desetiletích. Chce ji představit nejen jako prostředek poznání naší historie, ale i jako cenný nástroj pro získání relevantních informací v procesu péče o památky zahradního umění. Je to jedna z mála oblastí archeologie, na základě jejíž zjištění je možné zvyšovat autenticitu kulturních památek. Odborníci z řad NPÚ i dalších institucí představí své zkušenosti jak s vlastním archeologickým výzkumem, tak s využitím jeho výsledků v památkové praxi.

Program

Čtvrtek 19. 6. 2025

První přednáškový blok: Úvod do problematiky

Deset let od vydání metodiky Archeologický průzkum památek zahradního umění

Mgr. Jiří Janál – Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži

Příklady geofyzikálních průzkumů a archeologických výzkumů zahrad na vybraných moravských a slezských lokalitách

Mgr. Michal Vágner, Ph.D. – Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie
Mgr. Miroslav Dejmal, Ph.D. – Archaiia Brno; Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie.

Spoluautoři příspěvku: Mgr. Anna Mária Rekemová a Mgr. Jan Havelka (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie) – Mgr. Michal Zerula, Ph.D. (Národní památkový ústav, ÚOP v Ostravě) – Mgr. František Zelinka, DiS. (Regionální muzeum v Mikulově)

Archeologický výzkum a operativní průzkum při obnově zámecké zahrady v Lysicích

Mgr. Miroslav Dejmal, Ph.D. – Archaiia Brno; Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie

Mgr. Michal Vágner, Ph.D. – Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie, spoluautoři příspěvku: Mgr. Hynek Zbranek (Archaiia Brno) – Mgr. Lenka Šabatová (Národní památkový ústav, ÚOP v Brně)

Druhý přednáškový blok: Zahradní archeologie v památkové praxi

Archeologický průzkum jako nástroj při interpretaci dobových ikonografických materiálů.

Shrnutí nálezů archeologických výzkumů

Mgr. Lubomír Zeman – Národní památkový ústav, ÚOP v Lokti

Archeologický výzkum novověkých zahrad v Praze – kulturní dědictví a proměny zahradního prostoru

Mgr. Tomasz Marian Cymbalak – Národní památkový ústav, ÚOP v Praze

Klášteřínské Hradisko v Olomouci – archeologický výzkum v bývalé opatské zahradě a využití jeho výsledků v procesu obnovy

Mgr. Hana Dehnerová – Národní památkový ústav, ÚOP v Olomouci

Příklady průzkumů zahradní architektury ve středních Čechách

Mgr. Zdeněk Neustupný – Národní památkový ústav, ÚOP středních Čech v Praze

Archeologické pozůstatky zámeckých oranžerií v Červeném Poříčí, Horšovském Týně a Manětíně

Mgr. Linda Foster – Národní památkový ústav, ÚOP v Plzni

Archeologický výzkum historických zahrad v jižních Čechách – současný stav a perspektiva dalšího výzkumu

Mgr. Jiří Havlicek – Národní památkový ústav, ÚOP v Českých Budějovicích

Pátek 20. 6. 2025

Nedestruktivní archeologický výzkum parkového areálu Nové Zámky u Litvle

Ing. Radovan Urválek – Muzeum Litvle

Archeologický průzkum památek zahradního umění – jeho význam pro praxi a prezentace široké veřejnosti

Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D. – Národní památkový ústav, Metodické centrum zahradní kultury v Kroměříži

Výzkum Květné zahrady v Kroměříži – jeho využití v praxi

Mgr. Jiří Janál – Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži

- prohlídka Květné zahrady s prezentací dílčích částí obnovy, realizovaných na základě výsledků archeologických výzkumů, příklady interpretace nálezových situací apod.
- prohlídka nálezů z archeologického výzkumu Květné zahrady ve sbírkách Muzea Kroměřížska

Konference proběhla v přednáškovém sále Květné zahrady v Kroměříži.
Foto Petra Zelinková, 2025.

Druhý den konference se konala komentovaná prohlídka zahrady se zaměřením
na realizovaný archeologický výzkum. Foto Petra Zelinková, 2025.

Historické zahrady Kroměříž 2025

Archeologický průzkum
památek zahradního umění

Sborník příspěvků z konference

Vydal:

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži
www.npu.cz

Editor: Ing. Michaela Letá – Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D.

Jazykové korektury: Mgr. Dana Klimešová

Grafický návrh obálky: STUDIO 6.15 s.r.o.

Grafická úprava: TEAGARDEN

Kroměříž 2025

©Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži, 2025

ISBN: 978-80-87231-63-0 (PDF)

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V KROMĚŘÍŽI